

АМИР ТЕМУР ЎГИТЛАРИ

- Ишбилармон мардлик ва шижоат соҳиби, азми қатъий, тадбиркор ва ҳушёр бир киши минг-минглаб тадбирсиз, лоқайд кишилардан яхшидир.
- Гарчи ишнинг қандай яқунланиши тақдир пардаси ортида яширин бўлса ҳам, ақли расо ва ҳушёр кишилардан кенгашу тадбир истаб, фикрларини билмоқ лозимдир.
- Кенгаш икки турли бўлур: — бири — тил учида айтилгани, иккинчиси — юракдан чиққани. Тил учида айтилганини (шунчаки) эшитардим. Юракдан айтилган маслаҳатни эса қалбим қулоғига қуярдим ва дилимга жойлардим.
- Дўст-душмандан кимки менга илтижо қилиб келгудек бўлса, дўстларга шундай муомала қилдимки, дўстлиги янада орти, душманларга эса шундай муносабатда бўлдимки, уларнинг душманлиги дўстликка айланди.
- Юз минг отлиқ аскар қила олмаган ишни бир тўғри тадбир билан амалга ошириш мумкин.
- Бир кунлик адолат — юз кунлик тоат-ибодатдан афзал.
- Адлу эҳсон билан жаҳон гулшани обод бўлади.
- Давлат — лашкарлару фуқароларнинг садоқати ва фидойилиги-ла қудратлидир.
- Ёзилган нарса авлодлар хотирасида қилинган ишдан ҳам узоқроқ яшайди.
- Қудратимизга шак-шубҳангиз бўлса, биз қурдирган биноларга боқинг.

Журнал 1925 йилдан чиқа бошлаган

**Ўзбекистон Республикаси
Маданият ва спорт
ишлари вазирлиги**

Таҳририят:

бош муҳаррир

Азим СҮЮН

масъул котиб

Комил ЖОНТОВ

сахифалаш ва дизайн

Нигина ҚОДИРОВА

Иномжон ЎСАРОВ

навбатчи муҳаррир

Мансур ТЕНГЛАШЕВ

Шароитчилик

кенгаши:

Ўткир ЖЎРАЕВ

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги бош директорининг биринчи ўринбосари

Хуршид ДАВРОН

«O'zbekiston» телерадио канали ДУЖ директори

Сувон НАЖБИДИНОВ

«Матбуот тарқатувчи» АЖ бош директори

Абдуваҳоб НУРМАТОВ

Андижон вилояти ҳокимлиги масъул ходими

Ҳайдар НУРМУРОТОВ

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки банк тизимида методология ишларини мувофиқлаштириш департаменти директори

Абдулла ОРИПОВ

Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси раиси

Бахтиёр САЙФУЛЛАЕВ

Ўзбекистон Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг биринчи ўринбосари

Азиз ТЎРАЕВ

Тошкент Давлат Маданият институти ректори

Абдусалом УМАРОВ

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси директори

Азамат ҲАЙДАРОВ

«Ўзбекнаво» эстрада бirlашмаси бош директори

Ушбу сонга:

*Ҳалиг
Султаймонни
эслаб*

Лазиза ВОРИСОВА
*Сарв сояедаги
суҳбат*

Ваҳоб РАҲМОНОВ
*Бобурнинг
Эпиноялик
яловбардори*

Бурҳон ШАРАФ
*Бухоро
мактублари*

Одилжон САФАРОВ
Цицерон

Насиба ОЧИЛОВА
*Мария
Қалласини
қотили ким?*

Муқоваларимизда:

- 1-бет: Ўзбекистон халқ артисти Муножат Йўлчиева.
- 2-бет: Тошкент вилояти ТМЭК раиси Ирода Умарғалиева.

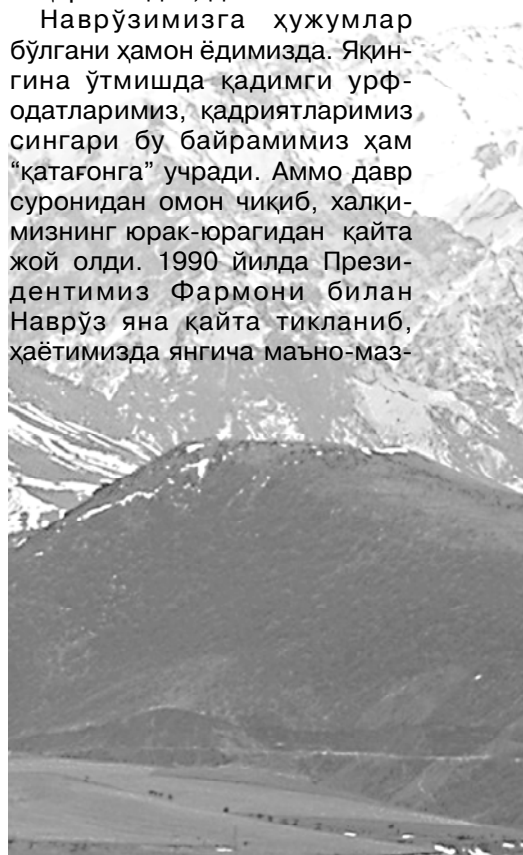
Босишга 2009 йил 6 апрелда топширилди. Офсет қоғози. Бичими: 60x84 1/8.
Ҳажми 6,0. Адади: 4357 Буюртма № 163

Таҳририят манзили: Тошкент — 100000, Буюк Турон кўчаси, 41 уй. Тел: 233-25-66
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 0517 — рақамли гувоҳнома билан рўйхатга олинган.
Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси босмахонасида чоп этилди.

Дунёда байрамлар кўп. Шунингдек, ҳар бир халқнинг ўз байрамлари, улуғ кунлари мавжуд. Наврўз халқимизнинг энг севимли, қадимий байрамларидан биридир. Шу кунларда Наврўзи олам шавқи, шукуҳи хонадонимиз, оила ва яқинлар даврасига сиғмайди.

Гўзал юртимизда баҳор эрта бошланади, қишнинг сўнги кунларида кўкатга, сумалакка оғзимиз тегади. Одамлар бир-бирларини янги кўклам билан қутлайдилар, яна бир баҳор кўрганимиздан суюнамиз. Шукур, баҳорга етдик, деймиз.

Наврўзимизга ҳужумлар бўлгани ҳамон ёдимизда. Яқингина ўтмишда қадимги урф-одатларимиз, қадриятларимиз сингари бу байрамимиз ҳам «қатағонга» учради. Аммо давр суронидан омон чиқиб, халқимизнинг юрак-юрагидан қайта жой олди. 1990 йилда Президентимиз Фармони билан Наврўз яна қайта тикланиб, ҳаётимизда янги маъно-маъна

мун касб этди. Бугун у янада жозибали, янада фусункор байрамга айланиб, бизни эзгуликларга, улкан бунёдкорликларга руҳлантирмоқда.

“Баҳор фаслининг юртимизга серёмғир келиши, — деган эди Президентимиз Наврўз байрамига бағишланган тантанали маросимдаги сўзида, — кузда эккан экинларимиз тобора кучга тўлиб, кўкка бўй чўзаётгани, ўлкамизда олиб борилаётган кенг кўламли бунёдкорлик ва ободонлаштириш ишлари, Наврўз айёмини ана шундай шукроналик ва мамнунлик кайфиятида, хурсандчилик билан кутиб олаётганимиз — буларнинг барчаси бу йилги кўзлаган юксак марраларимизга, орзуниятларимиз ва мақсадларимизга албатта эришамиз, деган ишонч туғдиради”.

Дарҳақиқат, қадимий китоблардаги маълумотларга асосланиб, Фирдавсий ўзининг “Шоҳ-

нома” асарида Наврўз байрамининг пайдо бўлишини афсонавий шоҳ Жамшид номи билан боғлайди. Шунингдек, Абу Райхон Берунийнинг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, Умар Хайёмнинг “Наврўзнама” асарларида ҳам мазкур байрам борасида турлича маълумотлар келтириб ўтилган. Бобокалонимиз Маҳмуд Қошғарий ўзининг “Девону луғотит-турк” асарида Наврўзга бағишланган халқ кўшиқларини ифода этган. Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билик” асарида ҳам Наврўз, баҳор айёми ҳақида сўз юритилган бўлиб, куёш кеча ва кундузнинг тенглик нуқтаси — олам экваторига қайтиб ўз ўрнига келиши ва Балиқ (хут) буржидан Кўзи (ҳамал) юлдузлар туркумига ўтиши борасида ҳам қимматли маълумотлар беради. Астрономик манбалар ҳам буни бугун исботлайди. Тарихчи Наршахий эса “Бухоро тарихи” аса-

рида Наврўзга уч минг йилдан зиёд бўлганини таъкидлаган.

Ана шу маълумотларнинг ўзи ҳам Наврўзимизнинг кўҳна, қадимий эканини кўрсатиб турибди. Бу каби маълумотларга кўз югуртирар эканмиз, Наврўзни кекса бир донишмандга ўхшатгимиз келади. Бу байрам орқали ўзлгимиз ҳам қайта тикланмоқда, қадриятларимиз бор бўй-басти билан ҳаётимизга ранг бермоқда. Дошқозонларда сумалак, ҳалим тайёрланмоқда, алп йигитларимиз кураш, кўпкарида абжирлигини намоён этиб, боболаридек мард ва жасур эканликларини, уларнинг муносиб давомчилари эканликларини намоён этишмоқда.

Наврўзи олам барчамизга муборак бўлсин!

НАВРЎЗ — ГЎЗАЛЛИК АЙЁМИ

Ўзбекистон

Сайёҳ дўстим! Кўйгил чипор
Харитангни;
Унут, бу Юрт ҳақдаги тор
Таърифларни!..

Эркин Воҳид, Маъруф Жалил
Назмин ўқи,
Алп Абдулла Орифларни
Олгил уқиб!
О! Улар ҳар туйган туйғу
Тиниқ лаълдир;
Ўзбекистон дегани шу
Булбуллардир!

Баҳорида ҳатто тошга
Жонлар кирар,
Гўзал-гўзал қалдирғочлар
Мажлис курар;
Қиз дудоғи каби ақиқ
Қизғалдоқлар
Шудринглардан маржон тақиб
Ақлинг олар!
Туман янглиғ тарқар ғаму
Қайғуларинг;
Ўзбекистон дегани шу
Ол гуллардир!

“Не қаср бу?!” деганинг, илм
Ўчоғидир,
Бошидир, хув ёш муаллим
Юз шогирднинг...
Булар бари — Истиклолнинг
Мевалари,
Толиби илм — истиқболнинг
Эгалари!
Ҳақ қўлласин, бу серорзу
Кўнгилларни;
Ўзбекистон дегани шу
Қиз-уллардир!

Йўлинг тушса Самарқанду
Сурхонларга,
Лол қотасан аллақандай
Суронлардан;
Дил ҳаприқар, дулдулларнинг
Кишнашидан,
Завқ бағишлар, бир-бирларин
Тишлаши ҳам!..

Мард улоқчи деганда “Чу!!!”
Титрар адир;
Ўзбекистон дегани шу
Дулдуллардир!

Тилдан қолма, кўрсанг юзлаб
Камалакни, —
Не сири бор, дея гўзал
Мамлакатнинг...
Булар — атлас кийган ўлкам
Қизларидир,
Матога жон бахш этган ҳам
Ўзларидир!
Лол қолдирар, гул узору
Гул қўллари;
Ўзбекистон дегани шу
Гулгунлардир!

Сайёҳ дўстим! Кўйгил чипор
Харитангни;
Унут, бу Юрт ҳақдаги тор
Таърифларни!..
Завқлан, ўрол оғада бор
Манзарадан,
Баҳраманд бўл, Исфандиёр
Ҳайдарлардан!
Ҳар рангтасвир — Юртнинг кутлуг
Бир бўлаги, —
Ўзбекистон дегани шу
Инжулардир!

Қаҳқаҳадан бир чорбоғ куш
Чўчиб учар,
Қаҳқаҳадан тортгайдир хуш
Бор тўрт мучанг;
Водийлик ҳар қизиқчини
Тинглаганда, —
Кулгинг қистар, ўзбекчани
Билмасанг-да...
Фориғ айлар, холис кулгу
Кўнгил гардинг;
Ўзбекистон дегани шу
Кулгулардир!

Бугдойзорлар мисли денгиз
Урар тўлқин...
Аёнки, уй — ўз донингсиз
Бўлмас тўкин;

Зукко фермер этмас завол
Бирор онин, —
О! Оппоқ сут қадар ҳалол
Топган нони!
Важ ахтариб чекмас гулу
Эрнинг марди;
Ўзбекистон дегани шу
Зўр қўллардир!

Этсанг ҳамки Юртни тавоф
Юз айланиб, —
Санолмассан, ҳайбатли тоғ
Тизмаларин;
Зангор қўллар ою юлдуз
Кўзгусидир,
Зангор қўллар туяр денгиз
Туйғусини!
Чўка бошлар сеҳркор тун
Уфқ қизариб...
Ўзбекистон дегани шу
Тоғ-қўллардир!

Бу ўлканинг хур фикрли
Сарбони бор! —
Баски, яна не айтарли
Армони бор?!
Бир сарбонки, элни чоҳдан
Озод этмиш,
Адолату эътиқодни
Мезон этмиш!
Эл деганда унутгай У
Ўз ўй-дардин, —
Ўзбекистон дегани шу
Хур диллардир!

Юртга таъриф бермишлар хўб
Устодларим! —
Илло, камдир... нечоғлик кўп
Этма таъриф, —
Юрт буюқдир чўнг долғали
Уммон мисол!
Бирин айтдим шеър орқали
Бақадриҳол.
Ич-ичимда қўзғар туйғу
Севинч-дарди;
Ўзбекистон дегани шу
Туйғулардир!

Бахтиёр БОБОНОВ

*Эгамнинг ғазнаси кўндир, тила ганжи илоҳийдан,
Агар бир қатраси томса, тўкилган била оз ўлмас.*

...1953 йил бир неча оила бўлиб, Мирзачўлни ўзлаштириш сабаби билан чўлга кўчганимиздан буён бизга бешик бўлган Оққўргон васлига етишиш армон бўлиб қолаёганлигини ва ҳар гал қишлоққа келганимизда қир-адрларни қоплаган майин ўтлоқларга, дарё ва булоқларга, дарахтлару сўқмоқларга-да боқиб тўймаётганимизни ҳис қилардик, чунки чўлда 5— 6 марта уруғ сепиб, гиёҳ кўкартиролмаган бўлсак, бу водий ўзи табиатан ям-яшил, ерга уруғ тушар-тушмас униб чиқади. Чўлда қудуқдан аччиқ, лотоклардан шўр сув ичган бўлсак, бу ерда булоқлардан тоза сув ичардик. Бул заминга бўлган муҳаббатимиз хазинаи гавҳарга бўлган илинжимизданми? Йўқ. Бахмал “қатраи гавҳари пок”лиги ила муҳаббатимизни ўзига пайванд қилиб олган. Қани, шу ёзганларимизга “ганжи илоҳий”дан бир қатра томса. Бу “Бахмалнома”миз нурга йўғрилиб, файзбахшлик ва барака касб этиб, бунни ўқиган ҳар бир кишига ўз киндик қони тўкилган масканини ёдига солмасмиди! Ҳар бир эзгулик ўзи таваллуд топган заминига, тупроғига бўлган муҳаббатдан бош-

ланади, дейди доноларимиз.

Сангзор дарёсидаги Бахмал кўпригидан ўтгач, ўнга юрамиз. Чаптаги тик қир ўнгиридаги кўкатга оҳиста ўтириб, билганимизча тиловат қиламиз-да, Хожа Кўндаланг бобо руҳониятларига бахшида этиб, сахий зотдан сиҳат-саломатлик, “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили”да ҳаммага омад ва хуш кайфиятлар тилаб, йўлимизда давом этамиз. Бу йўллардан баҳорда ўтсангиз, атрофда қийғос бойчеклар ва сариқ лолалар кўрасиз. Саратонда келсангиз, кўк гулли чучмомалар ва оқ гулхайрилар шамолда бошини силкитиб сизни кутиб олади. Темуր бобомизнинг қадами етган Темирқадам қишлоғи табиий анвойи гуллар, мевали дарахтзорларга уланади. Ана шу олмазор адоғида Оққўргон қишлоғи кўринади. Бахмал туманидаги барча қишлоқлар табиатан тоғ бағрида жойлашгани боис қирлари, дарё ва булоқлари, боғ-роғлари билан ўта кўркамдир. Бу қишлоқларни узукка қиёс қилсак, Оққўргон унинг кўзидир.

Бу ажойиб манзарани бахмаллик мўйқалам устаси Исфандиёр чизган суратларда кўргансиз. Унинг мадҳини Бахмал далаларини кезган Чўлпон ва Ҳамид Олимжон шеърларида ўқигансиз. Сойда тиниқ Мингбулоқ баҳорда асовлашади, бошқа фаслларда оҳиста куй чалади. Сойнинг кун ботиш тарафидаги қир-соҳили бўйлаб қишлоқ жойлашган. Бу ерга тўрт фасл баб-баравар қуёш ўз нуруни аямайди. Уй-ҳовлилар ме-

ҚИШЛОҚДАН ТАРАЛГАН ЗИЁ

вали дарахтлар орасига қўмилган. Қишлоқ ўрта-сидаги оқланган қўлбола бино атрофи ҳамиша болалар билан гавжум. Бу – оққўргонликларга зиё таратган қишлоқ мактаби. Бизлар шу жойда ўқиганмиз.

Қишлоқда катталар йиғиладиган бир манзил бор. Бу ўрта қишлоқдаги баландлик бўлиб, уни “Тўба” дейишади. Бу ердан қишлоқнинг пасти-баланди, келди-кетдиси, қишлоқдаги барча уй-жой, ҳовлилар кўринади. Қадимда авлиё Исмоил халфа қурган мачит ҳам шу Тўбада жойлашган. Уларнинг шарофатидан бўлса керак, мачит атрофидагилар ва умуман Оққўргон қишлоғидагилар илмли, иймон-этиқодли кишилардир. Оққўргонни тумандагилар “Муллақишлоқ” дейишларининг сабаби ҳам шу. Юмушлардан бўшаган ҳар ким Тўбага йиғилишиб, суҳбат қуришади. Бу суҳбатларда ҳар хил мавзулар билан бир қаторда “Эшмурод Аҳмедов” мавзуси ҳам такрорланиб туради. Улар “Эшмуроднинг...” деб бошланадиган ҳикояларини жуда кўп гапиришади. У хўжалик марказида ишлаб юрган йиллари Оққўргондан дарё бўйлаб, марказгача қурган йўлини “Эшмуроднинг йўли” деб, унинг раҳбарлигида яратилган минг гектардан зиёд боғни “Эшмуроднинг боғи” деб, суҳбат бошлашади. Эндиликда саксон ёшни қаршилаётган Эшмурод ака Бахмал тумани Оқсоқоллар кенгаши ва “Маҳалла” жамғармаси раиси вазифасида кўп йиллардан буён ишлаб келмоқда. Ҳа, у бу ҳурматни айни тинимсиз меҳнат билан қўлга киритган.

Эшмурод ака мактабда ўқиб юрган йиллариёқ тилга тушган эди. У – ҳаммадан аълочи, “Орзу” деворий газетаси муҳаррири, мактаб фаоли.

Эшмурод Аҳмедовдан ҳаммамиз ўрнак олар эдик. Қишлоқда илк маориф ва илм тарқатган ҳожи бобо Кенжабой Бобобеков, Усмонқул Абдалиев, Раҳматилла Маҳмудов, Исроил Маҳмудов, Қурбон Ўразбоев, Турдимурод Умаров, Равшан Бобобековлар, Саидмурод Раимқуловларнинг хизматлари алоҳида эътиборга лойиқ бўлган. Уларнинг оққўргонлик шогирдлари ҳақиқатан ҳам илм чўққиларини, ижод сирларини, тадбиркорлик маҳоратларини, раҳбарлик қобилиятларини намойиш этиб, устозлар таълимини оқламоқдалар. Оққўргонлик илмли ёшлар ҳақида ҳамма жойда тўлқинланиб гапиришади. Устозлардан бири Равшан Бобобеков Самарқанд Давлат университетининг механика-математика факультетини битириб қайтгач, чорак аср мобайнида математика фанидан дарс берди, илмий бўлим мудири бўлди. У ўз касбининг устаси бўлгани учун ҳам туман ва вилоят ҳокимияти, халқ таълими бошқармалари томондан қатор мукофотларга сазовор бўлган. У эндиликда нафақага чиққан бўлса-да, ҳали ҳам ёшлар тарбияси билан шуғулланади. Қишлоқ муаллимлари меҳнати самараси ўлароқ Абдураимовлар оиласини мисол олайлик. Оила каттаси Ҳабибулло ва укаси Ибодулло – ҳар иккиси шу мактабни битиргач, олий таълим олиб, чорак асрдан зиёдроқ вақт мобайнида савдо соҳасида раҳбарлик вазифаларида ишлади. Учинчиси – Холмўмин педагогика институтини битириб, ёш авлодга чорак аср тарбия берди, уларнинг эл-юртга, қишлоқдошларига нафи тегди, эндиликда улар нафақада. Холйигит олий маълумотли ҳисобчи, Оққўргон шажараси бўйича тадқиқот ишлари олиб бормоқда. Кенжаси Мингйигит қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди, Самарқанд Давлат университетиде озиқ-овқат экинларидан юқори ҳосил етказиш бўйича илмий ишлар олиб бориб, фан доктори даражасини олиш арафасида

турибди. Шунингдек, Синдор Қулматов, Акбар Бобобеков, Исомиддин Бобобековлар турли олий ўқув юрларида дарс бериш билан бирга илмий ишлар олиб боришмоқда.

Шу қишлоқ мактабида таълим олган бир қатор ёшлар бугун хўжаликларни, туманларни бошқаришмоқда, вазирликларда ишлашмоқда. Мирзасултон Бобобеков Мирзачўл тумани ҳокими, Мамарасул Бобобеков, Шарофиддин Каримовлар Бахмал тумани ҳокими ўринбосари вазифаларида ишлаганлар.

Бахмалнинг гўзал табиати раҳматли Турдимурод Умаровга бир уммон илҳом бағишлади: унинг қатор шеърлари туман, вилоят ва республика матбуотида чоп этилди. Қишлоқ ва хўжаликлар тарихини ёзди. Мактабга директор бўлди, ўнлаб шогирдлари унинг ишларини давом эттирмоқда. Абдуманноп Азимов “Ишонч” газетасининг Жиззах вилояти бўйича махсус муҳбири вазифасида ишламоқда. Эликдан ортиқ ёшлар Жиззах ва Тошкент шаҳарларида илм олиб, турли соҳаларда ишлаб, тадбиркорлик қилишмоқда.

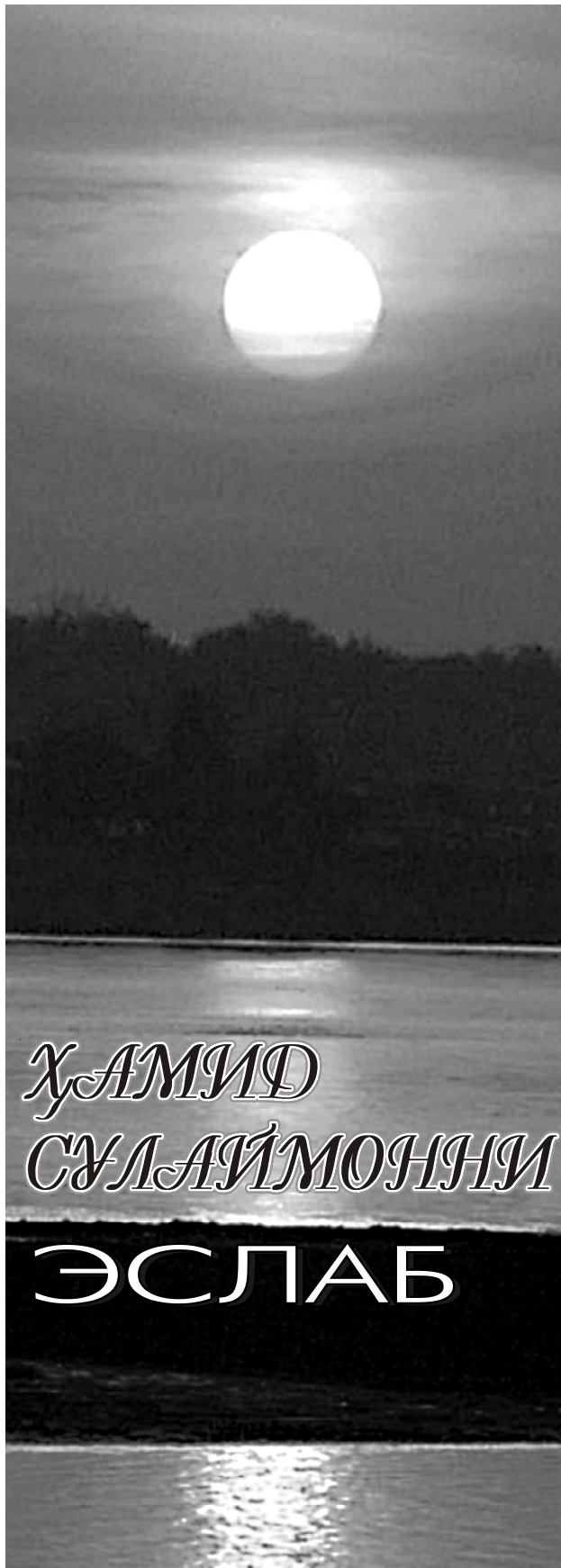
Бахмал ҳудудидаги қатор хўжаликлар Тошкентдаги чорвачилик, галлачилик, боғдорчилик соҳасидаги илмий-текшириш институтлари ихтиёрида бўлиб, юқори ҳосил етиштиришнинг илмий-амалий йўналишларини ўрганганлар. Бугунги кунда қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ҳосил ва сифатли маҳсулотлар етиштириш бўйича шуғулланган олимлар ҳам, тадбиркорлар ҳам, миришқор ишчилар ҳам ўзларидан етишиб чиққан. Ўтган йил октябр ойида Республика Президентининг “Озиқ овқат экинлари экиладиган майдонларни оптималлаштириш ва уларни етиштиришни кўпайтириш чоралари тўғрисида”ги Фармони аини муддао бўлди. Шу Фармон талабларини бажара бориб, улар лалми

галла, нўхат, зиғир, картошка, пиёз, сабзи ва бошқа сабзавотлар ҳамда боғдорчилик маҳсулотлари етказишнинг оптимал вариантларини топдилар. Ва бу соҳаларда ҳар йили белгиланган шартномаларни бажариб келишмоқда. Режадан ортиқ етиштирилган маҳсулотлар Жиззах, Самарқанд ва Тошкент шаҳарлари бозорларида сотилади. Ҳар йили янги йил арафасида Бахмалнинг турфа меваларини шаҳарликлар дастурхонига етказиб бериш анъана тусига кириб қолган. Бахмал шифобахш олмаларининг довуғи нафақат ўзимизда, балки чет элларга ҳам ёйилган. Бугунги кунда собиқ “Ойқор” , “Бахмал” хўжалиги ҳудудларидаги минглаб гектар олма боғлари фермерларга бўлиб берилган. Улар шартномада белгиланган ҳосилни топширгач, қолганини шаҳар бозорларига чиқарадилар.

2009 йил – “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” да Бахмал тумани қишлоқлари янада тараққий этиб, фаровон бўлишига шубҳа йўқ. Туманда галла, озиқ-овқат, полиз ва боғ маҳсулотлари, уй-жой қурилишлари каби қатор муаммолар ички имкониятлар ҳисобига ҳам ҳал этилиб келади. Кўп йиллардан буён айрим чекка қишлоқларда муаммо бўлиб келаётган йўлларни таъмирлаш – газлаштириш, замонавий технологияни келтириш масалалари эди. Бахмал қишлоқлари аҳли бу масаланинг йил дастурига киритилганини қувонч билан кутиб олдилар. Иншооллоҳ, тез кунларда ташқи йўллар ҳам таъмирланиб, чекка қишлоқлардаги хонадонларга “зангори олов” кириб келади.

Рауф РАҲИМ

ҲАМИД СУЛАЙМОННИ ЭСЛАБ

Отам раҳматли: — Ҳаётда ҳамма қилиши лозим бўлган, лекин унча-мунчанинг хаёлига келмаган, амалга оширишга журъати етмаган ишни қилган киши мард бўлади, дерди.

Мен билган, таниган ўша мард одамлардан бири Ҳамид Сулаймон эди. Миллатпарварлиги боис у менга устоз бўлиб қолди.

Ҳамид акани ёш бола вақтимда, уйимизга келганида кўрган эдим.

1938 йили педагогика билим юртини битириб, Қорақалпоғистонга отланиш олдидан, Тошкент педагогика институтининг сиртқи бўлимига ўқишга кириб кетдим. Бир йилдан сўнг қайтиб келгач, кундузги бўлимга ўтишим учун сиртқида ўтилмаган “Қадимги дунё”, “Антик адабиёт” фанларидан имтиҳон топширишим лозим бўлди.

Ёз вақти. Ҳамма ўқитувчилар таътилда. Мендан имтиҳон оладиган ўқитувчимнинг Новзадаги боғини, саратон иссиғида тўпигимдан тупроққа ботиб, топиб бордим. Минг истиҳола ила боғ эшигини тақиллатдим. “Лаббай” деган овоз эшитилиб, кўп ўтмай эшикни очиб, қай кўз билан қарай, баланд бўйли, енг қалта қўйлагининг тугмалари солинмай, жундор кўкраги очиқ, болалигимда уйимда кўрган ўша одам рўпарамдан чиқди. Даъфатан, ҳаяжонланиб, саломлашганимни ҳам билмай қолдим. Бу профессор Ҳамид Сулаймон деганлари — ўша уйимга борган одам эди.

Ташрифим сабабини билгач, ичкарига таклиф қилди. Чинордек катта ўрикнинг тагига ўрнатилган ёғоч сўрининг ёнидаги стол-стулга таклиф этди. Қандай китоблар ўқиганим, нимага қизиқишимни сўраш билан бир вақтда ўз фани бўйича бир-икки савол бериб, жавобларимга қаноат ҳосил қилгач, ортиқча гап гапирмай, баҳо қўйиб берди.

У мени танидим йўқми, билмадим-у шундай одам уйимизга борганидан, яъни менга таниш бўлиб чиққанидан ўша кунги қувончимнинг чеки йўқ эди.

Ғарб ва антик адабиётидан икки йил — уруш бошлангунча бизларга дарс берди. Уруш сабаб ҳаммамиз ҳар ёққа тарқалиб кетдик.

1942 йили мен Мирзачўлга ишлашга кетдим. Ҳамид Сулаймон университетда дарс бериш билан бирга таниш колхоз раисининг ёрдамида сабзавот дўкони очиб, ёзда тарвуз сотаётганлигини эшитдим. Шу-шу кўришмадик.

Фақат... Фақат... Орадан ўн йил ўтиб, айтишга тил бормайди, бирга суд қилинган вақтимизда суд залида устоз ва шогирд дийдор кўришдик.

Гуноҳимиз нима бўлган?

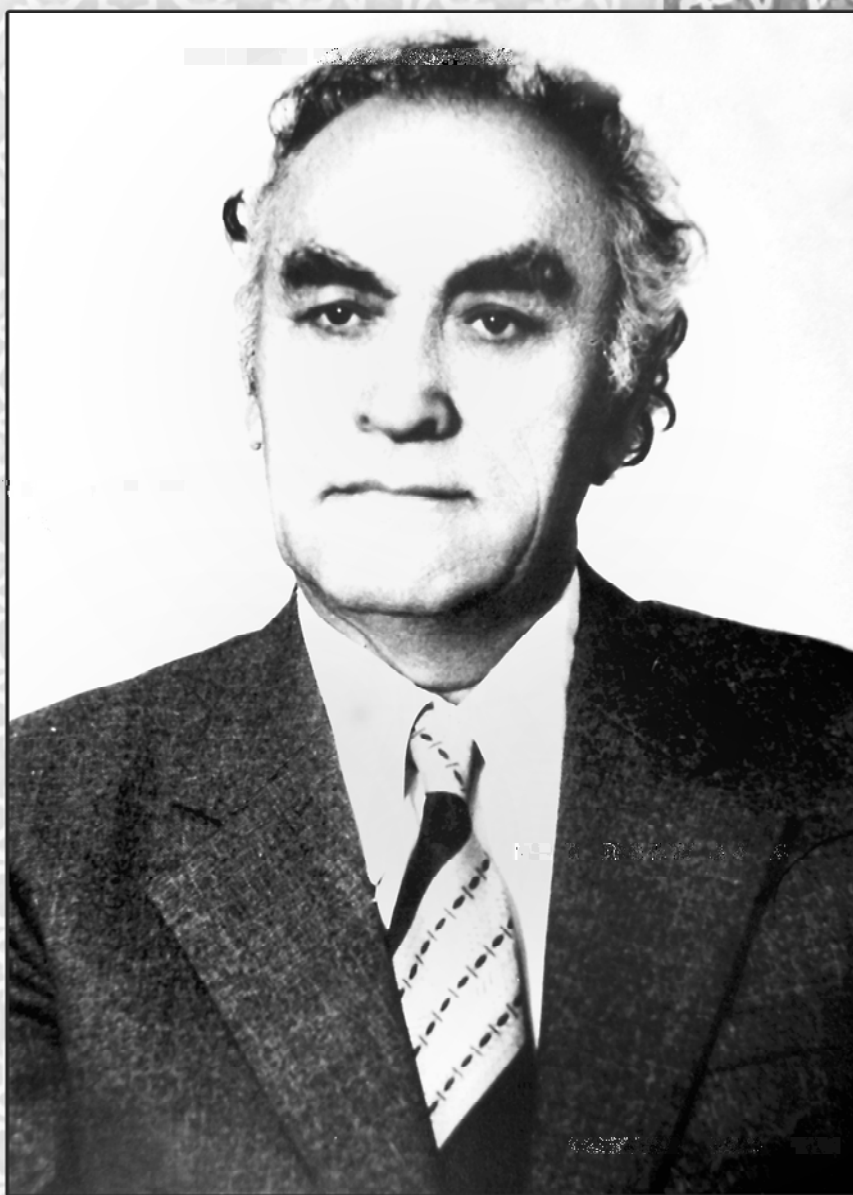
1950 йилда Ҳамид Сулаймон миллатчиликда айбланиб қамалди. 1951 йил январ ойида “миллатчи домлар” — Ҳамид Сулаймон, Алимўхамедовларнинг таъсирида бўлган, деб мени ҳам қамоққа олиб кетишди.

Улар билан ўн йил мобайнида бирор марта кўришмаган, ўзаро борди-келди қилмаган бўлсак, унинг миллатчилиги нима-ю, менга таъсири нимадан иборат экан?

Ҳамид Сулаймоннинг миллатчилиги сабабларидан бири бизга дарс берган вақтда Ғарб маданияти ва адабиёти Шарқнинг таъсиридан баҳраманд бўлиб ривожланган, деганида эди.

“Ўзбеклар саводсиз халқ эмас, Навоий ижодидек бой

меросга эгамиз” деганида эди. Ҳамид Сулаймоннинг менга салбий таъсири эса унинг юқоридагидек, шўро сиёсатига қарши қарашларини ёқлашим-у ижодимда бунинг ўз аксини топгани экан.

Ўз миллатини, ўз юксак маданиятини севмаган, у билан фахрланмаган одам бўлармикин дунёда?

Ҳамид Сулаймон ўзбек маданияти, саҳий урф-одатларини чексиз муҳаббат ила севган буюк сиймо бўлган. У одамларнинг касб-кори, мартабаси, кимлигини хаёлига келтирмай самимий муносабатда бўлар эди.

Кейинчалик суҳбатлардан бирида:

— Шукруллохон, ўз халқини севмаган одам бўлмайди. Лойиқ хизмат қилиш учун ҳамиша имкон бўла бермас экан. Ўзингиз гувоҳсиз. Мана, энди худо умр берса, миллатни севиш, унга хизмат қилиш қандай бўлишини кўрсатаман, “Ўзимни бағишлай” дейдиган замон келди, дея мағрурлангани ёдимда.

У қўлэмалар институтида директор, Навоий музейига раҳбар лавозимида ишлашига қарамай, илмий ишлар билан шуғулланиб, тиним билмади.

Бир кун менга эй, шоир, қаёқларда юрибсиз, нималар бўляпти, билмасангиз, деб гина қилди. Лекин руҳи тетик. Юзидан қувонч ёғиларди. Худди парвоз қиламан дегандек эди:

— Шукруллохон, хушхабарни айтиб қўяй, қўлэмалар институти, Навоий музейи биносига қўшимча бино қуриш ҳужжатиغا имзо қўйдириб келдим.

Бу гапни эшитиб бироз ўйланиб қолдим. Наҳотки, олти қаватли катта бино камлик қилган бўлса, деб ҳайрон ҳам бўлдим. Буни сезиб куйиниб: — Ҳайрон бўлманг! Бизнинг халқимиз адабиёти, санъати ҳамда тарихимиз соҳасига оид қўлэмалар шунчалар кўп-ки, олтинга топилмас бу меросимиз дунёнинг тўрт бурчагига сочилиб, яшириниб ётибди. Агар жамлай олсак, фақат бу бинолар эмас бир неча эрмитаж қилса ҳам бўлади, деди.

Мана, сизга битта мисол айтай: Хоразмга бориб гу-жум ёғочидан гўла тайёрлатиб келдим. Минг йиллик қадимги чолғу асбобларимизни ясатаман. Дунёда бизлардек ранг-баранг чолғу асбобларга бой халқ йўқ. Мен уларни деворларга илиб, ҳар бирининг тагига тугма ўрнатаман. Тугмани шундай босдингизми, унинг минг йил олдинги оҳанги, овозини эшитадиган бўласиз, шоир! Бу ишларни энди Сиз ҳам биз қилмасак ким қилади, деди.

— Маданиятимизга бутун умрини бағишламоқчи бўлганлар, навқиронликлариди қамалиб, отилиб кетдилар-ку? Халққа жон куйдирган шоирларни, адибларни биласиз. Отам Сулаймонхўжанинг орзусига етолмай кетганлиги — ҳаммаси маълум-ку...

Қалбида тугён урган бу афсус, армонлар томоқларига тикилдим, бир дам қошларини чимириб жим қолди!

Ҳамид аканинг тарихий музейлардан ибрат олиш учун кезмаган мамлакатлари қолмади. Бундай ижодий сафарлар унинг кучига куч, ғайратига ғайрат қўшарди.

Унинг бу орзу-интилишларини билган Шароф Рашидов йиғинлардан бирида Ҳамид Сулаймон ҳақида “У одам ўзи тинчимайди, бошқаларга ҳам тиним бермайди” деб, унинг ишларини намуна қилиб гапирган эди.

Унинг бундай тиниб-тинчимаслиги, талабчанлиги дош беролмай, ишни фақат келиб-кетиш, деб биладиганлар орасида Ҳамид акани хуш кўрмайдиганлар, ҳасадгўйлар ҳам бўлган...

Ёдимда, тошкентликка ўхшамаган, бошида дўппи, хушрўй, ёши элликлар чамасидаги меҳмон эшиқдан кўриниши билан Ҳамид ака унга кучогини очди. Ўтиришга таклиф қилгандан кейин:

— Бу киши мен билан қамоқ лагериди бирга бўлган. Менга қадрдон бўлиб қолган андижонлик, мард йигитлардан — Турдиали бўладилар, деб бизни таништирди.

Бу одамни қаерда кўрганимни эсладим. Етмишинчи йилларда Ҳамид Сулаймон ташаббуси билан Андижон бозорига яқин жойда мадрасанинг эски биноси таъмир қилиниб, Тошкент Навоий номидаги адабиёт музейининг филиали биносига айлантирилди. Янги музей тарихий, маданий ёдгорликлардан ташқари, Бобур, Чўлпон, Ҳабибий, Восит Саъдулла каби шоиру арбобларнинг рассомлар ишлаган расмлари билан безатилган эди. Музейнинг очилиш маросимида бу одам билан кўришганим ёдимга тушди.

Турдиали мени таниганига ишора қилгандек, қўлини кўкрагига қўйиб менга:

— Ака, бизлар мардликни Ҳамидуллажон акадан ўрганганмиз. Мен бошланғич мактабда муаллим бўлганман. Мени, сен миллатчи, Чўлпонни яхши кўриб мақтагансан, деб қамашган. Аммо миллатга жон куйдириш қандай бўлишини, худо ҳаққи, мен Ҳамидуллажон акадан ўрганиб, фаҳмига етдим.

Пахтакор ўзбекман деб мағрурланиб юрган эканмиз. Лекин, ўзбеклар ҳақида гап кетганда, кўрқмасдан немисни олдида ҳам, бошқаларни олдида ҳам ўтмиш тарихимизни, ўзбекнинг буюклигини гапириб ҳаммани лол қолдирганда, бу одамни билимига, виждонига, мардлигига тан берганмиз. Лагердан кетгунларигача ўзимнинг бригадамда бўлдилар. Жонларини сақладик.

Ҳамид ака унинг гапини бўлиб:

— Турдиали деганда, унинг номини эшитганда лагердаги ҳар қандай безорилар ҳам ўзини четга оларди. Ўзбекнинг шундай ҳамиша мард ўғлонлари бўлган, деди. Ҳамид ака яна завқ билан нимадир демоқчи эдилар Турдиали: — Бобур Мирзо ҳам ахир, андижонлик-ку! — деб мақтаниб қўйди.

Ҳамид ака ўзида яна бир куч ҳис қилиб, хурсандчилик билан:

— Эрта-индин Туркияга кетяпман. Туркия президенти ўзининг шахсий меҳмони сифатида мени ўн кунга таклиф қилиб, бутун санъат, адабиёт, тарихимизга доир қўлэмалар, ҳужжатлар борми, ҳаммасини кўриб танишишимга имконият яратиб бермоқчи, деди.

Унинг бу гапларини бепарво эшитиб бўлмасди. Қувончининг чеки йўқ эди. Кучоқлашдик. Ахир, халқнинг меросига бундан ортиқ меҳр қўйиш, унга қайғуриш, жон куйдириш бўладими!..

Афсус, минг афсуски, Туркияга сафар насиб этмади, 1979 йил 6 июлда фидоий инсон боқий дунёга рихлат этдилар.

Буюк жонкуяр олим Ҳамид Сулаймоннинг бевақт вафотига қанчалар афсусланмай, ачинмай, шундай хулосага келяпманки, ўз халқига сидқидилдан қилинган улғу хизматлар ҳамиша ибрат мактаби бўлиб қолаверади.

ШУКРУЛЛО,
Ўзбекистон халқ шоири

МУСИҚАНИНГ СЕНТРАЛИ ОЛАМИ

Музикий ва драматик театрлар сахнаси учун музика ёзиш таниқли композитор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Ўзбекистон Телерадиокомпанияси эстрада-симфоник оркестрининг бош дирижери, Ўзбекистон Давлат консерваторияси доценти Алишер Икромов ижодининг асосий йўналишларидан биридир.

Бобоси суюкли набираси Алишерга унинг келажакда

музикачи бўлишини болалигидан башорат қилган эди. Бўлғуси композитор болалигидан спортни яхши кўрар, кўпроқ футбол ўйнади. У 1985 йилда П.И.Чайковский номидаги Москва Давлат консерваториясини муваффақиятли тамомлади. Алишер композиция жанри бўйича Россия халқ артисти, профессор Т.Н.Хренников мураббийлигида таҳсил олди. Музикий ва драматик жанр-

лардаги ижодий давомийлик борасида бир педагог, устоз сифатида Т.Н.Хренниковнинг бўлғуси композиторга ўтказган таъсирини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Аксарият санъат мухлисларига Т.Н.Хренниковнинг театр, кино учун ёзган куйлари таниш. А.Икромовнинг театр учун ёзган музикаси ранг-баранг: опералар, мюзикллар, рок-опералар, лирик комедиялар, музикий драматик асарлар, болалар қўғирчоқ театри учун басталанган музикалар шулар жумласидандир.

Ўзбек композиторининг асарлари хорижий мамлакатларда, жумладан, Туркия, Италия, Исроил, Россия давлатларида, Марказий Осиё мамлакатларида ўтказилган халқаро фестивалларда ижро этилди, совринлар билан тақдирланди. Бу асарлар мухлисларда ўзининг ҳиссиётга бой оҳанги, бетакрор миллий тембрининг ёрқинлиги билан катта таассурот қолдирди.

Ижодкор қирқдан ортиқ спектаклларга музика ёзди, уларнинг аксарияти Ўзбекистондан ташқарида: Россия, Исроил, Италия каби давлатлар театрларида қўйилган. А.Икромов ижодида соҳибқирон Амир Темурнинг 660 йиллигига бағишлаб ёзган “Буюк Темур” тарихий операси алоҳида ўрин тутди. Иброҳим Жияновнинг мазкур “Буюк Темур” бир пардали либреттоси 1996 йилда Алишер Навоий номидаги Давлат Академик Катта театри сахнасида қўйилди ва томошабинлар олқишига сазовор бўлди.

2006 йил Тожикистонда,

Душанбе шаҳрида С.Айний номидаги опера ва балет театрида Алишер Икромовнинг буюк Шарқ шоири Умар Хайём рубойлари асосида ёзган моноопераси қўйилди. Шунингдек, композитор Тошкент мусиқали комедия театри учун қатор мусиқий комедиялар, болалар учун эртактларга оперетта, мюзиклларга илҳом билан мусиқа ёзди. Айниқса, болаларга бағишланган “Болаларга йиртқич ҳайвонлар ҳақида” (1993), “Қўпол шоҳ сири” (1995) мусиқий эртактлар, “Мамат кулол” (1993), итальян комедиялари асосида яратилган “Бевалар меҳрибони” оперетталари, “Афсонавий зинапоя” (1986), “Холажон, уйланмоқчиман” (2004) мюзикллари, В. Баграмовнинг замондошларимиз ҳақидаги комедия либреттоси диққатга сазовор. Алишер Икромов Муқимий номидаги мусиқали драма театри билан ҳам сермахсул ижодий ҳамкорлик қилди. Бунга 1999 йилда саҳнага қўйилган Ф.Файзиевнинг “Тилло туҳум” либреттосини мисол келтирса бўлади.

Шу ўринда ижодкор томонидан буюк аллома Аҳмад ал-Фарғонийга бағишлаб 1998 йилда Қўқон мусиқали драма театри саҳнасида қўйилган “Башар алломаси” спектаклига ёзилган мусиқани ҳам алоҳида таъкидлаш керак.

Композитор тўқсонинчи йилларда драматик театрлар билан ҳам яқин алоқада бўлди, ҳозир ҳам яхши ҳамкорлик қилади. 1993 йилда Ўзбекистон Миллий драматик театрида Фафур Фуломнинг “Шум бола” асари бўйича мюзиклига, У.Шекспир-

нинг “Қирол Лир”, 1994 йилда “Ноёб нуха”, яна шу йилда “Яхшилик қолурму” спектаклига ёзилган мусиқалар ана шундай самарали ҳамкорликка ёрқин далил бўла олади.

Илк бор А. Икромов мусиқали театрга 1987 йилда итальян драматурги К. Гоццининг “Бахтиёр гадолар” драмаси асосида яратилган театр ва радиоспектаклга ёзган мусиқаси билан кириб келди. Унинг ижодидаги ана шу жиҳат Ўзбекистон қўғирчоқ театри ижодий жамоаси билан дўстона ҳамкорлик қилишига замин яратди. А.Икромов қўғирчоқ театри учун 30 га яқин спектаклларга мусиқа ёзди. Ҳозирда мазкур театр саҳнасида “Нўхат полвон”, “Иссумбоси” (япон халқ эртаги бўйича), Г.Х. Андерсеннинг “Қор маликаси” асари бўйича қўйилган спектакллари муваффақият билан ижро этилмоқда. “Яна Андерсен” спектакли эса С.Образцов номидаги Москва қўғирчоқ театрида ўтказилган халқаро фестивал совриндори бўлди. “Оловиддиннинг сеҳрли чироғи”, “Ким миёв деди?”, “Простоквашино таътиллари”, “Кувноқ томоша”, “Хазина излаб” ва бошқа спектаклларга ёзилган мусиқалари ҳақида ҳам қувонч билан илиқ сўзларни айтиш мумкин.

1997 йилда Россиянинг Оренбург шаҳридаги мусиқали комедия театрида “Қўпол шоҳ сири” эртаги қўйилди ва томошабинларнинг олқишларига сазовор бўлди. Демак, шундай экан, эртакт учун куй яратган композиторнинг хизматларини алоҳида таъкидлаш арзийди.

Ҳозир у “Минг бир кеча”

мюзикли устида қизгин иш олиб бормоқда. Композитор, эстрада-симфоник оркестри бош дирижери ўзида истеъдодли мусиқачи, ижодкорликдан ташқари яна куюнчак раҳбар, заҳматкаш инсон фазилатларини ҳам намоён этган.

Алишер Икромов ижодида тарихий мавзу алоҳида ўрин тутди. Балетмейстер Ю.Исма-тованинг Ўз ТВнинг олтин фондига кирган, 1996 йилда саҳнага қўйилган “Темурий” балети либреттоси мусиқаси фикримизнинг далилидир.

Шу тариқа композитор мюзиклдан эртактка қадар турли жанрларда муваффақиятли ва баракали ижод қилиб келмоқда. Ижодий диапозонининг бу қадар кенглиги композиторнинг мусиқий саҳна жанри қонуниятлари борасида чуқур малака, билимга эгаллигидан, артистлар ва режиссерлар билан ишлай олиш маҳоратидан далолат беради.

Алишер Икромовнинг спектаклларга ёзган қўшиқлари аллақачон мамлакатлар аро қанот ёзиб халқаро танловлар, фестиваллар дастурларига киритилган. Унинг кўтаринки, байрамона қўшиқлари ватанимизда ҳам, чет элларда ҳам илҳом билан ижро этилмоқда.

Бугун композитор ижодининг айни барқ уриб гуллаган пайти. Шу муносабат билан биз унга ёшларнинг маънавий оламини бойитадиган асарлар яратишини, мусиқали саҳнада, эстрада-вокал ижодида янги-янги ютуқларга эришини тилаб қоламиз.

Мавлуда ЎРИНБОЕВА,
Ўзбекистон Давлат
консерваторияси
катта ўқитувчиси

ШАРМ - ҲАЁ

ЭНГ ЯХШИ ФАЗИЛАТ

Баҳорий гўзалликни ўзида мужассам этган хотин-қизлар байрами, Наврўз тантаналари ҳали нигоҳларимиздан унчалик йироқлашмади. Ўша анжуманлар сабаб оиламиз, ишхона ёки маҳаллаларда ҳам атрофимиздаги кишиларнинг, айниқса, хотин-қизларнинг сертакаллуф ҳаё-иболи, илиқ табасумлари дилларимизга ҳали-ҳануз завқу сурур бахш этмоқда. Аслида, ҳар бир кун-тунимиз бундай қувончли учрашувларсиз ўтмайди. Инсон аввал ботинан кейин зоҳиран тайёрлангач, сўнг лутф айлайди. Ана шундай пайтларда унинг чеҳрасида эҳтиётгарлик, ҳурмат, самимият жилоланади, тиниқ сув тагига ой яширина олмаганидек нигоҳларда андиша қалқийди. Бундай фазилатларга эга бўлганларни ҲАЁли кишилар деймиз.

Шарм-ҳаё. Одамийлик ҳаёси. Бу ҳақда муайян фикрига эга бўлмаган, уни тушунишга ҳаракат қилмаган, ёки бу ҳақда ёзмаган бирон мураббий, ижодкор, файласуф, санъаткор ёки руҳшунос топилмас керак. Айниқса, бу ҳақда ота-оналаримиз ва мураббий-ўқитувчиларимиз кўпроқ гапиришади. Лекин барибир бу айтилганлар кам. Чунки, гап инсоннинг асл зийнати ҳақида кетмоқда.

Ҳаё иймондандир, дейишади. Балки шарм-ҳаё иймоннинг айна ўзагидир. Инсонлар иймонларига содиқ, ибодат-итоатли, инфоқ-эҳсонли, сабр-тоқат-

ли, кенг феълли, атрофдагиларга меҳрибон бўлишга ҳаракат қилишади. Бундай сифатлар кўпинча кекса нурунийларимиздан, устозларимиздан, момоларимиздан ёшларга, шогирдларга юқади, улардан ўғил-қизларга, зурриётларига ўтади. Ҳар қандай яхши фазилатларни, ярашиқли имо-ишораларни одамлар, айниқса, болалар тез ўзлаштириб оладилар.

Бизнинг миллатимиз ўта ҳаёли ва бу унинг энг олий қадриятидир. Бундай миллий гуруримиз бой маънавий бисотимиз билан фахрлансак арзийди. Чунки ҳаё туфайли ўзаро яқинлик, ҳурмат, ишонч, ишқ-муҳаббат, эътиқод пайдо бўлади. Унинг билан иззат-икром, чин дўстлик, мустаҳкам оила таркиб топади. Хуллас, шарм-ҳаё саодат калитидир, десак адашмаймиз.

Лекин ҳаё ўз-ўзидан барқарор сақланади, ҳамиша жилва қилиб тураверади, деб бўлмайди. Гап шундаки, уни дунёвий ҳаёт давомида бардавом сақлаб туриш ва аксинча, йўқотиб қўйиш ҳам мумкин. Ҳаёсизлик эса, афсуски, кишига фожеалар келтиради.

... Биз тушган автобус бекатда биров тўхтади. Унинг ойнасидан яқинроқдаги бозор расталари, сотувчи ва харидорларнинг ҳаракатлари кўриниб турарди. Бирдан қий-чув бошланиб кетди. Сигарет ва бошқа майда-чуйда сотиб юрувчи икки аёл айтиша кетишди. Уларнинг бир-бирларига ҳамлаларидан

кўлидагилар ҳар тарафга сочилди. Кейин эса бир-бирларини куракда турмайдиган эркакча сўкишлар билан ҳақорат қила бошладилар...

— Вой, оғзидан ел олсиней, — деди ёнимдаги ўриндиқда ўтирган кекса аёл, уятли сўзларга тоб беролмай юзини яшириб. Хайриятки, автобусимиз кўзғалди, жанжал шовқинлари ортда қолди. Лекин ҳаманинг кайфияти хира, бу ҳолдан гўё ўзимиз айбдордек ҳижолатда, бир-биримизга қарай олмас эдик. Автобус ҳийла узоқлашгач, ёнимдаги кекса аёл бошини кўтариб, “Афсуски, урушқоқ аёллар барча шарм-ҳаёларидан мосуво бўлишган экан”, деди. Мен, “ҳаёнинг ҳам сон-саногии бўладими?” деб сўрадим. Онахон шундай жавоб қилдилар:

— Момоларимиз айтишардиларки, агар эркакда битта ҳаё бор десак, аёлларда ўнта ҳаё бўларкан. Қайси бир аёл ҳаёти давомида бу ҳаёларни сақлаб қола олса, у ҳақиқий аёл — чиройли ва гўзал, одоб-ахлоқли, бахтли бўлади. Лекин турмушдаги турли ҳодисалар, ҳолатлар туфайли аёл ҳаёси камая бораркан. Масалан, қиз болалар бир ахлоқсиз кишининг беҳаё сўкишини эшитса, биринчи ҳаёсидан маҳрум бўларкан. Эркак киши қизнинг қўлини ушласа иккинчи, унаштирилганида учинчи, чимилдиқда тўртинчи ва ниҳоят биринчи фарзанд кўргач, бешинчи ҳаёси эгасини тарк қилар-

кан. Булар табиий ҳол бўлиб, ҳамма аёлларда содир бўларкан. Лекин, қолган беш ҳаёни хотин-қизлар умр бўйи ғубор қўндирмай сақлашлари шарт бўлган. Агар хотин киши эрига хиёнат қилса қолган беш ҳаё ҳам бирваракайига кетар экан. Бундайлардан худо сақласин.

Бу кекса онахон яна шу гапларни қўшиб қўйди: Аёл киши оддий сўзлашганда ҳам, завқланиб куйлаганида ҳам, ҳатто яширин ўйлаганида ҳам ҳаё ҳиссини унутмаслиги лозим. Аёлларнинг ҳаёси — гилоф кабидир. Улар ҳаё оҳорини умрларининг охиригача сақлаб қоладилар. Шунинг учун ҳам шарм-ҳаё аёлларнинг энг яхши беагадир. Улар олам борки, эркакларнинг буюк орзуси бўлиб қолаверадилар. Фаросатли, ҳаёиболи аёл аёл эмас, у фаришта, у мўъжизадир.

Бу суҳбатни таниш онахонлар даврасида давом этказганимизда улар ҳаёни ёшлиқдан асраш лозимлигини ва ўзлари болалигида улғая бошлагач, ўз қоматларини уйдаги эркаклардан, айниқса, оталардан яшириб юришини, йўлда одамлар олдини қирқиб ўтмаслигини айтишар, ҳозирги қизлар эса сийна-ю елкалари қолиб, белини ҳам очиб юришлари ўта ҳаёсизлик эканликларини куйиниб гапиришарди.

Кексаларимиз, Пайғамбар алайҳиссаломни аёллардан ҳам ҳаёлироқ бўлганлиги ҳақида кўп гапиришади. Аждодларимиздан бизгача етиб келган қадриятларимиз, гўзал урф-одатларимиз ва уларнинг комил инсонни шакллантиришдаги аҳамияти ҳам беқиёсдир.

“Бу ҳақда фикр юритганда, бизнинг улуғ аждодларимиз, ўз даврида комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий мезонлар

мажмуасини, замонавий тилда айтганда, шарқ ахлоқ кодексини ишлаб чиққанликларини эслаш ўринли, деб биламан. Отабоболаримизнинг онгу тафаккурида асрлар, минг йиллар давомида шаклланиб, сайқал топган ор-номус, уят ва андиша, шарму ҳаё, ибо ва ифбат каби юксак ахлоқий туйғу ва тушунчалар бу кодекснинг асосий маъно-мазмунини ташкил этади, десак, ўйлайманки, хато қилмаган бўламиз”, — дейди Юртбошимиз ўзининг “Юксак маънавият — енгилмас куч” китобида.

Ҳа, аждодларимиз маънавияти қаъридан бизларгача етиб келган юксак ахлоқий мезонларга амал қилсак, хусусан, шарм-ҳаёни ўзимизга зийнат билсак, турмушимиз янада чиройли, умримиз эса мазмунли ўтиши шубҳасиз.

Абдурауф РАХИМКУЛОВ

“КЎЗГУДА ҚИШЛОҚ ҲАЁТИ”

МАВЗУСИДАГИ ҲАВАСКОР ФОТОСУРАТЧИЛАРНИНГ РЕСПУБЛИКА КЎРГАЗМАСИ

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик маркази, Ўзбекистон Бадиий Академияси, Халқаро “Олтин мерос” хайрия жамғармаси, Республика “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий кен-

гаши ва Тошкент фото уйи ҳамкорлигида 2009 йил 17-24 март кунлари Тошкент шаҳрида “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили”га бағишланган “Кўзгуда қишлоқ ҳаёти” мавзусидаги ҳаваскор фотосуратчилар Республика кўргазмаси бўлиб ўтди. Мазкур кўргазмани ўтказишдан кўзланган мақ-

ФАРОВОНЛИК

Ўзбекистон мустақилликка эришган дастлабки йилларда ноқ мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида чуқур ислохотларни амалга ошириш даври бошланди. Республика ҳукумати мамлакат иқтисодиётининг энг муҳим тармоғи бўлган қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини шакллантириш, мулкчиликнинг нодавлат шаклига ўтиши, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, деҳқон (фермер) хўжаликлари фаолиятини йўлга қўйиш каби масалаларни ҳал этишга катта эътибор қаратмоқда. Республика қишлоқ хўжалигидаги туб бурилишларнинг ҳуқуқий асосларини яратадиган янги қонунлар қабул қилинди. Жумладан, “Ер кодекси”, “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”, “Фермер хўжалиги тўғрисида” каби қонунлар қишлоқ хўжалигининг иқтисодий пойдеворини яратишга асос солди.

Жамият иқтисодий ҳаётида зарур вазифаларни бажариш учун Ўзбекистоннинг қишлоқ хўжалиги соҳаси замонавий илмий-техника тараққиётининг талаблари даражасига жавоб бера олиши, илмий-техника тараққиётининг ютуқларидан нафақат замонавий ишлаб чиқариш технологияларини яратишда, балки меҳнатни илмий ташкил этиш, бошқарув фаолиятининг самарали услубларини ишлаб чиқишда ҳам жадал қадамлар қўйилмоқда.

Мустақиллик йилларида қишлоқ ҳаётида ва қишлоқ

аҳли тақдирида оламшумул ўзгаришлар юз берди. Аввало, фермерлик тизимига ўтилганлиги боис қишлоқ кишиларининг ерга, меҳнатга муносабати тубдан ўзгарди. Қишлоқдаги меҳнат шахсий манфаатдорлик, фаровонлик, бахт-саодат манбаига айланди. Қишлоқда тиббий хизмат кўрсатиш ҳам замон талаблари даражасига кўтарилмоқда. Шуни қувонч билан айтиш мумкинки, бугун қишлоқ болалари фан олимпиадаларида, халқаро спорт мусобақаларида Ватан шарафини ҳимоя қилишда шаҳарликлардан асло қолишмайди.

Президентимиз томонидан 2009 йилни “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” деб эълон қилиниши муносабати билан қишлоқ жойларида инфратузилма тармоқлари — табиий газ, электр энергияси, одамларни ичимлик суви билан таъминлаш, йўллар ҳолати, транспорт ва коммуникация хизмати янада ривожлантирилади, қишлоққа саноат, хизмат ва сервис шаҳобчаларини олиб кириш фаоллашади, ихчам ва замонавий технологиялар билан жиҳозланган қайта ишлаш корхоналари кўпаяди, фермерлик ҳаракати янада кўллаб-қувватланади, албатта.

Шерзод ТЎРАБЕКОВ,
нотариус

Сурам ва айрат

сад — қишлоқнинг тарихий бунёдкорлик меҳнатини, қишлоқда рўй бераётган ўзгаришлар, қишлоқ аҳолисининг фаровонлиги ва маданий даражасининг ўсиб бораётганлигини, қишлоқ ёшларининг маънавий ва маданий ўсишлари учун яратилаётган шароитларни акс эттирувчи бадиий ва техник жиҳатдан энг юксак фото тасвирларини танлаш, номлари ҳали кўпчиликка таниш бўлмаган ёш иқтидорли ҳаваскор фотосуратчиларни кашф этишдир.

Шунингдек, кўرғазмада ҳаваскор фотосуратчиларининг ижодида халқимизнинг миллий урф-одатлари, маданий мерослари, асрлар давомида сақланиб келинаётган қадриятлари ва анъанала-

рининг бадиий ёритилишига ҳам катта эътибор берилди.

Биринчи ўрин Сирдарё вилоятидан Тошматов Фурқатга насиб этган бўлса, иккинчи ўринга Андижон вилоятидан Ҳақимов Муроджон сазовор бўлди. Учинчи ўринни эса Андижон вилоятидан Бобожонов Қобил қўлга киритди.

Ғолибларга Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик марказининг I, II ва III даражали дипломи ҳамда қимматбаҳо эсдалик совғалари билан тақдирландилар.

Назиржон

“Қиёлаб ўтган”

Олам

— Назиржон кам куйлайди, лекин маҳкам куйлайди! — Буни чорак аср муқаддам машҳур шоир Туроб Тўла нақл этгани билан бўлиб ўтган суҳбатимизда. Дарҳақиқат, Назиржоннинг “маҳкам” куйлаган барча хонишларида мен хонандалик она алласига, ҳиммати беқиёс Ватанга шайдолик эканига имон келтирганман. Зеро, хонишлар билан ҳаётини зарур фикрларни айта олиш санъатини Назиржон юқори даражага олиб чиқдики, буни хонанда ҳақида устоз санъаткор Муроджон Аҳмедов лутф қилганидай: “...бу дилбар ҳофиз ҳалигача бир неча авлод шинавандаларининг қулоғини пиштиб келаётгани”. Чархий домла эса “Ўзбекистон кўшиқчилиги санъати Назиржондай нурли хонандалар билан янада мунаввар бўлади”, дея эътироф қилган эдилар. Бугун мана етмиш ёшида ҳам унинг кўлида қалам, тилида ширин калом.

Ўсиш ва улғайиш ҳамиша бардавомдир. Акс ҳолда, Таваккал Қодировдан кейин, кўшиқ куйлашга эҳтиёж қолмасди. Назиржон Назаров ана шундай ўз дилбар кўшиқлари воситасида шинавандалар қалбига ўзига хос ширин овози билан кира олди.

Халқ эса энг яхши орзу-истакларини кўшиққа солади, у билан яшайди, уни асрлардан асрларга олиб ўтади, у билан ҳамроҳ бўлиб юради, яратади, кашф этади. Кўшиқ халқни жасоратга чорлайди, ҳушёрликка ундайди.

Назиржоннинг Хайриддин Салоҳ шеъри билан айтиладиган “Ёр кетиб” деган кўшиғи бор. Ўтган асрнинг олтинчи йилларида биринчи бор ижро этилганидаёқ бу дилбар кўшиқ машҳур раққоса, “Баҳор” мураббийси Мукаррама опанинг назарига тушади ва тез орада вокал-рақс сахнаси яратилади. Мукаррама опа кейинчалик ҳам Назиржоннинг хонишларини зимдан кузатиб юрди, у куй басталаб ижро этган “Қиёлаб ўтди”, “Дилнавоз” кўшиқларига ҳам рақслар сахналаштирди. Шу тариқа бу ажойиб рақсларни Маъмурахон, Савилия Тангуриева, Флорида Кайдани ва бошқа бетимсол раққосалар ижро этишган. Мукаррама опа гоё нозиклик билан сахналаштирган ўша рақслар ҳозир ҳам “Баҳор”, “Ўзбекнаво”, “Шодлик” рақс ансамбллари чиқишларида Назиржоннинг хонишлари жўрли-

гида ижро этилмоқда. Назиржоннинг “Қиёлаб ўтди”, “Дилнавоз”, “Ёр кетиб” кўшиқлари халқимиз бугун ардоқлаб айтаётган, асрлардан асрларга ўтиб келаётган “Муножот” бешигида, “Сегоҳ” силсиласида, “Ушшоқ” авж пардаларида муваффақиятли синовдан ўтди. Хонанданинг “Булбул навоси”, “Бормисан”, “Бўлурми”, “Уйғотмагил”, “Лола” каби ўнлаб кўшиқларида замондошларимиз қиёфаларию ҳаётини завқ-шавқ ҳамон алангаланиб туради.

Ўзбек кўшиқчилиги санъатининг ўтмиши ва бугунини Бобораҳим Мирзаев, Юнус Ражабий, Карим Зокиров, Фахриддин Умаров, Таваккал Қодиров, Зайнаб Полвонова, Фуломжон Ёқубов, Замира Суюнова ва албатта, Назиржон Назаров сиз тасаввур этиш қийин. Мен чойхоналарда, хонадонларда, дала шийпонларида, гузарларда, автобус ва поездларда радиодан Назиржоннинг кўшиқларини одамлар кўзларини юмиб, кўшиқ сеҳрига сел бўлиб, бугун вужудлари қулоққа айланган ҳолда тинглаётганларини кўп кўрганман. Шунининг алоҳида қайд этиш керакки,

бугунги қўшиқчилигимизда “авж” олаётган паст овоз, саёз мазмун, шовқинли мусиқа ўзбек миллий қўшиқчилигимиз ривожига салбий таъсир кўрсатиши сир эмас. Яхшиямки, одамлар дилдан тинглайдиган ҳофизларимиз ҳам бор, албатта. Шу маънода, Назиржоннинг қўшиқлари, унинг ҳар бир хониши шинавандалар учун ҳаммаша қадрли ва ардоқлидир.

Санъат соҳаси, маълумки, савдо бозори эмас. Айниқса, ҳозирги пайтда қизғалдоқ янглиғ бир яшнаб, япроқлари шитирлаб, тез ўтиб кетаётган “қўшиқчилар” пайдо бўлаётган бир пайтда Назиржонни соғиниб қолапти одамлар. Мамлакатда фаолият юритаётган ўндан ортиқ радио каналлар эса гоҳида Назиржон Назаровни унутаётгандай туюлади менга...

Яхши эслаيمان. Ўтган асрнинг олтинчи йиллари эди. Қўқоннинг машҳур Чорсу майдонида Назиржоннинг биринчи концерти намойиш этилди. Ўшанда у томошабинлар билан биринчи бор учрашмоқда эди. У юзлаб мухлислари олдида аввал “Қиёлаб ўтди”, сўнгра “Бормисан?”ни куйлади, навбат “Ёр кетиб”га келганда овозини эркин қўйиб, авж билан “ДО” пардасига чиқиб олди. Шундан сўнг янгради қарсак, янгради қарсак! Муроджон ака саҳнага чиқиб ёш ҳофизнинг пешонасидан ўпди, Таваккал ака кучоқлаб, қойил дегандай, кифтига қоқиб қўйди, Раҳимхон опа ҳам ўз ҳаяжонини яшира олмади, қўлини қисиб қўйди. Бу ҳаяжонли дамлар, назаримда, устоз санъаткорларнинг Назиржонни катта санъат чаманига чорлашга тилаган оқ фотиҳалари эди, албатта.

1938 йилда сўлим Фарғонанинг Учқўприк туманида таваллуд топган Назиржон Назаров

1967 йилда Қўқон Давлат педагогика институти филология факультетини тамомлаган бўлса ҳам, аслида, қўшиқчилик санъати соҳасига эллигинчи йилларда кириб келди. Санъаткор 1958 йилдан эътиборан Қўқондаги халқ театрида дастлаб актёр-хонанда бўлиб ишлади. 1968 йилда бадиий ҳаваскорларнинг Республика кўригида Ҳазиний шеъри билан айтиладиган “Ёввойи чоргоҳ” қўшигини ижро этиб, танлов лауреати бўлди. 1970 йилда ташкил этилган Қўқон шаҳар мақомчилар ансамбли билан ёш Назиржон Украина, Чехославакия ва бошқа бир қатор Европа мамлакатларида куйлади.

1974 йилда истеъдодли режиссёр Нодир Қўлдошев “Назиржон Назаров куйлайди” номли телефильм яратди. Шундан кейин радио, телевидение, граммпластинкалар ишлаб чиқарувчи корхоналар Назиржоннинг ижодига тез-тез мурожаат қила бошлади. Ҳозирги кунда Назиржон бисотидаги 400 дан ортиқ қўшиққа эътибор берсак, уларнинг юзга яқинини ўзи ёзиб, ўзи куй басталаганига гувоҳ бўлаемиз.

Назиржон Назаровнинг сермаҳсул ижоди қўшқанот ҳисобланади. У бугунги табаррук ёшида ҳам Қўқон Давлат педагогика институтининг “Ўзбек адабиёти ва мусиқа” кафедраси доценти сифатида қизғин фаолият юритмоқда. 1989 йилда атоқли ҳофиз “Ўзбек шоирларининг қўшиқларида гоёвийлик ва маҳорат” мавзусидаги диссертациясини ҳимоя қилиб, филология фанлари номзоди илмий даражага сазовор бўлди. Бугун эса Назиржон Назаров институтнинг бадиий ҳаваскорлик тўғарагини бошқариб, ўзининг ўнлаб шогирд-хонандаларига қўшиқчилик санъати сирларидан

сабоқ бермоқда. Унинг “Биз таниган одамлар” (2003), “Қиёлаб ўтди” (2004), “Орзулар гулдастаси”, “Киприкдаги ёш” ва бошқа китоблари аллақачон китобхонлар томонидан қувонч билан кутиб олинган. Ўзбекистон Халқ таълими аълочиси, “Меҳнат фахрийси” нишондори, Президент “Фахрий ёрлиғи”нинг соҳиби Назиржон Назаровнинг қўшиқчилигига оид бир нечта илмий мақолалари турли тўпламларда, шунингдек, “Ўзбек тили ва адабиёти”, “Гулистон”, “Халқ таълими” каби марказий журналларда чоп этилган.

Бугун Фарғона вилоятидаги барча адабий-бадиий тadbирлар Назиржонсиз ўтмайди, деб бемалол айтиш мумкин. Қўқон шаҳрининг маҳаллаларида ҳам қанча тadbир ўтказилмасин, уни, албатта таклиф қиладилар...

Ўзи ёзиб, ўзи куй басталаб ва ўзи ижро этиб, тингловчини сеҳрлаш бахти ҳар кимга ҳам насиб қилавермайди. Назиржоннинг қўшиқларини тинглаймону тансиқ таомга, қизиқ, сермазмун рисолага, дилкаш дўст суҳбатига, ой юзли ёр дийдорига талпингандай ҳаяжонга тушаман. Назиржоннинг қўшиқларидаги гўзал лутф, самимият, ўйноқилик, ёрқин тўйгулар... Улардан завқланганим, ҳайратланганим сайин Назиржоннинг дилтортар қўшиқларидан сўнгги пайтларда тобора кам шинавандалар баҳраманд бўлаётганидан изтироб чекаман баъзан. Назмтаълиги қўшиққа ундаб, гоёят масъулиятли саналмиш қўшиқчилик санъатида ҳамон ҳормайтолмай тер тўкаётган севимли ҳофизимиз Назиржонга етмиш ёшингиз муборак бўлсин, дея омад тилаб қоламан.

Мўмин ҚАЮМ,
журналист

оғ ўртасидаги супада ўтирган Шайх Умар Боғистоний сарв дарахтидан тўкилаётган барглари санар, уларни гўё умридан ўтаётган ҳар бир йилга ўхшатарди. Унинг ҳам ҳаёти ҳам шу япроқ каби заъфарон ва маънос эди. Боғларини баҳор бўлиб яшнатувчи фарзанди йўқлиги юрагининг аллақасерини тирнаса-да, Аллоҳга ҳамд айтиб, тасбеҳини ўгиришда давом этарди. Кўзлари бир нуқтада, хаёлан дунёни кезиб чиқарди...

Уни шундоққина ёнига узилиб тушган олма чалғитиб юборди. Олмани олар экан, анча олдин келиб, унга таъзимда турган муридани пайқади:

— Эй келинг, мулло Аҳмад!

— Ассалому алайкум, тақсир, — деб салом бераркан, чамаси ўттиз ёшлар атрофидаги Аҳмад Вафойи супа томон яқинлашди. Шайх эса унга жой кўрсатган ҳолда тавозеъ билан:

— Ваалайкум ассалом ва раҳматуллоҳу ва барақатуҳ, — деб алик олди. — Аллоҳ умрингизни зиёда қилсин, яхшилик йўлдошингиз бўлсин.

Аҳмад Вафойи ним табассум ва хижолат билан:

— Устоз, суюнчи берсинлар, муридингиз Муҳаммад Али фарзандлик бўлдилар. Бу хабарни етказмоқ учун мени ҳузурингизга юбордилар.

— Илоҳим, умри, имон-эътиқоди билан берган бўлсин. Ота-онасини рози қилувчи чин мўмин бўлиб улғайсин, — деб чақалоқ ҳаққига дуо қилди-да, яна ниманидир пичирлаб, юзига фотиҳа тортди. Шу чоғ боғ орасидан келаётган қадам товуши уларнинг эътиборини тортди, сал ўтмай Муҳаммад Али юзидаги жиддият аралаш табассум, аммо қалбида яшириб бўлмас ҳаяжон билан салом берганича улар томон илдамлади:

— Устоз, Аллоҳнинг марҳамати ва инояти ила фарзандлик бўлдик. Агар Аллоҳ ўғил ато этса, уни сизнинг исмингиз ила атамоқ ниятимиз бор эди. Зеро, исмингиз билан бирга гўзал фазлларингиз ҳам ўтса, ўзимни энг бахтли шогирдингиз деб ҳисоблаган бўлар эдим, — деб Шайх Умарга таъзим қилди. — Яна бир истак — агар рухсат этсангиз, шу фарзандим қулогига илк бор азону, такбирни ҳам ўзингиз айтсангиз, — дея Шайхга юзланди.

— Иншааллоҳ, истагингиз ижобат бўлур. Илоҳим, фарзандингиз комилликка эришсинки, буюк шайхлар унинг кетидан эргашсин, — деб дуо қилди.

Шайх Умар Боғистоний Аҳмад Вафойи билан Муҳаммад Алининг ҳовлисидан чиқиб, шом намозини ўқимоқлик учун масжидга кирдилар. Ибодатдан қайтар эканлар, бутун кун давомида ниманидир айтолмай талмовсираётган Аҳмад Вафойига қарата Шайх:

— Мулло Аҳмад, Аллоҳ мушкулингизни осон қилсин. Негадир бугун кўзларингиз бежо кўринади. Қалб қалбнинг элчисидир, сўйланг, шоядким қалбингиз ором топгусидир.

— Тақсир, ҳақ гапирдингиз, — деб сўз излай бошлади. — Яқинда бир ривоят ўқидим, унда ёзилишича, “Шайх Зайниддин Кўйиорифон айтганларки, фарзандталаб бўлганлар, бизнинг мазоримизни зиёрат қилиб, шу ерда Яратгандан фарзанд тиласа, албатта, ниятига етгусидир”, деб баён қилинган. Ушбу маълумотни сизга етказмоқликни жоиз ҳисобладим, — деб бир-икки одим орқага тисарилди. Шайх Умар ҳеч нарса демай йўлда

давом этди.

Икки кундан сўнг Шайх Умар Боғистоний аёли билан Шайх Зайниддин мазорига борди. Аллоҳдан фарзанд тиларкан, аёлининг кўзидан томган ёшлар тизилиб, маржон бўлаётганини кўриб, бағри ўртанди, лекин шу чоғда унинг ҳам қалбида бундай маржонлар садаф-садаф бўлмоқда эди.

Шамол каби бир-бирини қувган бир неча ойлardan сўнг Аллоҳ уларга бир фарзанди комил ато этди. Шайх Умарга бу хабарни етказганларида, у ўзи суйган сарв тагида ўтирарди. Шайх хушхабарни эшитиши билан ўзида йўқ хурсанд бўлди.

Чақалоқнинг чилласи чиққанидан сўнг Шайх Умар уни Шайх Зайниддин мазорига олиб борди. Шу ерлик бир болакай каптар боқишни хуш кўрганидан мазорнинг ташқи томони каптарларга тўла эди. Улар баъзан ерда салмоқланиб юришар, баъзан кўкка учиб самони шундай жўштирар эдики, беихтиёр инсон руҳи ҳам улар билан бирга учгандай бўларди.

Шайх Умар фарзандини мазорга олиб бораркан, ундан шўнча каптарлар ҳар томонга уча бошладилар, улар чундай қанот қоқдиларки, бу қанот қоқишларидан “ат-Тахур” сўзи аниқ қулоққа чалинди. Шайх Умар каптарлардан ҳам кўра кўпроқ ҳайиқиб, фарзандини қаттиқроқ бағрига босди. Бироздан сўнг бу ҳикмат ниманидир англатишини ва бу фарзандининг исмига ишора бўлиши мумкинлигини англади ва шу кундан у ўз фарзандини шу ишорага биноан Тахур деб номлади.

Ордан олти йил ўтди. Боғнинг янги гуллаган новдалари тагидаги супада Шайх Умар ўз муридлари ва Тахур билан ўтирарди. Ўғли беҳосдан шундай деб қолди:

— Отажон, иншааллоҳ, мен ҳам сиздек тасаввуф аҳлидан бўламан, илм олиб шайх даражасига кўтари-лурман, — деди. Муридлар ёш боланинг бундай теран фикрларидан ёқа тутдилар, бироқ Шайх Умар унга қутилмаган жавоб қайтарди:

— Тахур, мулло бўлма, шайх бўлма, сўфи бўлма, мусулмон бўл. Зеро, сўфий бўламан деб, у дунё учун бу дунёдан воз кечма, авсатда, ўртада бўл, асосийси чин мусулмон бўл, — деб танбеҳ берди. Бу сўзлар Тахурнинг ёш қалбидан мустаҳкам жой олдики, кейинчалик бутун ҳаёти шу ўғитга амал қилиш билан боғлиқ бўлди.

Бир куни Тахур отасидан маслаҳат олиш учун боғга борди. Отаси билан бир меҳмон боғда суҳбатлашиб ўтирарди. Меҳмон кўринишидан шу ерлик эмас эди. Уларга яқин келиб, суҳбатларини тинглади.

— Тақсир, мен сиздан тариқат сирларини ўрганиш мақсадида олисан келдим. Шайх Умар у кишидан:

— Сиз яшайдиган жойда масжид борми? — деб сўради ва у киши унга жавобан:

— Бор, — деди. Шайх яна сўради:

— Ислом аҳкомларини биласизми?

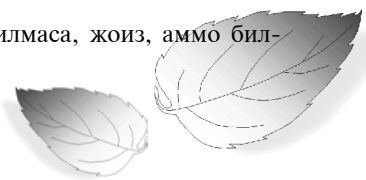
— Биламан.

Шунда Шайх Умар:

— Ундай бўлса, бу ерга келиб нима қилардингиз? Ибодат аҳкоми маълум бўлса, қайтиб боринг-да ўша ишингиз билан шуғулланаверинг, — деб у кишига ижозат берганидан сўнг ўғлига юзланди. Тахур:

— Отажон, агар илм Чинда бўлса ҳам уни ўрганмоқлик жоиз эмасми?

— Агар у ўша билимни билмаса, жоиз, аммо билса, бу сафар бесамардир.

— Отажон, мен ҳам илм сафарига отланмоқ учун сиздан изн сўрамоқчиман, — деб отасига умид кўзлари билан боқди. Шайх Умар бироз тин олганидан сўнг сўради:

— Қаерга бормоқчисан, кимдан илм олмоқчисан?

— Туркистонга, Тенгиз Шайх илмидан баҳраманд бўлиш ниятидаман.

Шайх Умар Тенгиз Шайх номини эшитиб, кўзлари порлади, ўглининг бундай қарорга келганидан Аллоҳга шукрона айтди. Сабаби, Аҳмад Яссавийнинг авлодларидан бўлган Тенгиз Шайх унинг ўлига ўзи бериб улгурмаган билимларини тўлиқ ўргатишига ишончи комил эди.

Тенгиз Шайх обрўли бўлишига қарамасдан ниҳоятда камтарона ҳаёти, қийинчиликларга, ҳатто, аёлининг жафоси ва кўрсатган ситамларига сабр қилиши Таҳурнинг ҳаётга бўлган муносабатини ўзгартирди. Таҳур Тенгиз Шайх ҳузурига борганида, у таомни ўзи тайёрлар, заифаси бор бўлишига қарамасдан, хотин бажарадиган ишларнинг барчасини ўзи қилар эди. Бу ҳолатдан аччиқланган Таҳур бир куни Тенгиз Шайхдан сўради:

— Сиз менинг мушкулотларимни маънавий комиллигингиз билан осонликча ечмоқдасиз. Лекин нега энди аёлингизнинг азиятларига шу кунгача чидамоқдасиз, не учун бунинг чорасини кўрмайсиз? — деб сўради. Тенгиз Шайх хиёл кулиб ишини давом эттирди-да:

— Бизнинг бу қаромату камолотимиз жоҳилларнинг жабру жафосига сабр-тоқат қилишимиз сабабдир, — деб жавоб берди.

Таҳур илм олиб ўз юртига қайтар экан негадир қалбида эндигина соғинч ҳиссини сезгандай бўлди. Аввал ҳам бу ҳолатга тушганмиди, йўқми, эслолмади. Илм олиш билан машғул бўлиб, бу ҳақда ўйлаб ҳам кўрмабди.

йин уни “Шайх Таҳур” ёхуд “Шайх Хованд Таҳур” деб атаётганлар.

Янги уйланган чоғи кўпинча отасининг ўрнида — сарв соясида ўтирар эди. Ҳар сафар шу супада ўтирганида отасини хотирлар, ўтган кунлари кўз олдига келиб, қулоғи остида Шайхнинг ўғитлари жарангларди, кейин отасининг охиратига бир дуо айлаб, яна илмга шўнгиб кетарди. Бир куни уйига бир меҳмон келиб қолди. Шайх у қандайдир хабарни етказиш учун келганини пайқади ва:

— Меҳмон, ҳуш келибсиз. Меҳмон Аллоҳнинг марҳаматидур, мусофирга ўхшайсиз, агар ёрдам ёхуд тунаш учун жой керак бўлса, бош устига, хизматимиздан фақат хурсанд бўлурмиз, — деб у кишининг асл мақсадини билиш учун унга нигоҳини қадади. Меҳмон:

— Раҳмат, дарҳақиқат мусофирман ва бу сафаримдан мақсад сизни топмоқлик эди ва шукрим, ниятимга етдим, — деб бироз тин олганидан сўнг сўзида давом этди. — Шайх, сизга бир мусибатнинг хабарини етказмоқлик бўйнимдаги омонатдур. Ўтган ҳафта устозингиз Тенгиз Шайх боқий дунёга рихлат қилдилар, — деб қолган сўзини айтолмай сукут сақлади. Шайх Таҳурнинг кўз олдига қоронгулашиб:

— Сиз у кишига ким бўласиз?, — деб сўради.

— Мен у кишига яқиндагина мурид тушган эдим. Шу сабабли, устоз илмимни давом эттирмоқлик учун сизга мурид бўлишим кераклигини васият қилдилар.

Шайх Хованд Таҳур меҳмоннинг сўнгги сўзларини эшитмади, у кўзларини енгил юмганича хаёл денгизига чўкиб кетганди. Бироздан сўнг кўзларини очиб, меҳмондан сўради:

— Дарвоқе, исмингиз нима?

(Шайх Хованди Таҳур ҳаётидан)

Таниш кўчага кираркан, унда қандайдир қўрқув бор эди, қалбида қандайдир нотинчлик ҳукмрон эди. Кўча эшигини қоқиб, охири шошилганича уйга отилиб кирди, кўнглидан ўтган фикр тўғри чиқди — отаси ўлим тўшагида ётар, ёнидаги бегона киши эса табиб эди. Дабдурустан кириб келгани учун уйдагилар чўчиб тушди. Таҳур орқага тисарилди, ҳовлидаги совуқ сокинлик уйга кўчганди. Шайх Умар эса соғинган ўғлини омон кўрганидан жилмайиб, ўрнидан туришга ҳаракат қилди...

Орадан бир неча ҳафта ўтди, отасининг аҳволи кундан-кунга оғирлашиб борарди. Таҳур отаси чекаётган ситамларни кўриб бағри ўртанар ва шундай пайтларда сарв тагига бориб ўтирарди. Отасининг руҳи кенг самони кўчганида ҳам шу ерда эди. Шайх Умардан ке-

— Умар Даврий.

Таҳур исми эшитиб яна кўзини юмди.

Шайх Хованд Таҳур илк бора рисола ёзаётган ва бу рисола шу бугун тугаш арафасида эди. Бу асар “Рисола дар масоили шариат ва тариқат” (Шариат ва тариқат масалалари ҳақидаги рисола) эди. Таҳур рисоланинг сўнгги нуқтасини қўйиб, боғдан чиқаётган эди, унга хабар келди:

— Тақсир, ўғил муборак бўлсин

Шайх Хованд Таҳур жилмайганича:

— Қуллуқ, — деди-ю, боғга қайтиб кириб, рисола сўнггига икки қатор мисрани киритиб қўйди:

Агар бо оби риёзат баровари гусли,

Ҳама кудурати дилро сафо тавони кард.

(Агар риёзат суви билан қалбни ювсанг,
Дилдаги барча хираликни мусаффоликка айлантира оласан).

Кайтиб чиқиб, уйга кирди. Чақалоқни ота меҳри билан қўлга оларкан, унга Довуд деб исм қўйди.

Довуд улгайгунча унга Шайхнинг ўзи таълим берди. Довуд ҳали ёш бўлишига қарамасдан уни турли илмий мажлисларга олиб борар, муридлари билан суҳбатда доимо иштирок этишини талаб этарди. Ўсмир ёшига етганида, Шайх уни ҳузурига чақирди. У ўғлининг бирор шайхга мурид тушишини хоҳларди. Чунки сўнгги пайтларда оталик меҳри кучлилик қилиб, илм беришдаги қаттиққўлликдан кўра ўз ўғлига нисбатан ҳалимроқ муносабатда бўларди. Шу сабабли, Шайх Хованд Тахур ўғлини отасининг муриди бўлган Муҳаммад Алининг ўғлига мурид тушишини ирода этди. Бир пайтлар у тугилганида Шайх Умар Богистоний унга ўз исмини бериб, унинг ҳаққига дуо қилган. Дуо кучи билан Шайх Умар Али буюк шайхларни ҳам ортидан эргаштирарди...

Шайх Хованд Тахур ўғли Довудни Шайх Умар Алининг олдига олиб келди ва:

— Тақсир, ўғлимиз Довудни сизга муридликка олиб келдим, Аллоҳ йўлида унга сабоқ берсангиз, — деди.

Шайх Умар Алининг бундай ишончдан кўзлари порлаб:

— Тақсир, сиздек инсон ўз дилбандини менинг изимга ишонч билан топширар экан, иншааллоҳ ўғлингиз бемисл тақводор илм соҳиби бўлур, — деди.

Шайх Хованд Тахур фарзандини пири комил қўлига топшириб, ўзи ҳам илмга шўнғиди. Қолган умрини асар ёзиб қолдириш, ўз билганларини муридларига етказиш учун сарфлади. Унинг “Рисола дар масойили шариат ва тариқат”, “Рисолаи дар шарт”, “Рисола дар аркони ислом”, “Рисола дар одоби тариқат” рисолалари тариқат аҳли ва халқ орасида катта шухрат қозониб, муридлар учун асосий кўланма бўлди.

Бир куни Шайх ўғлини ўзи суйган жойга сарв дарахти соясига чақиртириб:

— Довуд, мулла бўлма, шайх бўлма, сўфи бўлма — мусулмон бўл, — деди. — Отам шу сарвни яхши кўрар эдилар, мен ҳам яхши кўраман. Шайх бошқа ҳеч қандай сўз айтмай доимгидай кўзларини оҳиста юмди ва хотираларга чўмди.

Ҳижрий 761 йилнинг илк кузида Хованд Тахур ҳаётдан кўз юмди.

Киш. Суюкли сарв ҳали ҳам турарди, фақат энди атрофига мақбара қурилган, остида буюк бир инсон Шайх Хованд Тахур мангу ором оларди. Тепасида халқ орасида Хожа Аҳрор Валий деб танилган Шайх Довуднинг набираси Убайдуллоҳ сокин овозда Қуръон тиловат қиларди. У қачон мушкулотларига ечим топмас эҳуд депсиниб ураётган қалбига ором истаса, ўзи қурдирган шу мақбарага келарди ва шу ердигина ҳузур топарди. Лекин, бу ерга келишини ҳеч кимга айтмас ва ҳар сафар ўзининг гойиб бўлиши билан кўпчиликни хавотирга соларди. Бугун ҳам шундай бўлди, бироқ ҳеч кимса билмас ҳам Муҳаммад Амин унинг қайда бўлишини аниқ биларди. У мақбарага кириб келганида Убайдуллоҳ дарахтга суяниб хаёл сураар эди.

Лазиза ВОРИСОВА

Президентимиз Ислом Каримов ташаббуси билан 9 майнинг “Хотира ва қадрлаш куни” деб эълон қилиниши мамлакатимизда мустақиллик йилларида инсон хотираси ва қадрига нисбатан бўлган адолатни тиклади, десак адашмаймиз.

Дарҳақиқат, хотира ва қадрлаш — инсон ақл-заковатининг бебаҳо маънавий неъматидир, умр ва тириклик салтанатининг асосий мезонларидир. Насиб қилса, яқинда 87 ёшни қаршилайман. Иккинчи жаҳон урушининг бошланишидан охиригача иштирок этганман. Ўша машғум кунларни эслашнинг ўзи оғир. Аммо ҳалок бўлган қуролдош дўстларимнинг сиймоси ҳали-ҳамон кўз ўнгимдан кетмайди — улар хотирамда бир умрга муҳрланиб қолган.

Қалби меҳр-мурувватга тўла инсонларгина ўз тарихини, урушда ҳалок бўлган яқинларини, дўстларини доимо хотирлайди ва фидойи юртдошлари, порлоқ келажақ йўлида меҳнат қилаётган замондошларининг қадрига етади. Шу маънода кечаги кун сабоқларини, халқимизнинг бугуни ва келажаги йўлида жонини фидо қилган инсонларни хотирлаш — бугунги ва эртанги кунимизни хотирлашга ўргатади.

Иккинчи жаҳон урушининг инсоният бошига солган чексиз мусибатлари ҳеч қачон унутилмайди. Мазкур тарихий санани кенг миқёсда нишонлаётганимиздан мақсад, аввало, эришилган ғалабанинг асл моҳияти ва аҳамиятини, тинчликнинг қандай буюк неъмат эканини яна бир бор теран англаш, фуқароларимизни турли хавф-хатарлардан огоҳ этишдан иборатдир. Қолаверса, одамзод тарихида урушнинг бошқа қайтарилмаслиги, бундай даҳшатларни кишилар ҳаётидан бутунлай йўқотиш, абадий ўчириб ташлашга интилиб яшашимиз керак.

Негаки, гап — инсон зотининг қисмати, душман устидан қозонилган ғалабага ҳисса қўшган инсонларни улуғлаш, уларнинг номини абадийлаштириш, қурбон бўлган юртдошларимизни унутмаслик тўғрисида бормоқда. Мана шундай эзгу мақсадларни инобатга олиб, бир неча йилдирки, халқимиз 9 майни “Хотира ва қадрлаш куни” сифатида нишонлаб келмоқда. Бу кутлуғ сана йилдан-йилга ҳаётимизда теран маъно ва мазмун касб этиб бораётгани қувонарли ҳол, албатта.

Давлатимиз раҳбарининг “Тинчлик учун курашиш керак”, деган пурмаъно фикрлари бор. Ҳар гал шу сўзларни эслаганимда тўлқинланиб кетаман. Чунки мен уруш даҳшатларини ўз кўзим билан кўрган инсонман. Шу боис, “тинчлик” деган сўзнинг нималигини ва унинг қадрига етиш зарурлигини ич-ичимдан идрок этаман.

Шу ўринда яна бир гапни айтишим жоизки, тинчлик, бу — асло бепарволик дегани эмас. Унинг учун, муҳтарам Президентимиз таъкидлаганидек, доимо курашиш керак. Тинчлик ҳамиша ҳимояга муҳтож бўлади, кишилардан доимо огоҳ бўлишни талаб этади.

Ўзбек халқининг бир неча минг йиллик бой ва шонли тарихи бор. Буни ҳеч ким инкор эта олмайди. Давлатимиз раҳбарининг сўзлари билан айтганда, ўзбек халқи бировга ҳеч қачон бош эрмаган, ҳеч кимдан кам бўлмаган ва ҳеч кимдан кам бўлмайди ҳам.

Ҳозирги таҳликали замон, кечагина бошимиздан ўтказган террорнинг қонли оқибатлари барча фуқаролардан мудом огоҳликни, ҳар қандай хавф-хатарга қарши бир тану бир жон бўлиб курашиш зарурлигини тақозо этади. Дунёга, ҳаётга доимо очиқ кўз билан қарашни талаб этади.

1941 йилнинг феврал ойида ҳарбий хизматга чақирилганман. Ўзингиз бир ўйланг, у кунларни ёддан чиқариб бўладими? Ўшанда ёшим ўн саккизда эди. Ҳаётдан айна лаззат оладиган сурурли онларим эди. Ҳарбий хизматни бошлаганимга уч-тўрт ой ўтмай уруш бошланиб кетди. Бу — инсоният тарихидаги энг даҳшатли, энг машъум уруш сифатида мозийда қонли из қолдирди...

Хуллас, гапни чўзиб нима қиламан, Улан—Удэ шаҳрида қисқа тайёргарликдан ўтгач, ҳарбийга бирга чақирилган сафдошларим билан фронтга жўнаб кетдик...

Кечагидек эсимда, ҳар бир қарич ер учун жанг қила-қила, охир-оқибат душманни гарбга томон

дошларимни, юртдошларимни қалбда изтироб, кўзда ёш билан хотирлайман. Бошқа бир жиҳатдан, уларнинг табаррук номлари мана шундай эъзоз билан мангуга муҳрланганидан кўнглим таскин топади.

Дарҳақиқат, инсон хотираси қадр топган бу юртни, шу азиз Ватанни ҳамиша бошимизга кўта-

Геннадий ЧЕРЕПАНОВ,
Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси

ИНСОН ХОТИРАСИ ҚАДР ТОПГАН ЮРТ

қувиб бордик. Ҳаммамиз азамат йигитлар эдик, ўлимдан чўчиганимизни сира эслай олмайман.

Ортингда кимлар сенга ишониб яшаётганини, яқинларингни, қариндош-уруғларингни ёдга олсанг, кучингга куч, шижоатингга шижоат қўшилаверар экан. Қисқа фурсатлар ичида душманни Кавказ ортига улоқтирдик. Жанглар ниҳоятда даҳшатли кечди. Ушбу ҳудудлардаги жанглар бениҳоя шафқатсиз бўлгани учун ҳар икки томон кўрган талофатлар ҳам шунга яраша эди. Бу ҳақда эслаш мен учун нечоғли оғир бўлмасин, айна шу жангларда ўнлаб энг яқин забардаст сафдошларим ҳалок бўлгани ёдимдан чиқмайди. Ҳали-ҳамон уларнинг қиёфалари кўз олдимдан кетмайди... ҳаёт-мамот жангида биз галаба қозондик. Лекин бу галаба миллионлаб кишилар, худди бошқалар каби ҳаётни, яшашни севадиган ажойиб инсонларнинг заволи эвазига қўлга киритилди. Бунинг ҳеч қачон унутмаслигимиз керак...

Мен ҳар йили 9 май — “Хотира ва қадрлаш куни” мамлакатимизнинг бош майдонида тикланган “Хотира китоби”нинг зарҳал варақларидан жангоҳларда жон берган қуролдошларимнинг номларини кўзда ёш билан хотирга оламан.

Мамлакатимиз раҳбари ташаббуси билан бунёд этилган бу зиёратгоҳга келганимда ҳар гал вужудимни аламли хотиралар ва айна пайтда, кучли ҳаяжон чулғайди. Душман ўқиға учиб, умри завол топган тенг-

риб яшашимиз керак. Зеро, ҳар қандай бало-қазоларни енгиб ўтишнинг ягона йўли халқимизнинг жипслиги ва ўзаро аҳиллигида, деб биламан.

Шуни қувонч билан таъкидлашим керак, ёшим бир жойга бориб қолганига қарамай, ҳали соғлом ва тетикман. Бунинг битта муҳим сабаби бор — мен тинчлик ва барқарорлик мустаҳкам қарор топган қутлуғ заминда, меҳмондўст, бағрикенг одамлар орасида нафас олаётиман. Биз — иккинчи жаҳон уруши фажрийлари ҳамиша Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг диққат-эътиборида эканимиздан қалбимиз гурур ва ифтихорга тўлади.

Биз барчамиз бир тан, бир жон бўлиб шу муқаддас юртимизни, миллий қадриятларимизни доимо эъзозлашимиз, Ватанимиздаги тинчлик, осойишталик ва барқарорликнинг қадрига етишимиз, уларни янада мустаҳкамлашимиз керак. Халқимиз, айниқса, ёшларимиз тобора ўз-ўзини англаб боргани сари улар онгида ватанпарварлик, ташаббускорлик ва мардлик туйғулари шаклланиб боришига кўмаклашишимиз, ёт таъсирлар алдовидан ҳимоя қилишимиз лозим. Зотан, шу азиз Ватан барчамизники, уни бало-қазолардан, турли ёвуз кучлардан мардона ҳимоя қилиш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир.

Мансур ТЕНГЛАШЕВ
тайёрлади

ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИ ФАРОБИЙ НИГОҲИДА

Она юртимиз азалдан илм-фан, маърифат, маънавият бешиги бўлиб келган. Бугунги кунда юксак даражада тараққий этган илм-фан технологияларининг тамал тошини бизнинг буюк аждодларимиз қўйиб кетгани ҳеч кимга сир эмас.

Мустақиллик йилларида Юртбошимиз ташаббуси билан улуг аждодларимиз номини қайта тиклаш, уларнинг бой маънавий меросини ўрганиш борасида кенг қамровли ишлар амалга ошириб келинмоқда.

Ана шундай улуг мутафаккирлардан бири, файласуф, олим ва мутафаккир Абу Наср Фаробийдир.

Фаробий ўз билими, маърифати, фикр доирасининг кенглиги билан Шарқда шу даражада шухратга эришдики, оқибатда уни Арастудан кейинги йирик мутафаккир “Муаллимус-соний” — “Иккинчи муаллим” деб атай бошладилар.

Фаробий дунёқарашининг асоси, яъни дунёнинг тузилиши ҳақидаги тушунчасини “Пантеистик” деган тушунча ва фикр ташкил этади. Мавжудот “Эмонаси” ёрдамида ягона бошланғичдан поғонама-поғона вужудга келган, яқкаликдан кўпликка, ранг-барангликка борган.

Унинг дунёқарашидagi асосий ғоялардан бири

илмий-фалсафий усулнинг мустақиллигини назарий жиҳатдан асослаб беришга, унинг инсон тафаккурига, ақлий билимига асосланганини исботлашга интилишдир.

Фаробий билишнинг икки шакли, босқичи — ҳиссий ва ақлий билишни бир-биридан фарқлайди. У сезги ролига тўхталиб, беш турга бўлинади, деб ёзган.

Фаробий сезгини билишнинг манбаи деб ҳисоблаган, унинг қарашлари Арастунинг “Сезмаган одам ҳеч нарсани билмайди ҳам, тушунмайди ҳам” деган қарашларига ўхшаб кетади. Унинг руҳий жараёнлар, уларни билиш ва мантиқ тизими ҳақидаги таълимоти ўрта асрлар фалсафасининг катта ютуғи эди.

Фаробий дунёқарашидa ижтимоий-сиёсий ва ахлоқий фикрлар ҳам муҳим ўрин эгаллайди. Унинг “Бахт-саодатга эришув ҳақида”, “Фозил шаҳар аҳолисининг фикрлари”, “Бахт-саодатга эришув йўллари ҳақида” рисоалар, “Буюк кишиларнинг нақллари”, “Муסיқа ҳақида катта китоб”, “Фуқаролик сиёсати” ва бошқа асарлари жамият ва уни бошқариш, ахлоқ-одоб ва таълим-тарбия масалаларига бағишланган.

Амалга ошган қарғиш — адолатдир.

* * *

Абадийликка дахлдор кишилар Оллоҳни англаган ва айни пайтда, Оллоҳ суйган кишилардир...

* * *

Аёлни севиш — адолатни, эзгуликни, табиатни севиш!

* * *

Атиргул қаровсиз қолса — ит-бурунга айланади.

* * *

Аёл — гул кабидир! Парвариш қилганинг сари барқ уриб очилаверади.

* * *

Бу дунёда бир жаннат бор, жаннатий бир олам бор, унинг

ғўзаллиги, оромбахшлигидан ҳамма бахраманд бўлавермайди... ва хато қиладилар. Бу олам китоблар оламидир.

* * *

Бу дунёда ёлғон ва адолатсизлик бўлмаса эди, бутун инсоният аллақачон бахту саодатда яшаётган бўлур эди.

* * *

Бола етаклаб юрган аёл — мўъжиза.

* * *

Бир юмушни бажара туриб, бошқасини ўйламанг, бошқа халқларга борманг...

* * *

Дунёдаги ҳеч бир нарса бондан оёқ тугал, ғўзал эмас.

* * *

Дўстларнинг ҳаддан ташқари кўп бўлиши — ҳақиқий дўстинг йўқ деган гапдир.

* * *

— Дунёдаги энг ёлғончи одам? — Тўй давраларини олиб борувчи раис!

* * *

Жоннинг чиқиб кетиши — бир нафаслик ишдир. Шунинг учун орқа-олдимизга қараб юрайлик.

* * *

Инсон, инсоният фаолиятининг бирор бир соҳаси йўқки, унда ақл-идрок ҳал қилувчи аҳамият касб этмаса...

* * *

Илм — уфқ, яқинлашганинг сари кенгайверади, узоқлашаверади.

Фаробий Яқин Шарқ ва Ўрта Шарқ мамлакатлари орасида биринчи бўлиб жамиятнинг келиб чиқиши, унинг вазифалари ҳақидаги таълимотни ишлаб чиқди. Ўрта аср шароитида жамият табиий равишда келиб чиққанлигини, инсон фақат бошқалар ёрдамида қийинчиликларга қарши кураша олиши мумкинлигини асослаб берди.

“Ҳар бир инсон, ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади.

У бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади...

— Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда, уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради.

Шунинг учун инсонлар кўпайдилар ва ернинг аҳоли яшайдиган қисмига ўрнашдилар, натижада инсон жамоаси вужудга келди.”

Шаҳарлар, унинг фикрича, инсонларнинг жамоаси бўлиб, унда инсоний баркамол бўлиб етишиши учун зарур шароитлар бўлади.

Фаробий инсонпарвар файласуф сифатида одамларни тинч-тотув ва ўзаро ҳамкорликда яшашга, инсонпарвар бўлишга даъват этади.

“Одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос инсонийликдир, шунинг учун одамлар инсоният туркумига кирганликлари учун ўзаро тинчликда яшамоқлари лозим.”

Ахлоқий камолот деганда, хайр-эҳсонли ишлар, гўзал инсоний фазилатлар тушунилади. Ахлоқий камолотга ҳалақит берувчи салбий хислатларга

дангасалик, бекорчилик, онгсизлик, билимсизлик, касбхунарсизлик киради.

Фаробий инсон фазилатларини туғма ва яшаш жараёнида пайдо бўладиган фазилатларга бўлади. Олимнинг фикрича, туғма фазилатларга:

инсоннинг ўткир зеҳнлилиги;

бирор нарсани билишга ўта қобилиятлилиги киради.

Лекин туғма фазилатлар ҳаётда кам учрайди. Асосий ахлоқий фазилатларни одам яшаш давомида эгаллайди.

Туғма фазилатли одамлар ҳам тарбияга муҳтож. Агар ундай одам тарбияланиб туғма йўлга солиб турилмаса, унинг қобилияти тезда сўниб қолиши мумкин.

Абу Наср Фаробий асарлари асрлар ўтса-да, олим ва файласуфларнинг тафаккури, қизғин баҳсмунозараларига сабаб бўлиб келаётир. Унинг қарашлари бугунги кун фалсафа фанида ҳам ўзига хос ўрин тутиб келаётир.

Абу Наср Фаробийдек улўғ алломаларимизнинг меросини ўрганиш бугунги ўзбек ёшлари учун муҳим вазифа бўлмоғи лозим. Зотан, юксак маънавий дунёқарашга эга бўлган миллатни ҳеч қандай куч енга олмайди.

Нафиса ШОКИРОВА,
ТДПУ 3-босқич талабаси

Ўзгача сөҳр бор

Умр сабоқлари

* * *

Инсон зоти ҳам дарахт каби — қандай парвариш қилсанг, шундай ўсади.

* * *

Илҳом — шиддат билан ўтган онлардир.

* * *

Йилнинг ҳар тўрт фаслида ҳам баҳор нафаси бор...

* * *

Ёлғиз одам ўз соясидан ҳам сесканади...

* * *

Ёмон одатлардан, хаёллардан

қутулишнинг йўли кўпроқ жамоат билан бирга бўлишдир.

* * *

Кўзнинг кўриш қобилияти унинг катта-кичиклигига боғлиқ эмас.

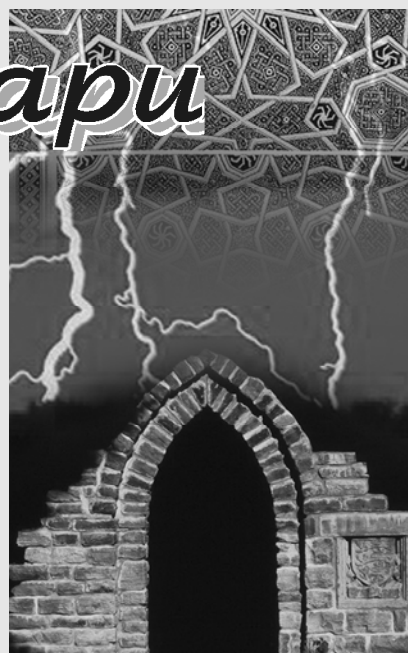
* * *

Кишининг тили чироқ пилиги кабилдир. Уни меъъридан ортиқ чиқармаслик лозим.

* * *

Кичик харажатдан қочмасангиз, каттасига йўлиқмайсиз.

Зиёдулла НУРМАТОВ

Дарҳақиқат, ота-боболаримиз бировнинг дунё-қараши, эстетик диди, яъни интеллектуал даражасини белгилашда унинг қандай китобларни мутолаа қилиши билан бирга қандай куй ва қўшиқларни тинглашни ёқтиришини қўшиб савол беришган. Бугун ҳам худди шундай савол берилгудек бўлса, ўзини билган, ўзлигини таниган ҳар қандай ўзбек ватандоши мумтоз хонанда-ю созандалар қаторида Муножот Йўлчиевани тилга олмай иложи йўқ.

Одатда, уста санъаткорлар гапиришга, тўғрироғи, санъатлари борасида изоҳ беришга ўзларида унча ҳам эҳтиёж сезмайдилар. Чунки улар бутун борлиқлари, ўйу хаёлларини тўлалигича, санъат асарига сингдирган бўладилар. Бошқача айтганда уларнинг мақсадлари — айтмоқчи бўлганлари ҳақида асарлари “гапиради”. Бироқ шундай бўлсада биз бугун ёш бўлишига қарамай, мумтоз қўшиқчилик санъатида ўзига хос мактаб яратишга улгурган ҳамда хоҳ юртимизда бўлсин хоҳ хорижда миллионлаб ёшу кекса қўшиқ шинавандаларининг қалбидан чуқур жой олган уста санъаткор — “Ўзбекистон халқ артисти” Муножот Йўлчиевага баъзи бир саволлар билан мурожаат қилишга жазм этдик. Куйида ана шу суҳбат матнини “Гулистон” журнали ўқувчилари эътиборига ҳавола қилмоқдамиз:

— Ушбу муқаддас даргоҳ — санъат оламига кириб келишингиз қандай бошланган?

— Мен Андижон вилоятининг Ширмонбулоқ қишлоғида колхозчи оиласида туғилганман. Отам машина ҳайдовчиси, онам колхозда ишлаганлар. Оиламизда санъатга қизиқиш катта бўлган. Онам раҳматли жуда яхши овозга эга бўлганлар. Айтиш мумкинки, онамнинг ушалмаган орзулари қайси бир маънода менда рўёбга чиққан. Оилада саккиз фарзанд бўлганмиз: икки ўғил, олти қиз. Акам Тошкент Маданият оқартув техникумини битирганлар. Ғижжак, рубоб чалиб қўшиқ айтадилар. Кенжа синглим ҳам санъат йўлини танлаган. Тошкент Давлат консерваторияси дутор анъанавий ижрочилиги бўйича сабоқ олган. Укам ва қолган сингилларим гарчи бошқа соҳа-қасб эгалари бўлишса-да санъат шайдоси ҳисобланишади.

Санъатга бўлган қизиқишим, дастлаб, оила муҳитида шаклланган, кейинчалик, бу йўлда жиддий олим отишимда хизмати сингган инсон — тоғам Абдуллажон Мавлонов бўладилар. Тоғам кўп йиллар давомида Йўлдош Охунбобоев номидаги Ан-

дижон театрида фаолият кўрсатиб юрган пайтларида, гуруҳдаги созанда ва хонандалар қаторида тор чалиб, жўр бўлиб қўшиқ айтганман. Мендаги қўшиқ айтишга бўлган истеъдод, санъатга бўлган ошуфталикни сезган тоғам Тошкент Давлат консерваториясида ўқишим учун отамни кўндириб, оқ фотиҳа олиб берганлар. Бунинг учун мен тоғамдан бир умр миннатдорман.

Хуллас, 1978-йилда Тошкент Давлат консерваториясининг икки йиллик тайёрлов бўлимига ўқишга қабул қилиниб, ус-тозим Шавкат Мирзаев синфида ашула айтиш санъатидан сабоқ олдим.

1980-йилда илк бор телевидения орқали ҳазрат Алишер Навоий юбилеи муносабати билан Ушшоқ ва Муножот ашулаларини куйлаганман.

— Мақом ижрочилигининг кечаги ва бугунги аҳволи ҳақида гапирсангиз.

— Мақом ашулалчилиги илгари қандай бўлган, ҳозир қай даражада деб кўп савол беришади. Ҳатто, баъзан бугунги кунда мақом ашулаларига талаб ва эътибор сусайган деган фикрлар ҳам

бидирилади. Лекин бундай қарашлар нотўғри. Мумтоз кўшиқчилигимиз илгари қандай ривожланган бўлса, ҳозир ҳам шундай ривожда. Уста санъаткорларимиз Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқов, шунингдек, миллий мақомчиликка асос солган Юнус Ражабий ҳамда Ориф Алимаҳсумов, Берта Давидова каби мумтоз кўшиқчилигимиз даргалари ўзларининг дурдона ижод намуналарини кўшиқчилик санъатимизнинг олтин фондига ёздириб қолдиришган. Биз саксонинчи йилларда санъатга кириб келганимизда мазкур санъаткорларимиз ўз мактабларини яратган эдилар. Бизнинг, яъни кейинги авлодга мансуб санъаткорларнинг чиқиши қай бир жиҳатдандир янгилик бўлди.

Устозим Шавкат Мирзаев билан бирга оталари раҳматли Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммаджон Мирзаев берган сабоқлари асосида қатор ашулаларни радио ва телевидения орқали ижро этиб, ёзиб қолдиришга ҳаракат қилмоқдамиз. Мухлисларимизга вақти-вақти билан улар орзиқиб кутган янги концерт дастурларимизни тақдим этмоқдамиз. Шу билан бирга, айти пайтда Тошкент Давлат консерваториясида анъанавий ижрочилиги бўйича педагогик фаолиятини давом эттирмоқдамиз. Ёшларга қобилияти, иқтидорига яраша ижро этиш сирларини ўргатиб, келажакда ўзлигини топишда ёрдам бермоқдамиз. Ушбу консерваторияда сабоқ олган кўпгина шоғирдларимиз бугун Республикаимизнинг турли вилоят олийгоҳларида ўзларининг билимларини ёш авлодга етказиб келмоқдалар. Маълумки, Юртбошимизнинг ташаббуслари билан анъанавий ижрочиликни ривожлантириш мақсадида, 1997-йилда ҳар икки йилда ўтказиладиган Шарқ тароналари халқаро фестивали ташкил этилган эди. Ана шу фестивалда ҳам шоғирдларимиз ўзларининг маҳоратларини намойиш этиб мухлисларни хушнуд этиб келмоқдалар. Бунга мисол қилиб яхши натижаларга эришган, ҳозирда мақом ансамблида фао-

бўлиб ўтаётти. Буларнинг барчаси миллий мусиқа меъросимизга ҳамда мақом ижрочилигига тайёргарлик, мустақкам база яратилаётганидан далолатдир.

Бизнинг талабалик давримизда радио ва телевиденияда санъаткорлар билан ҳамкорлик яхши йўлга қўйилган эди. Яхши бир овоз пайдо бўлса, чиқишлар ташкиллаштирилар, концерт дастурлари тайёрланарди. Шунингдек, назм ва наво кечалари бўларди. Халқ ана шунақа концертларни соғиниб кутарди. Тўғри, ҳозир ҳам концертлар бўлаяпти, лекин булар етарли эмас. Шахсан мен ўзим ҳар йил баҳор ва куз фаслида Тошкент Давлат консерваторияси катта залида ўзимнинг яккахон концертимни ўтказаман ва телевидения орқали ленталарга ёздириб, концертимга кела олмаган мухлисларимни янги ижодимдан баҳраманд қилишга ҳаракат қиламан. Бунга ўхшаш кўпсан санъаткорларимизнинг чиқишларини кенг намойиш қилиш керак деб ўйлайман. Халқ маънавий озуқага муҳтож. Қолаверса, бу маънавий озуқадан фарзандларимиз ҳам тарбия олади. Не афсуски, кейинги йилларда бунақа чиқишлар камроқ яъни эҳтиёж тобора ортиб бораётганига қарамай, радио ва телевидения орқали чиқишлар сал оқсаяпти. Тарғибот ишларининг сусайганлиги мақом ашулаларига эътибор камайган деган нотўғри қарашларнинг ўртага чиқишига сабаб бўлмоқда. Ҳатто чет элдаги мухлисларимиз ҳам баъзан шунга ўхшаш гапларни айтиб қолишади. Бироқ аслида бундай эмас. Совет давридаги мақомга бўлган эътибордан кўп бўлса кўпдирки асло кам эмас. Телевидения, радиода тарғибот ишлари тўғри йўлга қўйилса, бундай янги тушунчаларнинг олдини олинарди.

— *Эстрада йўналишидаги ёш санъаткорларнинг чиқишлари га бўлган муносабатингиз?*

— Эстрада йўналишида яъни Европа электр чолғулари асосида аранжировка қилиб ижро этаётган ёшларимиз, хонан-

Овоз соҳиббаси

лият юритаётган Тўрабек Мухторовни, шунингдек, яқинда Озарбайжоннинг Боку шаҳрида бўлиб ўтган «Муғом дунёси» деб номланмиш мусиқа фестивалида ўзининг кучли ва жозибали овози билан мухлисларнинг катта олқишига сазовор бўлган ҳамда Республика миқёсида ўтказилган конкурсда Эстрада йўналишида иккинчи ўринни эгаллаган бухоролик Эркин Исмоиловни кўрсатиб ўтишимиз мумкин. Яна бир умидли ёшларимиздан Мамлакатхон Улашева Индонезия олий ўқув юртида магистрлик ўқишини давом эттирмоқда.

Мустақилликдан сўнг ижодкорларга ўз қобилиятлари, истеъодларини рўёбга чиқариш учун яна-да кенг имкониятлар яратилди. Устоз санъаткорларимизнинг ижодига назар солган ҳолда, ёшлар ўртасида Маъмуржон Узоқов куй ва кўшиқларини ижро этиш, Комилжон Отаниёзов мактаби давомчилари конкурсини ўтказиш каби хайрли ишларнинг ташкил этилгани мамлакатимизда мусиқа санъатига бўлган эътиборнинг юқори эканлигидан дарак беради. Бундан ташқари, ёшларимиз ўртасида “Ниҳол”, “Ёшлар овози” кўрик танловлари

даларимиз бор. Лекин улар томонидан баъзан меъёр бузилаётган ҳолатлар ҳам йўқ эмас. Таажжубланарли томони шундаки, ёшларимиз бугун ана шундай бўрттирилган оҳанг, овоз, қочиримлар билан ижро этилган ашулаларга кўникиб тарбия олмоқдалар. Ана шу нарсаларга биз кенг жамоатчилик миқёсида эътибор қаратишимиз керак. Ёшларимиздан мен бундай чиқишларга эҳтиёткорлик, масъулият билан қарашларини сўрардим... Устоз санъаткорларимиздан маслаҳат, йўл-йўриқ, ибрат олиб ижро этишса, мақсадга мувофиқ бўларди.

— *Мухлисларингизга тилақларингиз...*

— Мухлисларимга яхши тилақларим кўп. Ҳар доим хонадонларида бахт, омад қарор топиб, хуш кайфият ҳукм сурсин. Элимиз тинч, осмонимиз мусаффо, юртимизда тўкин - сочинлик бўлсин. Бизнинг санъатимиз ҳар бир хонадонда жарангласин. Биз ўша хонадоннинг азиз меҳмони бўлиб қолайлик.

Шермурод СУБҲОН
суҳбатлашди

БОБУРНИНГ ЯПОНИЯЛИК ЯЛОВБАРДОРИ

Ўзбек мумтоз адабиётининг икки буюк вакили: адабий даҳо Алишер Навоий ҳамда шоҳ ва шоир Заҳридин Муҳаммад Бобур доврўлари оламга ёйилган. Бунга эса маълум маънода ушбу буюк ижодкорларимиз ҳаёти ва ижодлари билан шуғулланган чет эл олимлари ва таржимонлари сабабчидирлар.

Алишер Навоий доврўғи унинг бадиий ижоди муносабати билан бўлса, Бобур овозаси унинг шоҳ асари “Бобурнома”си ва ўзининг подшоҳлиги туфайлидир.

Агар таъбир жоиз бўлса, айтиш мумкинки, Бобур ҳазинасидаги Кўҳи нур олмоси тарихда нақадар шуҳрат қозонган бўлса, Ғарб мамлакатларида “Бобурнома” ва Бобур шахси шу даражада шуҳрат соҳиби бўлган.

Ўтмишда тарихнинг етакчи сиймолари бўлган талай хилма-хил табиатли ҳукмдорлар ўтишган. Улар Амир Темур каби соҳибқирон жаҳонгир, Наполеон лашкарбоши, Юлий Цезар — шахси билан даҳшатли хотиралар қолдирган. Ана шу шоҳлар сафида тарихан ҳаққоний равишда дилбар шахс деб тан олинган, бойликни елдай элга сочган дарвиш деб чет эл адиби диди билан талқин этилган Бобурдай шахснинг иккинчи бир намунасини ҳеч ким айта олган эмас.

Бирор шоҳнинг кундаликлари, эсдаликлари жаҳонда “Бобурнома” сингари эъзозланмаган бўлса керакки, унинг ижодкори — Бобур шахси ҳақида Ғарб мамлакатларида ўнга яқин қисса ва романлар ёзилган.

Харольд Лембнинг “Бобур — йўлбарс”, Уилям Рашбрукнинг “XVI аср бунёдкори”, Анна Флора Стилнинг “Тож кийган дарвиш” асарларида Бобурнинг ҳайратомуз бадиий тимсоли яратилгандир.

“Бобурнома” яратилган давридаёқ муаллиф тавсияси билан Абдурахим Хони Хонон томонидан форс тилига таржима қилинганидан эътиборан, бу асар жаҳоний шуҳрат сари парвозини бошлади.

XIX асрдаёқ Ғарб мамлакатларида бобуршунослик шаклланди: голланд, инглиз, француз, немис, испан тилларида таржима жараёни билан биргаликда, “Бобурнома” устида турли йўналишларда тадқиқотлар яратила бошлади. Биргина инглиз тилига “Бобурнома”нинг 3-4 мартаба таржима қилинишининг ўзи ҳам илм аҳли томонидан бу асарга алоҳида аҳамият берилишининг ўзига хос бир далилидир.

Айниқса, XX асрда бобуршунослик чинакам жаҳоний тус олди, десак бўлади.

Бугунги кунда жаҳоннинг энг йирик давлатлари ва илмий марказларида бобуршунослик билан шуғулланаётган жуда кўплаб олимларни эсга олиш мумкин: Америкадан Уилер Текстон, Илза Сиртаугас, Англиядан Ҳасан Бек, Туркиядан Танжу Сейҳан, Билол Южел, Франциядан Жан Луи Бакйе Граммон, Япониядан Эйжи Мано, Ҳиндистондан Қамар Раис, Афғонистондан Ҳалим Ёрқин ва Шафиқа Ёрқинлар, Қозғистондан Ислом Жеменей,

Ўзбекистондан Азиз Қаюмов, Саидбек Ҳасанов, Ансориддин Иброҳимов, Ҳасанжон Қудратиллаев, Россиядан Ия Стеблева ва бошқалар.

Бугунги кунда қалам тебратаётган жаҳон бобуршуносларининг сафида япон олими Эйжи алоҳида ўрин тутди. Унинг ёнида биз Ия Стеблевани “Бобур ғазалларининг семантикаси” тадқиқоти билан, Уилер Текстонни “Бобурнома”нинг инглизча таржимаси ва форсий таржимаси матнини яратган йирик мутахассис сифатида, Афғонистонлик Шафиқа Ёрқинни “Бобурнома”нинг “Воқеоти Кобул” номида форсийга ўтирган таржимон ва Бобур девонининг мукамал нусхасини яратган олима сиймосида, туркиялик Танжу Орал Сейҳанни “Мубаййин” илмий матнини яратган таълиқли олима сифатида бир сафда кўрамыз. Азиз Қаюмов ва Саидбек Ҳасановни Бобур асарларининг ноширлари рисола, тадқиқотлар муаллифлари сифатида, Ҳасанжон Қудратиллаевни “Бобур армони” тадқиқоти ижодкори сиймосида, Ансориддин Иброҳимовни Бобур асарлари тилининг зукко тадқиқотчиси сифатида кўрамыз.

Эйжи Мано Бобурга бағишланган тадқиқотларининг мунтазам тизимлиги ва салмоғи билан шу сафда янада юксакроқ кўринади. Унинг тадқиқотларини “Бобурнома. Илмий матн. Таржима ва тадқиқот” деган умумий номда айтиш мумкин.

Бу заҳматкаш олим 4 чигатой

туркий (эски ўзбек) тилидаги “Бобурнома” (Эдинбург, Лондон, Саларжанг қўлёмалари ва Қозон босмаси нусхалари) ҳамда 3 форсий таржима асосида асарнинг илмий-танқидий матнини яратди (1995 йил, Шокадо, Киото, 610 саҳифа ҳажмида).

Асарнинг танқидий матни деган сўз заҳмати моҳиятини шундай тасаввур этиш керак: олим асарнинг 4 туркий ва 3 форсий нусхасини олгач, Ҳайдаробод шаҳридаги Саларжанг мозийгоҳида сақланаётган “Бобурнома”ни таянч нусха сифатида олади-да, қолган 6 та нусхасига сўзма-сўз, бирикмама-бирикма, гапма-гап, солиштириб саҳифа остида (буни илмий аппарат дейилади) ҳар бир нусхадаги фарқларни бирма-бир кўрсатиб боради. Фарқларига келсак, таянч нусхага нисбатан бир нусхада бир сўз кўпроқ ёки озроқ бўлиши, бошқа бир нусхада бир сўз ўрнида бошқа сўз бўлиши; бирор гап озлиги ёки кўплиги, учинчи нусхада бирор исм ортиқ ёки оз бўлиши мумкин ва ҳоказо...

Бу тафовулар баъзан бирикма, бир ёки бир неча гаплар ҳажмида ҳам бўлиши мумкин. Буни аниқ тасаввур этиш учун “Бобурнома”нинг Ҳайдаробод нусхасининг бошланиши билан Қозон нусхаси нашри бош қисмидаги фарқни илмий матндан кузатайлик.

Саларжанг мозийгоҳи нусхаси муқаддимаси:

Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим.

Рамазон ойи тарих секкиз юз тўқсон тўққузда Фарғона вилоятида ўн икки ёшта подшоҳ бўлдум. (Илмий матн, 3-бет).

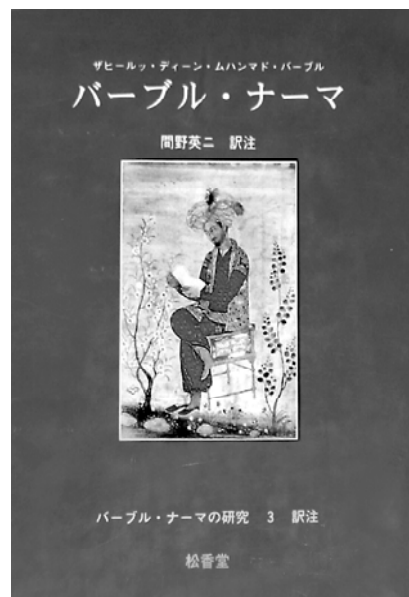
Шу саҳифа остида, ҳошияда Эйжи Мано “Бобурнома”нинг Қозон нашри нусхасида юқоридаги иккинчи гапдан олдин тубандаги матн борлигини қайд этган: «Тенгри Таолонинг инояти билан ва ҳазрати Он сарвари коинотнинг шафоати билан ва чаҳорёри босафоларнинг ҳиммати бирлан сешанба куни рамазон ойининг бешида».

“Бобурнома”ни ҳозирги ўзбек тилига табдил қилган олимларимиз шундан фойдаланган ҳолда асарни шундай бошлашган: Тангри таолонинг инояти ва коинот сарвари бўлган ҳазрат Расули акрамнинг шафоати, пок кўнгил чаҳорёрларнинг ҳиммати билан рамазон ойининг бешинчисида, саккиз юз тўқсон тўққизинчи йили Фарғона вилоятига ўн икки ёшта подшоҳ бўлдим”.

Шунинг ўзи танқидий матннинг амалий аҳамиятини кўрсатади. Чунки табдилчилар ишга асосий нусха қилиб Эйжи Мано яратган “Бобурнома” танқидий матнини олишган.

Илмий матннинг ана шундай мукамаллиги бошқа тилларга таржима қилиш ва “Бобурнома” устида илмий тадқиқот олиб боришда жуда асқотади. Асар илмий танқидий матнидан фойдаланган олим ишга жалб этилган етти нусханинг ҳар бирини гўё кўз ўнгида аниқ тасаввур эта олади. Шунинг учун ҳам танқидий матн ҳар қандай аслият нусхаларидан илмий нуқтаи назардан ишончли бўлиб ҳисобланади.

Эйжи Манонинг “Бобурнома” хусусидаги иккинчи китоби “Бобурнома”. Шарҳлар. Кўрсаткичлар.

(Шокадо, Киото 1996 йил, 443 бет ҳажмида) деб аталади.

Тадқиқотчи бу китобда “Бобурнома”да ишлатилган барча сўзларни аввало тўққиз хил тасниф қилиб олади ва ҳар бир сўзнинг неча маротаба ва қайси саҳифаларда учрашини бирма-бир қайд этади. Таснифларга келсак: шахс-киши номлари; жой номлари; қавм, қабил, насл-насаб номлари; истилоҳлар; ҳайвонот ва гиёҳлар; мақол ва ҳикматли сўзлар; шеърлар; китоб ва рисо-лалар номлари сингарилар. Ушбу таснифлар ва мукамал сўзлик “Бобурнома”дан фойдаланувчи мутахассисларнинг ишларини жуда енгиллаштиради. Муҳими, бу китоб “Бобурнома”дан тузилажак янги, мукамал луғат китобига асос бўлиб хизмат қилади.

Олимнинг учинчи китоби “Бобурнома”нинг япон тилига қилинган таржимаси ва тавсифидир. (Шокадо, Киото 1998.) Ҳажми 719 саҳифа.

Ушбу таржиманинг муваффақияти ва савиясининг юксак эканлигини шу билан изоҳлаймизки, таржимон Эйжи Мано ўзи она тилига ўгираётган ҳар бир сўзни илмий матни тайёрлаш жараёнида етти маротаба ўзбек ва форсча ҳолатида кузатиб идрок қилган ва ҳар бир сўзнинг маъно қамрови ва таъсирчанлик даражасини пайқай олган эди. “Бобур-

нома”ни япон тилида ўқийдиган китобхонларнинг бахти борки, бу асарни Эйжи Манодай йирик мухтаassis ва толмас заҳматкаш таржима қилган.

Олимнинг сергаклиги ва инсофлилигини яна қуйидаги унинг ўз ишига берган тавсифномасидаги эътирофи ҳам исботлайдики, ўшанча иқтидор ва имконият эгаси бўлган Эйжи Мано яна бир неча бошқа таржималардан ҳам фойдаланишга уринган: “Таржима жараёнида мен XVI аср сўнгида бажирилган форсча таржимага қўшимча равишда XIX-XX асрда яратилган инглизча, туркча, русча, ўзбекча ва бошқа таржималар билан танишдим. Ишонманки, натижада мен ўқувчига таржималардан аслиятга энг яқин ва энг аниқ таржимани тақдим эта олганман”.

Матндаги воқеа-ҳодисаларнинг XV-XVI асрларга мансублиги жуда кўп сўзларга махсус шарҳ-изоҳлар беришни тақозо этади. Шунинг учун ҳам Эйжи Мано ўз таржима нусхасига кўп миқдорда шарҳлар – изоҳлар киритган. Бундан кўзланган ягона мақсад матн мазмунини ўқувчига осонлаштириб, мукамал етказишдир.

Эйжи Манонинг тўртинчи китоби “Бобур ва унинг даври” (Шокадо, Киото, 2001 йил) деб номланган. 591 саҳифалик ушбу тадқиқотда муаллиф Бобур яшаган XV-XVI асрлардаги Марказий Осиёнинг турли жиҳатларини ҳам филологик, ҳам тарихий нуқтаи назардан ўрганишга ҳаракат қилган.

Муаллифнинг қайд этишига қараганда: “Бобур давридаги Марказий Осиё тарихи шундан гувоҳлик берадики, бу даврда олтой тилида сўзлашувчи мўғул, чигатой (ўзбек), қозоқ ва уйратлар биргаликда истиқомат қилишган. Ушбу иш Бобур қондош бўлган чигатойлар (ўзбеклар) ва ўзаро қариндошлик ришталари билан боғланган мўғулларга диққатни қаратади.

Ҳар икки халқни биргаликда ўрганишимизга учта асосий сабаб бор. Биринчи сабаб – ўша даврда икки халқ сиёсий жиҳатдан фаол эди. Бобур яшаган XV-XVI асрларда бу ҳар икки қавм – теурийлару бобурийлар ва мўғул хонлиги сингари улкан давлатларнинг ҳукмдорлари сифатида Марказий Осиё тарихида ўчмас из қолдиришган.

Иккинчи сабаб – кўплаб умумий томонларга эга бўлган икки тарихий-адабий манбанинг фойдалигидир. Суянишимиз мумкин бўлган асосий ман-

балар, булар-чигатой (ўзбек) тилидаги “Бобурнома” ва яна бири мўғул Мирзо Ҳайдарнинг форс тилидаги “Тарихи Рашидий” асаридир. Бу икки қомусий манбанинг умумий томонлари шу қадар кўпки, уларни изчил тадқиқ этган кишининг кўз ўнгида Бобур даврининг Ҳиндистон, Афғонистон, Ўрта Осиё ва Мўғулистон каби мислсиз кенг ҳудудлари яққол намоён бўлади”.

Эйжи Мано кўрсатган учинчи сабаб – ушбу икки қомусий асар муаллифлари – Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва Муҳаммад Ҳайдар Мирзо кўрагоннинг ўзаро гоят яқин муносабатда бўлганликларидир. Бир-бирига қондош холаваччалар умрбод сиёсий, ҳарбий, маданий жиҳатдан бир-бирлари билан жуда яқин алоқада бўлишган. Чунки Бобур Қутлук Нигор хонимнинг фарзанди, Муҳаммад Ҳайдар мирзо эса унинг синглиси Хўб Нигор хонимнинг ўғлидир. Бобур мирзо ва Ҳайдар мирзо Юнусхоннинг невараларидир.

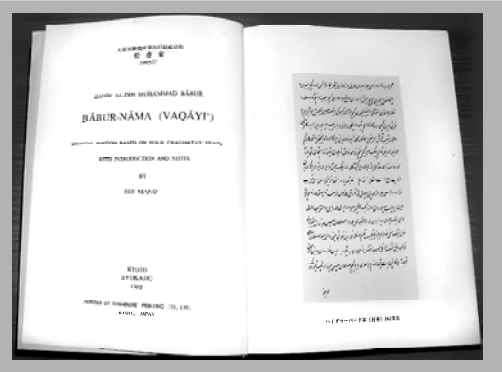
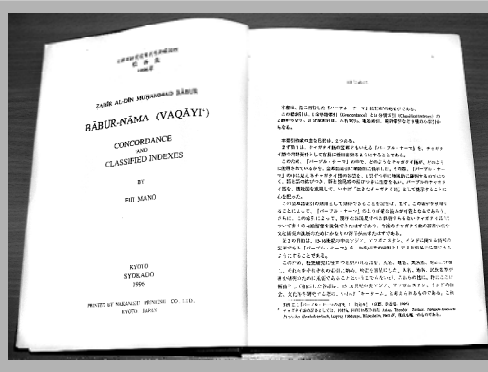
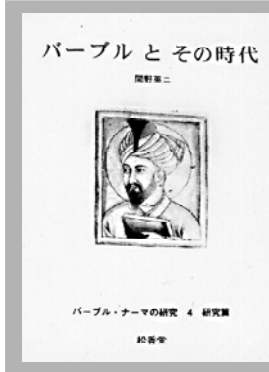
Мазкур тадқиқот тўрт қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисмда Бобур мирзо ва унинг «Бобурнома» асари тадқиқ этилган. Иккинчи қисмда мўғуллар ва «Тарихи Рашидий» – Ҳайдар мирзонинг асари теурийларга бағишланган. Тўртинчи қисми иловалардан иборатдир.

«Бобур ва унинг даври» номли ушбу йирик монографик тадқиқотдан чиқариладиган икки умумий хулосанинг биринчиси, Эйжи Мано «Бобурнома» ва «Тарихи Рашидий» асарлари тадқиқи асосида бутун Марказий Осиёнинг XV-XVI асрлардаги тарихий, адабий-маданий ҳаёти манзараларини кўрсата олган;

иккинчиси, тилдош ва дилдош икки холаваччанинг тарихий-мемуар асарлари асосида чигатой қавми (теурийлар, ўзбек уруғлари) ва мўғулларнинг XV-XVI асрлардаги энг фаол сиёсий-ҳарбий кучлар эканлигини кашф этган. Чунки ана шу икки халқ кучлари XV-XVI асрларда Марказий Осиёнинг асосий ҳудудларини эгаллаб олган эди.

Япон олими Эйжи Мано юқорида қисқача тавсифланган тўрт китоби билан жаҳон бобуршунослигига катта ҳисса қўшди.

Ваҳоб РАҲМОНОВ
филология фанлари номзоди

ҚАЛБИ САРИ БОРАЁТГАН ОДАМЛАР

Эркин Аъзам ижодига давомли ҳодиса, яъни жараён сифатида қаралса, «Жаннат ўзи қайдадир» тўпламини адиб такомилда янги босқич деб тавсифлаш мумкин. Албатта, бу тўпламни юзага келтирган омиллар орасида ижтимоий воқеликдаги ўзгаришларга ҳам, адабий ҳаётдаги эврилишларга ҳам, ёзувчи руҳиятидаги товланишларга ҳам дахлдорлари бор. Буларнинг барчаси эса, энг аввало, адиб сўз воситасида яратган бадиий воқелик ортида баъзан аниқ-тиниқ, баъзан элас-элас кўзга ташланадиган муаллиф образида тажассум топади.

Эркин Аъзам ижодига шу нуқтаи назардан ёндашганда, дастлабки босқич ҳисобланмиш етмишинчи йилларда ижтимоий воқеликка, шоир айтганидек, урён юрак билан пешвоз чиққан ва унинг ноқислигидан изтироб чекиш билан бирга мурасасиз жангга ҳам чоғланган саркаш курашчи қиёфаси юзага қалқайди (хусусан, «Отыйининг туғилган йили» қиссаси). Унинг саксонинчи йиллардаги ижодида эса энди бошқа бир қиёфа — ижтимоий воқеликни бирмунча четдан ва ҳатто юқоридан киноя ила кузатиб ва баҳолаб турган қалби нотинч мушоҳадакор сиймоси бўйи ростлайди. Галдаги босқич — тўқсонинчи йиллардаги ижтимоий талотумлар ёзувчи тафаккурида саросима ҳолатини юзага келтирди чоғи, адиб бу даврда, афсуски, «Пакананинг ошиқ кўнгли» тўпламини ҳисобга олмаса, адабиётда воқеа бўларли асарлар яратишга муваффақ бўлолмади.

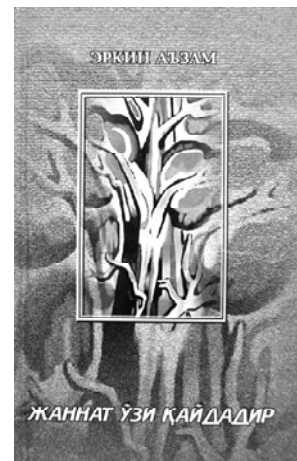
«Жаннат ўзи қайдадир», муаллифнинг ўз таъбири билан айтганда, бирмунча танаффусдан, аслида эса ўша «четлашув»дан сўнг бадиий сўзга қайтишнинг дастлабки салмоқли мевасидир. Бу тўпламда ҳам муаллиф образини киноявий нигоҳ тарқ этмаган бўлса-да, аммо энди у ижтимоий воқеликка, инсонлараро муносабатларга бир қадар салобат ва ҳатто донишмандлик билан назар солади. Бани Одам тийнатиға доир кўҳна, азалий, аммо мудом янги бўлиб қолувчи жумбоқлар унинг тафаккурини безовта этади. Бу жумбоқлар орасида Л.Н.Толстой ўз «Иқрорнома»сида сирдан ўта содда ва ҳатто беҳуда туюладиган, лекин аслида ҳаётдаги энг муҳим ва энг теран деб таърифлаган саволлар асосий ўрин тутаяди: «Ҳаётнинг маъноси нима?», «Инсон нега яшайди?», «Қандай умр кечирмоқ керак?»... Бу саволларни минг бир шаклу шамоийлда ифодалаш мумкин, аммо унинг мазмуни, моҳияти битта, ягона.

Эркин Аъзамнинг салкам қирқ йиллик адиблик тажрибаси давомида муаллиф образининг турланишига монанд унинг ижод пафоси ҳам ўзгариб бордики, дастлабки босқичда лиризм устувор бўлса, кейинги бос-

қичда киноявийлик, сўнгги босқичда эса драматизм етакчилик қилишини кузатиш мумкин. Бунинг илдизларини эса энг аввало ижтимоий долғалар ва уларнинг адиб руҳиятидаги замзамаларидан қидириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Дарҳақиқат, тўқсонинчи йиллар бутун мамлакатимиз ва ҳар бир ватандошимиз тақдирини кескин бурилишлар палласи бўлди ва бу орилиқ тарихий давр, моҳият эътибори билан, драматик тарзда кечди. Ана шу «зилзила»ни юрагининг қоқ марказидан ўтказган адиб драматизмни янги асарлари учун бош пафос қилиб олиши табиий эди. Бундай ҳол Эркин Аъзамни унинг ижодий тажрибасида мутлақо янгилик бўлган драматик тур сарҳадларига етаклаб келди. Бунга қадар изланишлари фақат наср доирасида кечган ижодкорнинг драмага ўтиши ўз-ўзидан ва оппа-осон рўй бергани йўқ, албатта. Бироқ адибнинг театрга кино орқали кириб келгани, бу жараён англаган ёки англамаган ҳолда кечганидан қатъи назар, унга баъзи қулайликлар туғдирганини эътироф этмаса бўлмас. Аслида ҳам, кино санъатида бадиий воқелик ва бу воқелик юзага чиқадиган бадиий макон ва бадиий замон борасидаги чекловлар театр санъатидаги каби эмас. Бизнингча, кинонинг бу борадаги ўрнини, шартли равишда бўлса ҳам, наср ва драма орилиғида белгилаш ҳақиқатга зид бўлмайди. Ана шу омилларга кўра, «Жаннат ўзи қайдадир» тўпламидан ўрин олган битиклар орасида киноқисса ва драматик асарлар салмоғи бирмунча юқори.

Шу фикрни таъкидлаш баробарида бошқа жиҳатга ҳам эътибор қаратиш зарур. Китобга киритилган «Сув ёқалаб», «Забаржад» киноқиссалари, шунингдек, «Жаннат ўзи қайдадир» драматик асари бир-икки йил миёнасида ўзининг кино ва театр талқинини топиб улгургани санъат ишқибозларига яхши маълум. Бироқ, шунга қарамай, муаллифнинг ўзи таъкидлагандек, уларнинг ҳар учови ҳам аввало адабий асар сифатида ёзилган ва, демакки, мутолаага мўлжалланган. Зеро, уларни ҳар бир китобхон бадиий идрок жараёнида ўз ҳаётини ва адабий тажрибаси асосида ўзгалардан фарқли қабул қилиши, талқин этиши тайин.

Шу жиҳатдан, номи қайд этилган асарларнинг ҳозиргача амалга оширилган кино ва театр талқинига ҳам эҳтимоллик тарзида кўпдан-кўп талқинлардан фақат бири деб қараш жоиз. Бундай муҳокама яна шундай хулосага ҳам етаклайдики, бу асарлар келгусида янгидан-янги кино ва театр талқинларини топса, ажаб эмас. Бизнингча, «Забаржад» асари, айниқса, эстетик жиҳатдан гоёта серқатлам экани билан режиссёр ва актёрларга бу борада кенг имконият ҳада этиши мумкин. Зеро, Забаржад кўп ҳолларда ўзи ҳам дурустроқ англаб етолмайдиган чигал ички зиддиятлар исканжасида қолган аёл образидир. Афсуски, миллий насримизда «Забаржад» каби қаҳрамоннинг онгости қаламлари чуқур бадиий тадқиқ этилган асарлар ҳамон кўп эмас.

Шу ўринда Забаржад образи билан боғлиқ яна бир мулоҳазани ўртага ташлаш ортиқчалик қилмас. Сир эмас, бугунги кунда адабий асарни танқидий инкишоф қилиш жараёнига адабиётшунослик илми тасарруфида бўлган барча таҳлил усулларини жалб этиш долзарб вазифа бўлиб турибди. Бизнингча, «Забаржад» асари миллий танқидчилигимиз учун ҳали очилмаган қўриқ ҳисобланган психоаналитик таҳлил усулига жуда бой материал бериши мумкин. Фикримизча, бу борада Забаржадга фақат миллий насримиз ифтихори бўлмиш «Ўтган кунлар» романидаги Зайнаб образини таққослаш ва тенглаштириш мумкин.

«Сув ёқалаб» — китобхон, режиссёр, актёр ва томошабиндан адиб даражасида фикр юритиш ва ҳис қилишни, таъбир жоиз кўрилса, унга ҳаммуаллиф бўлишни талаб этадиган асар. Чунки, унда фабулани таркиб топтирган воқеа — эпизодлар жуда сиқик ишланган, янаям тўғрироғи, ўта зарур бир-икки чизги билан кифояланилган. Асарни мутолаа қилиб, идрок этаётган ёки кино тилига кўчириб, талқин этаётган киши бу чизгиларни ўз хаёлотида «тўлдириб» қайта яратиши зарурки, бу бир томондан, китобхон ва томошабинда бадиий савияни ошириб, бадиий дидни ўткирлаштирса, бошқа томондан, кинорежиссёр ва актёрни талқин ва ижрода янгича ечимлар қидириб топишга рағбатлантиради.

Бир қарашда, асарда тасвирланган «ҳаёт парчаси» жуда оддий ва ҳатто жўндай. Асар персонажларидан бири айтганидек, «неча йил доврўқ солиб даврон сурган одам» — собиқ раис Болта Мардон умрининг сўнги кунда икки норғул ўғлини ёнига олиб қақраб ётган боғига қориз — қулоқбошидан сув боғлаб келмоқ учун йўлга тушади. Бироқ асардаги деярли барча етакчи мотивлар қутилмаганда рамзга айланадики, бу ҳол асарни мазмун эътибори билан бениҳоя чуқурлаштириб юборади.

Бизнингча, бу мотив — рамзлар орасида Болта Мардоннинг беҳаловат тушига кириб, унинг ўй-хаёлини ағдар-тўнтар қилиб юборган хосиятли Тут асосий ўрин тутди. Агар шу образ нуқтаи назаридан қаралса, Болта Мардон аслида қақраб ётган боғига сув келтираман деб от жиловини тутган эмас, бу унинг ўзи ҳам аниқ англаб, изоҳлаб беролмайдиган бир баҳона, холос. Падали бузруквори хобнинг ҳарир тумани ичида туриб дарғазаб бўлганча «Тутни нимага кесдинг,

бесўроқ?... Ҳе, ноинсоф!» дея танбеҳ бергани — бу хосиятли Тут қайдадир шу яқин ордан оҳанрабо каби уни ўзига торгани ҳақиқатга кўпроқ яқин.

Ва ниҳоят, Болта Мардон бу Тутни, иттифоқо, йигитлик палласи кўнгил қўйиб, висолига етишолмагани — ҳозир қариб-қартайиб қолган бева хотин Шарофатнинг бесаранжом ҳовлисидан топади. Шунда Болта Мардон англайдики, унинг тушига кириб, хаёлини ўғирлаган ТУТ бу — КЎНГИЛ дарахти экан. Таассуфки, у бутун умрини кўнглига қулоқ солмай, кўнглидан воқиф бўлмай ўтказиб юборибди. Болта Мардон бу ҳақиқатни англаш баробарида ҳар бир инсон уни эътиқод туғи янглиғ ўз зурёдларига мерос қилиб қолдириши зарурлигини тушунади. Адиб бу истак вожиб бўлганини асар якунидаги мана шу икки жумла воситасида бундай ифодалайди: «Йигит (яъни кенжа ўғил Ботир —М.Р.) беихтиёр тепага қараб, бургутдек қулоч ёзган улкан тутга тикилиб қолади. Қадимий тут унинг кўз ўнгида яшнаб турган азамат бир дарахтга айланади...»

Юртимизда эски тузум ағдарилиши ва унинг ўрнига янги тузум келиши билан боғлиқ ўзгаришлар ўзининг ҳар жиҳатдан тўқис бадиий инкишофини кутиб тургани фақат бугунгина айтилаётган гап эмас. Бу борада шошма-шошарлик билан амалга оширилган айрим уринишлар эса ижтимоий эврилишларнинг асл моҳиятини очиб беролмагани ҳам кўпчиликка аён. «Жаннат ўзи қайдадир» драматик қиссаси, бизнинг наздимизда, янги воқеликни бадиий теран идрок этиш ва тўлақонли ижодий қайта яратишга муваффақ бўлинган дастлабки асарлардан бири. Бутун онгли ҳаётини эски тузумга астойдил хизмат қилишга сарф этиб, алал-оқибат янги тузум аравасидан тушиб қолган зиёли изтиробларини ҳозирча қадди эгик ватан белига мадор бўлиш ўрнига уни тўқин ҳаёт ваъда қилаётган бегона юртларга алмаштириб юбораётган кимсалар васвасаси билан бақамти тасвирлаш адибнинг бош ижодий ниятини ташкил этади.

«Жаннат ўзи қайдадир» Эркин Аъзамнинг драматургия соҳасидаги дастлабки тажрибаси бўлса-да, саҳна санъатига хос талай фазилатлардан холи эмас. Масалан, драматик конфликт ривожда шиддаткор маром таъминлангани китобхон ва томошабин диққатини бирдек таранг ушлаб туришга ёрдам беради. Мазкур жанрда ҳам юксак бадиий мезонларга асосланиб қалам тебратган муаллиф улўф рус адиби А.П.Чеховнинг ижод мактабидан сабоқ олишга интилгани сезилиб туради; асарга машҳур «Олчазор» пьесасидан эпиграф қилинган бежиз эмас.

«Жаннат ўзи қайдадир»га ўхшаш асарлар бозор шароитида тобора кўнгилочар томошагоҳга айланиб бораётган театрларни яна азалий муқаддас рутбасига қайтарса, уларни яна фикрлар устидан ҳукмронлик қилувчи даргоҳга айлантирса ажаб эмас. Дарвоқе, шу ўринда бошқа бир мулоҳаза. Айнан шу асардан бошлаб Эркин Аъзам ижодига Жийдали образи кириб келдики, у бора-бора адиб асарларида, чунончи, мазкур тўпламга кирмаган «Гули-гули» қиссасида, инсоний қисматлар ўзаро тўқнашадиган бадиий макон қиёфа-

сини олмақда. Бу ҳодисага ёзувчининг ўз бадиий оламини бир бутунлик сифатида таркиб топтиришга бўлган интилиш сифатида қараш мақсадга мувофиқдир. Колумбиялик улуғ адиб Габриэль Маркес Макондо образи орқали ана шундай бадиий-эстетик яхлитликни ҳосил қилгани адабиёт ихлосмандларига яхши маълум. Эркин Аъзам асарларида бот-бот кўринадиган оташин шоир («Гули-гули», «Қарздор», «Шоирнинг тўйи»), сўқир бобо («Эркак», «Сув ёқалаб») каби образлар ҳам маълум маънода ана шундай мақсадга хизмат қилади.

Тўпламга адиб ижоди учун анъанавий ҳисобланган икки насрий асар — «Ўзувчи» ва «Аралашкўрғон» ҳикоялари ҳам киритилган. Бизнингча, «Ўзувчи» нафақат Эркин Аъзамнинг, балки ўзбек ҳикоячилигининг ҳам жиддий ютуғи деб баҳоланса арзийди. Унда бутун бошли қиссага зувала бера оладиган мавзу ва муаммони бадиий талқин этган муаллиф дурустгина иқтисоди бўлгани ҳолда умрини «ёзувчи» номига ишқибоз шухратпараст сарватдору амалдорларга «адабий мардикор»лик қилиб ўтказган бир ижодкор тақдири орқали турғунлик даври ва ўтиш босқичининг асл санъатни маҳв этувчи баднафс муҳитини бадиий гавдалантириб беради. Эркин Аъзам адабий персонажларнинг чигал ва мураккаб муносабатларидан келтириб чиқарган аччиқ хулоса шундан иборатки, бу аҳвол учун фақат дасти дароз замона зўрларининг ўзини айбдор қилиб кўрсатиш тўғри эмас. «Шу, сиз — шоирларга ҳам тан бермадим-да, домла, — дейди ана шундай «ёзувчи»лардан бири — раис бува саратон дардига мубтало бўлиб тўшакка михланиб қолган вақтида. — Мендек бир оми, тўпоридан ҳам шоир ясадинглар-а, қойил! Пул, мол-дунё дегани ҳар қандай валламати ҳам қутуртирмай кўймас экан. Ўшингу соҳоқолининг андишасини қилмасангки, ликобча кўтариб саҳнасига ҳам чиқсанг-да! Тавба, бўлмаса, мен бир далавой деҳқонга ким кўювди шоирликни! Ҳай, аҳмоқ каллага келган ул-булни қоралаган бўлсак, қоралагандирмиз. Лекин хизмат сизники-ку! Меҳнатни сиз қилдингиз-ку! Шуни билмай мен бир лодону овсармидим? Нима зарил денг-а! Мана, ҳаммаси қолиб кетар экан...»

«Одам дегани қалбига суяниб, рўй-рост яшамоғи лозим!» деган қарорга келади Эркин Аъзамнинг аксар қаҳрамонлари. Забаржаднинг ҳам, Болта Мардоннинг ҳам, Домланинг ҳам, ўзувчининг ҳам сўнгги ҳаётий хулосаси, олижаноб ақдаси ана шу. Забаржадни истисно қилганда, қолганлари умри поёнига қадам кўйган одамлар. Бироқ, бу кишиларнинг толеи шундаки, улар сўнгги паллада бўлсин, бири хаёлини алғов-далғов қилиб юборган хосиятли Тутга (Болта Мардон), бошқаси болаликнинг шабнамдек тоза дамлари ўтган Жийдалига (Домла), яна бири бир умр ёзишни истаган асари — «Абадий оғочлар»га етишади, муяссар бўлади.

Америкалик улуғ адиб Эрнест Хемингуэй асл ёзувчининг услуби денгизда сузиб юрган муз тоғи — айсбергга ўхшайди, айсбергининг ўндан бир қисми сув устида, ўндан тўққиз қисми эса сув остида бўлади, деб таъкидлаган эди. Англаб турганингиздек, бу ўрин-

да гап тилшунослик истилоҳига кўра тағмаёно, халқона лафзга кўра эса «коса тагида нимкоса» ҳодисаси ҳақида бормоқда. Худди шундай услуб соҳиби — Абдулла Қаҳҳор мактабини ўтаган Эркин Аъзам дастхати ҳам йиллар оша сайқал топиб жилолангани «Жаннат ўзи қайдадир» тўпламига кирган барча асарларда «мана мен» деб кўриниб туради.

Айниқса, «Тафаккур» журнаliga пешлавҳа тариқасида ёзилган публицистик миниатюралар ўша айсберг мисол ҳар бир кичик «чўққи» остида, албатта, катта бир «тоғ»ни пинҳон тутати. Наридан борса, бир-бир ярим саҳифали бу мўъжаз асарларда катта ижтимоий-маънавий муаммолар ҳақида худди шундай катта дард билан баҳс очилади. Адиб уларда биз аксарият кўникиб кетган бирор ҳодисани танлаб олади-да, унинг «астари»ни ўта закий бир нигоҳ билан шундай «ағдариб» кўрсатадики, бу борада оёғи осмондан бўлган сохта тасаввурлар билан яшаётганимизни кўққис англаб қоламиз. Тўпламдан ўрин олган «Зарчопон», «Ҳозирийлар», «Намкашлик» каби қатралар ҳақида худди шу фикрни айтиш мумкин. Дарвоқе, ушбу публицистик фикрларни келгусида ёзилажак йирик асарлар учун мавзу излаб, бирров «разведка» уюштиришга қийинлаш ўринлидир.

Биз гапни «Жаннат ўзи қайдадир» тўпламини юзага келтирган омилардан бошлаган эдик, энди сўзни унда нишона кўрсатган янги тамойиллар билан яқунласак. Чунки бу тамойиллар адиб ижодининг келгуси босқичларига баракали таъсир кўрсатиши эҳтимолдан холи эмас. Биринчи тенденция: бизнингча, Эркин Аъзамнинг драматик турга ўтиши бундан кейин янада кучаяди (унинг мазкур тўпламдан сўнг яратилган «Қарздор» ва «Шажара» асарлари бу фикрни тасдиқлайди) ва бунинг натижаси ўлароқ адиб насрида ҳам драмага хос унсурлар кўпаяди деб тахмин этиш мумкин. Иккинчи тенденция: ёдингизда бор, Эркин Аъзам етмишинчи йиллар адабий авлодининг бошқа сара намоёндалари қатори ижод йўлининг ибтидосиданоқ Инсонга тор мафкуравий «туйнук» орқали қарашдан қатъиян воз кечган ҳамда ҳақиқат ва гўзалликни бирдан-бир мезон қилиб олган эди. Адиб бундан кейин ҳам ҳаётни реалистик акс эттириш тамойилига содиқ қолиш баробарида мазкур методни очиқ система сифатида қабул қилиб, янгидан-янги тасвирий ва ифодавий воситалар излашда давом этади ва бунда ҳаётни бадиий қайта яратишнинг нореалистик усулларига ҳам мурожаат этса эҳтимол. Учинчи тенденция: кейинги вақтда адибни гоҳ инсон тийнатидаги одатий мантиқ қонуниятлари билан муроа қилмайдиган сирли-жумбоқли томонлар ўзига кўпроқ жалб этаётгандек туюлади. Бу тамойил эса унинг ижодида психологизм янада чуқурлашувига олиб келса, ажаб эмас.

Нафақат насрнавис, балки драматург сифатида ҳам тавсифланишга муносиб ижодкор Эркин Аъзам «Жаннат ўзи қайдадир» тўплами учун Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофотига номзод этиб кўрсатилди. Миллий насримиз ва драматургиямизнинг бугунги камолидан дарак берувчи мазкур китоб, бизнингча, шу юксак мукофотга шак-шубҳасиз лойиқдир.

Муҳиддин РАҲИМ

ОЙДА МЕЗЁР БОР, БҮЛҮШЛАРДА МЕЗЁР ИҶҚ

* * *

Ўжарлик, беҳуда чираниш инсонни амалий фаолиятда шарманда қилади, кулуга қолдиради. Зомин тоғларида Суюнбой Қора домладан бир нақл эшитдим. Билмаганлар билсинким, Сор деган қуш бор, бу анча эпсиз, уқувсиз, қўполгина қуш. Кунлардан бир кун Сор чўққида қўниб турар экан, ёнидан Лочин ўтиб қолибди.

— Ҳой, Лочин, — деди Сор, — На бунча ҳовлиқиб у ёқдан бу ёққа, бу ёқдан у ёққа учасан. Мана, мен учқур, чаққон бўлсам ҳам чўққида тин олиб ўтирибман, ўзи сен чаққонми ёки мен чаққонми?..

— Бунга исботлашнинг йўли осон, — дебди Лочин, — баҳслашиб ўтирмайлик, ким олдин ўнта каклик тутса... бари аён бўлади-қўяди. Иккаласи икки дарага учиб кетишибди. Шомга яқин учрашибдилар. Тагин Сор гап бошлабди. — Ишларинг қалай, Лочин, — дебди Сор, — ҳали ҳам у ёқдан бу ёққа, бу ёқдан у ёққа ҳуда-беҳуда учиб юрибсанми, қанча каклик тутдинг? — Тагин битта тутсам ўнта бўлади, — дебди Лочин, — сенинг ўзинг қанча тутдинг?

Шу пайт чўққи тарафдан бир какликнинг азот сайраши эшитилибди.

— О, Лочин, — дебди Сор, — мана, шу сайраётган какликни тутсам, тўққизтаси қолади.

* * *

Соҳибжамол тустовуқни (хонговуқ) овчилар гўзаллиги учун эмас, гўшти учун овлайдилар.

* * *

Эй, Ўғлим! Дўстингдан қарз олма, дўстсиз қолишинг мумкин! Ва... қарз бериб ҳам дўстсиз қолишинг мумкин!

* * *

Болалик — дарёнинг Бош булоғи.

Ёшлик — Бош булоқлар кўшилувидан пайдо бўлиб, дарёга айланган шиддат.

Балоғат — кенг, текис водийга тушиб, салобат билан чуқур ва сокин оқаётган ўша дарё.

Кексалик — чўлу саҳро кумликларига тақалиб, кичрайиб, ҳорғин йўл босаётган ва оқибат ё буғланиб, ё ерга сингиб кетаётган ўша дарёнинг сўнгги бир қатра суви.

Ҳаммаси ўз жойида ва ўз пайтида гўзал, қадрли, ардоқли, орзули, армонли, ачинарли УМР!

* * *

Донишмандлар кенг водийлар текисликларида сокин ва салобат ила оқаётган дарёга ўхшайди. Истаган жойингга ундан арна-ариқлар чиқариб, боғ-роғлар пайдо қилишинг, унумли фойдаланиб, умрингни, ҳаётингни безашинг мумкин.

* * *

Сув шаклга эга эмас, у қайси идишга қўйилса, ўша идиш шаклига эга бўлади. Одам танаси етмиш фоиз сувдан иборат. Сен қайси идишдасан-у қайси шаклдасан?

* * *

Ернинг тортиш кучи сувни энг қуйи нуқтага жойлаштирган. Инсон қудрати шундаки, қуйи нуқтадаги сувни энг юқсак тоғ доvonларига ҳам олиб чиқади.

* * *

Ҳаммадан яширган сиримни Вақт очиб қўйди!..

* * *

Кўкламда мевадор дарахтларнинг кўп гул тукканлигига ишониб бўлмаслиги каби кўп ваъда берган кимсага ҳам ишониб бўлмайди!

* * *

Яланғоч тоғлар, халқ тилида, “етимтоғ” деб аталади. Бунда гап кўп. Етимтоғларда на булоқнинг, на дарахтнинг, на гиёҳнинг тайини бор. Баъзи кимсаларнинг худди ўзи: на ёқимли феъли, на ширин сўзи, на гўзал қиёфаси бор.

* * *

Мен ким — Азим Суюн қай бир йили кузда сурхондарёлик укадўстим, катта бой — мулк соҳиби, машҳур овчи Алимардон ва унинг севимли бир жияни ва бошқа учтўрт ошнолар билан Хисор тоғларининг Осмонтолаш томонларига овга чиқдик. Ҳориб-чарчаб Қирқ Арча камарида қўр тўқдик, гулхан ёқиб дам олишга ўтирдик. Алимардоннинг жияни чўнтагидан сигарет олди ва... гугурт ҳам олди, чақмоқлангириб сигаретини тутагди. Алимардон ялт этиб жиянига қаради. — Жи-и-ён, — деди у, — қани ёнимга келчи. Жияни ўрnidан ирғиб туриб, унинг ёнига бориб чўккалади... бирдан Алимардон жиянининг бир юзига шاپалоқ тортиб юборди. Ҳаммамиз донг қотиб қолдик.

— Эй, инсофсиз исрофгар, — деди Алимардон, — олов гуруллаб ёниб турган жойда ҳам гугурт ёқадими? Айниқса, овлоқ тоғларда юрсак...

Мен Алимардон гапларини чуқур ўйлаб кўрдим... ва ҳамон қойил қолиб юраман.

Азим СУЮН

Гулираъно МАҲМУДОВА

НЕ УЧУН КЕРАК?

*Кимдир сени ёниб кутмаса,
Қўлларингга гуллар тутмаса,
Сенинг учун оғу ютмаса,
Бундай ҳаёт не учун керак?*

*Дафтар узра йиғласа қалам,
Юрагингни ўртаса алам,
Кўзингга тор кўринса олам,
Бундай севги не учун керак?*

*Қийнамаса тунлари савол,
Гул чиройи қолдирмаса лол,
Сароб бўлиб кўринса иқбол,
Бундай ҳаёт не учун керак?*

ТУМОРИМ

*Мен Лайлию сендек бир Қайсни кутдим,
Дилимда дардимни пинҳона тутдим,
Ишқингда оловли дамлардан ўтдим,
Лоақал сўрмадинг дарди боримни,
Не қилайин энди бу туморимни?*

*Бу кўзлар биргина сени-да кўзлар,
Бу юрак биргина сен ҳақда сўзлар,
Ул етим севги деб бўтадек бўзлар,
Не сабаб билмайсан дил хуморимни,
Не қилайин энди бу туморимни?*

*Муҳаббат гулхани, майли, ёндирсин,
Бу куйган жонимга яна жондир сен,
Дилимни ишқ деган майга қондир сен,
Тумор каби асрай сен туморимни,
Не учун сўрмайсан дилда боримни?*

СЕВГИ БАХТМИ

*Ишонаман, унутолмассан,
Хайларим этади таъқиб.
Кўзларимни ёшлатиб кетдинг,
Никоҳ узук қўлингга тақиб.*

*Севгим ёшлик каби гўр экан,
Ё севгимдан бойлик зўр экан.
О, пешонам мени шўр экан,
Толе менга кулмади боқиб.*

*Севгимни мен бахт деб ўйлабман,
Сирларимни ойга сўйлабман,
Муҳаббат деб бекор куйлабман,
Ўз-ўзимни юраман ёқиб.*

СОҒИНГАЙМАН

*Олисларда юрганимда ўртаниб жон, соғингайман,
Тушларимда кўрганимда мен парижон соғингайман.*

*Яқин бўлар узоқ йўлим, аччиқ фироқ қилар зулм,
Сўзларимдан бағри дилинг бўлмасин қон, соғингайман.*

*Ҳар кимдан ҳам рашк этмагил, узоқ кетсам оҳ чекмагил,
Қайтиб келгум ёнингга бил, менга ишон, соғингайман.*

*Ўзинг ёлғиз муҳаббатим, ҳам нолаю ҳасратим,
Тарк этай қандоқ одатим, мен нотаваон соғингайман.*

*Гулираъно сенга ёрдир, жонин бермоқ-чун тайёрдир,
Ишқ йўлида у бедордир, рангим сомон, соғингайман.*

БУЖОРО

Бекатлар. Дарахтлар. Вагонлар. Ўрта Осиё темир йўли. Кавказ аҳолиси. Татарлар. Бухоро амирлиги сарҳади. Кармана. Ҳаво. Қишлоқлар. Сартлар ва ер масаласи. Яҳуд матбуоти. Янги Бухоро.

Оренбургдан келишда Тошкентга яқинлашилгани жуда тез сезилади. Тошкент яқинидаги бекатлар жуда гавжум бўлиб, Овруполи рус яҳудийлар кўп учрайди. Бекатларда йўловчилар орасида хотин-қизлар ҳам кўп. Кунлардан яқшанба бўлгани учун томошабинлар анча бор. Бу томонда шаҳар халқининг томоша жойларидан бири бекатлардир.

Поезд Тошкент бекатига келиб тўхтаганда ҳайрон қолдим. Одам кўп бўлгани учун платформада юришнинг иложи йўқ эди. Менинг юк ташувчимнинг номери 57. Тошкентга яқинлашганда боғлар бошланади. Тошкент

тақтиқлар

(Давоми. Боши ўтган сонда).

билан Янги Бухоро орасида дарахтлар ҳамда боғлар жуда кўп. Аммо Оренбург билан Тошкент орасида дарахт йўқ. Тоғларда қумликда “саксовул” деб аталувчи баланд бўлмаган дарахт ўсади. Бу дарахтнинг томири узун бўлади. Бу томирдан ўт ёқишда фойдаланадилар. Қиш кунлари шаҳарларда бир пуди 25-26 тийинга сотилар экан. Тошкентдан “Ўрта Осиё” йўли бошланади. Бу ерда поездлар ўн бешдан ўттиз бештагача вагонлар билан юради. Янги русумли зўр вагонлар. Йўқса, Тошкент йўлида олти филдиракли вагонларнинг шовқинидан безган эдик. Асабий кишиларга бундай вагонларда юриш жуда ёмон таъсир қилса керак.

Ўрта Осиё йўлига киргач, йўловчиларнинг ярмидан кўпи сартлар. Уларнинг вагонлари ўзига махсус бўлиб, рус вагонларига сартларни киритмайдилар. Каспий бўйи-

даги Красноводскдан бошлаб, Тошкент ва Андижонгача узанган Ўрта Осиё темир йўли йигирма йилдан бери бу томонларда ягона йўл бўлгани учун Тошкентга Русиядан келган кишилар ва нарсаларнинг кўпи Кавказ шаҳарларидан келган ва келтирилган. Арман, гуржилар кўп. Форс (эрон)лар учрайди. Бу йўл уруш даврида қурилган бўлиб, Ҳарбия назорати идораси қарамоғидадир. Илгари ҳамма маъмурлар аскарлар бўлган. Ҳозир ҳам контролёр-назоратчиларнинг зобит кийимида юрганлари бор. Бекатларда татарлар кўринади. Тугунча кўтариб юрган пензаликлар, пахта ва тери ишидаги тамбовликлар, буфетлардаги аттор қосимликлар ҳамда баъзан Қозон, Саратов татарлари учрайди.

Катта Қўрғондан 12 чақирим юргач, Бухоро амирлигининг ери бошланади. Бу ҳудудда йўловчига кўринмай қолаётган бир устунни ҳисобга олмасак, шаҳар ичига кирилгани ҳеч ҳам билинмайди. Одатда туташ жойларда бўладиган тўхташ, текширишлар йўқ. Шунинг учун қаерда тушишини билмай юрган одамлар ҳам жуда кўп. Амирликка киргач, биринчи бекат “Зирабулоқ” бўлиб, бу ерда ва Янги Бухорода амирнинг пахта заводлари бор.

Поезд “Кармана” бекатига келиб тўхтади. Бу ер бироз ўзгача туюлади, бекат олдидаги жуда кўркам ва чиройли боғ ҳар бир йўловчининг кўнглига завқ бағишлайди.

Амирнинг яшайдиган жойи «Кармана» шаҳри бекатидан чамаси етти-саккиз чақирим узоқда экан. У ерга қандай бориш мумкинлигини суриштирдим. Икки гилдиракли катта аравани кўрсатдилар.

– Фойтун йўқми? – деб сўрадим.

– Йўқ, – дедилар. Бўлса ҳам, истовчилар кўп, уларга рухсат берилмайди. Амир ёнида оддий кишилар фойтунга ўтириб юришлари одобга зид ҳисобланади. Ямшиқлар – бекат отини ҳайдаб юрувчилар ҳамда шахсий кишиларга бу шаҳарда фойтун билан юришга рухсат берилмайди.

Бу томонларда декабр охирларида бироз қор ёғиб ўтган экан. Биздаги ёз каби иссиқ, фақат барглар йўқ. Чуқурлик ораларидагина бироз қор уюмлари кўринади. Катта Қўрғонда ҳарорат 27 даража иссиқни кўрсатади. Сартлар томошани жуда яхши кўрганлари учун поезд ўтганида бекат йўлаклари доимо тўла бўлади. Бироқ ўзлари томошабинга ўхшамайдилар. Қоринларини кўрсатиш учун чиқариб қўйгандек турадилар.

Йўл бўйида қишлоқлар кўп. Баъзан 15-20 чақиримгача узайганлари бор. Бу ерда хусусий хўжалик бўлгани сабабли қишлоқлар жуда узайган. Ҳамма ўз ерида яшайди. Русиядаги каби неча юз қишлоқ бирга йиғилиб яшган овуллар жуда кўп учрамайди.

Сартларнинг ер қадрини билишлари, ерда ишлашлари жуда қизиқ. Ясси ерларнинг бир қаричига ҳам кўл тегизилмаган. Узунасига дарахт ўтқазилган. Сув текис оқиши учун ер ости текисланган. Умуман, ерга ишлов берувчи машиналар бўлмаганидан жуда ҳам азоб чекиб, узоқ ишлар эканлар.

Самарқанддан ўтгач, бир яҳудийнинг “Таврот” ўқиб бораётганига қулоқ тутдим. Тушунарли форсча сўзлар эшитилди. Бир баҳона билан танишиб, унинг китобига боқдим. Иброний ҳарфлар билан жуда чиройли босилган. Бутунлай форсий экан. Бу китобни Бухорода яшовчи Довуд ва Рафаэл исмли хахамлар йиғиб тўплаганлар ва тасниф этганлар. Иерусалим (Қуддуси Шариф)да

босилган. Ундан сўраб билдим: Бухоронинг форсийча сўзлашган яҳудийларига иброний ҳарфлар билан форсий китоблар нашр қилинар экан. Бу йўлда қарамақарши томонга юраётган поездларнинг ҳар бири Бухородан жўнаётган ўқувчилар билан тўлган эди. “Куйимозор” бекатида қарши томондан келган юк поездида салла билан тўлган ўн уч қизил вагон санадим.

Январ ойининг ўн саккизида кеч соат олтида Янги Бухорога етиб келдик. Бу ернинг расмий номи «Когон» деб аталади. Бошқа бекатлардан чиптани фақат шу ергача берадилар. Бу ердан эски Бухорога махсус поезд юради. Ҳар куни икки томондан ҳам 6 тадан поезд юради. Эски Бухорода мебелли ва печкали меҳмонхоналар бўлмагани учун мен Янги Бухорода қолишга қарор қилиб, қозонлик Иброҳимовларга тегишли «Оврупа» меҳмонхонасида қолдим. Хизматкорлари татар, хўжайини кекса олмон аёли экан.

Иш жойи Эски Бухорода бўлганларнинг Янги Бухорода яшовчилари кўп. Ҳар кун ўн бир чақиримли поездда бориб-келиш машаққатли бўлса-да, Эски Бухорода яшайдиган кўра енгилроқ ҳисобланади.

Январнинг ўн тўққизидида бозорлар тўла очилиб, ҳаёт ўз йўлига туша бошлади. Фақат таланган дўконларгина очилмади. Кўчаларда бугун шиалар кўрина бошлади. Бундан олдин рус кийимини кийиб, қочиб, писиб юрганлар.

Бундан олдинги кунларнинг бирида Қушбеги Остонақулининг биродари шиа Содиқ бек закотчи ўз вазифасини бажариш учун бозорга чиққан экан. Сарт савдогарлари йиғилиб келиб, уни ишдан четлатганлар.

Русиянинг сиёсий вакилиги маҳкамаси бу фитна сабабли ёпилган бўлиб, маъмурлари Эски Бухорога борганлар. Улар 19-да Янги Бухорога қайтгач, маҳкама тагин очилган экан.

Самарқанддан келтирилган икки юзга яқин аскарлар ҳозир Янги Бухорода тураётган эди. Генерал Лелентал вазиятни ўрганиш учун эски Бухорода эди. Ўлдирилганларнинг сони эллик киши, бироқ бу рақам аниқ эмас. Икки томон ҳам ўзларини жабрланган кўрсатиш учун ўлганларни кўп кўрсатадилар. Расмий жойлардан олинган маълумотларга қараганда икки томондан ўлдирилганларнинг сони қирқдан ортмайди. Яраланганлар 60-70 киши. Жабрланганлар мингга яқин, чунки урушганларнинг кўпчилиги қўлида тош ва темир бўлган.

Шунингдек, Қушбеги маъмурларининг шиаларга милтиқ улашганлари исботга яқин. Арсенал (қурол омбори)даги милтиқларнинг умумий сони икки юз-уч юз бўлган экан.

Урушнинг иккинчи куни (10-январ) бир киши (кийимига қараганда рус бўлган) ғилофланган револьверни талабаларга сотган. Нархи 15-20 сўмдан бошлаб 40 сўмга етган. Бу номаълум шахс 50 тагача револьвер сотган эмиш. Ким эканлиги маълум эмас. Сиёсий нияти амалга ошмагач, фурсатдан фойдаланиб, қурол сотиш учун юрган киши бўлса керак, эҳтимол.

Мухбирингиз генерал Лелентал томонидан қабул этилиб, ярим соатга яқин суҳбатлашдим. Жуда ёқимли киши экан. Бир генерал газета мухбирига бера оладиган жавобларни диққат билан сўзлади.

Мен: Қишлоқ (овул)ларда тартибсизлик хабари эшитилган эди. Бу қаерда?

Генерал: Бундан 20 чақирим чамаси узоқликда шиаларнинг Аумат номли қишлоқларига ғарбликлар

ҳужум қилган экан. Хабарини эшитгач, мен у ерга тегишли кишиларни юбордим. Бориб тартибга солганлар. Фақат бир киши ўлдирилган экан. Ғарбликларни аслида бир эшон қўзғатган экан. Уни тутиб олиб келдилар. Бухоро ҳукуматиға топширдим. Ундан ташқари, Шаҳрисабз яқинида бир шиани ўлдирганлар. Ким ўлдиргани маълум эмас. Бундан бошқа тартибсизликлар йўқ.

Мен: Сиз аскарлар билан Бухорода узоқ қоласизми?

Генерал: Ҳали тинчиб кетиши маълум эмас. Бундан ташқари, биз бошлиқларимизнинг амрига бўйсунадиган кишилармиз.

Мен: Бу жанжалда зарар кўрган кишилар рози қилинадими? Уларнинг зарарини ким тўлайди?

Генерал: Бу қарор сиёсий вакилга боғлиқ. Бухоро табақаларининг ўзларига тегишли бўлган бу ишларга аралашиб менинг маъмуриятимга кирмайди. Шунингдек, ҳали аҳвол охиригача маълум эмас. Кимлар айбдор, ким айбсиз, кимлар зарар кўрган, буларнинг ҳаммаси текширилгач, бу масала кўрилиши мумкин.

Генерал Леленталнинг сўзларига қараганда, уларга жуда кенг ҳуқуқ берилган. Агар уларнинг барчасидан фойдаланишга тўғри келган бўлса, жуғрофий хаританинг ўзгариш эҳтимоли бор. Ҳозирча бунга эҳтиёж кўринмайди. Русиянинг Ўрта Осиёда олиб борган сиёсати ниҳоятда емирилиб бориши табиийдир. Бу генералнинг кўзлаганлари шунга ярадли. Жуда ҳам юмшоқ сўзлаб турган киши.

III ҚОНЛИ ВОҚЕАЛАРНИНГ АСОСИЙ САБАБИ

Бухоро сиёсатчисининг сўзи. Мазҳаб ихтилофи бухороликларни урушитирмайди. Бухоро амирлигида зулм ва ҳақсизликлар. Халқнинг жаҳли бир чиқса, ёмон чиқар.

Бир йиғинда сунний-шиа фитнаси муҳокама қилинаётганда Бухоролик ёш савдогарлардан бири менга деди: «Усмонлиларга султон Абдулҳамидни туширмақ, эронликларга Муҳаммадали шоҳни қувмоқ қанчалик муҳим ва оғир иш бўлган бўлса, бизда ҳам Қушбегини ишдан олмоқ шунчалик муҳим ва оғир иш эди. Алҳамдулиллоҳ, биз беш кунда бунинг уддасидан чиқдик, ўзимиз яратмаган ҳукуматни бекор этдик. Бошқа миллатлар бир неча ойларда бажара оладиган ишни биз бир неча кунда тамом қилдик.» Бу сўзда бухороликларнинг маълум ва машҳур гуруҳлари ўз ҳиссасини йўқотган бўлса-да, ҳақиқат бундан ортиқ бўлмаса керак.

Бухорода 9-18-январда бўлган бу қонли воқеаларни мазҳаб ихтилофи деб айтишади. Расулulloҳдан сўнг халифаликда Чаҳорёрларнинг қайсиси ҳақлироқ бўлганини исботлаш учун ёки Маҳдийнинг ҳозир тирикми ёки тирик эмаслиги тўғрисида ўз мазҳабининг эътиқодини эсга олиш учун суннийлар ҳам, шиалар ҳам ҳеч бирининг қўзғолон кўтариш истаги ва бошқаларнинг бунга қўшилиши мумкин иш эмас. Бухоронинг муллалари бир китобнинг иборасини, бир мусаннифнинг сўзини маъқуллаши ёки ўзгартириши учун юз йил мунозара қилиб турсалар-да, ўз мазҳаб ёки динларини эсга олиш учун қилич тифига боришдан жуда узоқдадилар. Бухороликлар ўзларининг ишончлари ва одатларига қанчалик мутаассиб бўлсалар ҳам, ўзларида бўлган нарсани бошқага жоиз кўрмасалар ҳам, адашганларни тўғри йўлга солиш

ёки Оллоҳ сўзини юксалтириш эҳтимоллари йўқдир.

Бунинг учун тарбия, иззат-нафс, шижоат, ғайрат ва фидойилик лозимдир. Булар Туркистон тарихининг олдинги саҳифаларида ёзилиб, илова қилинган. Бунга Қушбеги Остонақул ҳамда унинг яқинлари Бухорода расмий мазҳаб бўлган суннийлик ва ҳанафийликни кўпдан бери қабул қилганлар ва шунинг ижобиди амал қилиб келдилар. Буларнинг шиалари бўлса-да яширинча бўлган...

Бинобарин, уларнинг шиа бўлганлари учун аҳолининг ҳамда талабаларнинг қиём этишлари эҳтимолдан бугунлай йироқ. Фитнанинг сабабларини излаганда мазҳаб тафовутларини асос қилиб олиш тўғри эмас.

Русиянинг бошқаруви маданиятли мамлакатлар орасида яхши ўрин тутмаса-да, унинг Туркистондаги бошқаруви киши ҳуқуқлари жиҳатидан таҳсинга лойиқ эмас. Маълумки, Туркистонда регионнинг кўп ҳақ ва ҳуқуқлари идора ишидаги аскарлар қўлига топширилиб, ҳар бир муомалада уларнинг қаттиқ қўллари сезилмай қолмайди. Бутун Русияда энг ювош ва эътиқодли табақа ҳисобланган татарларга Туркистонда ерлашишга рухсат бермайдилар. Бу ерда маъмурлар ўзларини Русияда эмас, балки «окраина», чеккада эканликларини унутмайдилар. Шундай бўлса ҳам, Туркистондаги рус бошқарувига қизиқиб, ҳамда шундай бошқарувга умид қилиб яшовчилар бор. Булар рус Туркистонига қўшни бўлган мусулмон хонликларидаги ригая-киборли амалдорлардир. Рус Туркистонига қўшни мусулмон хонликларида яшовчи киборли амалдорлар ўз қардошларининг рус ҳимоясида роҳат қилишни, ва келажакда тинч яшашни хоҳлайдилар. Ҳамда бундан мамнун эканликларини маълум қилиш учун ўзларини бахтли кўрсатишга ҳаракат қиладилар. Мен бу ҳолни Эронда кўриб ажабсинган эдим. Агар Шимолий Эрон Русия ҳимоясига кирса, Эрондаги ерларнинг баҳоси бирга беш улуш кўтарилиб, завод ва фабрикалар очилиб, йўллар қурилиб, фабрикаларга иш, бойларга касиб топилажанини сўзловчиларга «русифил»лик қиладилар, деб эшитардим. Энди Бухорода ҳам шундай ҳолатга дуч келдим. Русиянинг чекка бошқарувига ҳам ачинмай илож йўқ. Тўғри, кўплари ўзларининг ожизликларини яшириб, бошқа мамлакат муҳибли қилиб кўрсатишни ёқтирадилар. Лекин ўзларидаги бошқарувнинг бошқа мамлакатни бошқаришдан ҳам ёмон эканини аён қилиб турадилар. Шунингдек, ўзларининг бунга кўнктирувчилар кундан кун ортади. Бу муқаддима мазкур фитнанинг сабабларини излашга ёрдам берса керак. Бухоро амирлигининг бошқарувида маъмурлар ва тўраларга шикоят қилинмайди. Чунки маъмурларнинг ўзлари юқорига ақча тўлаб турадилар. Бошда бозорларда, ярмаркаларда «бозорчилар» олдин ўзлари маъмурларга ақча тўлаб жой эгаллайдилар, сўнгра бозорга келувчи халқнинг пулини еганларидек, Бухоро маъмурлари ҳам юқорига ўзлари ақча тўлаб, ортиғи билан халқдан ейдилар. Албатта, ҳар қайсиси имкон қадар кўпроқ ейишга тиришадди, чунки бу тўловларда ҳеч қандай тартиб ва қоида йўқ. Кимдан қанча кўп олиб бўлса, шунча оладилар. Биздек тартибга одатланган кишиларнинг бунга ишониши қийин. Лекин ҳақиқат шундай. Бу тўловларда аниқлик ва адолат йўқ. Олувчи билан берувчининг шахсий муносабати ва душманликлари, заифлик ва кучлилиги, хийлакорлик ва соддалиги — ҳаммаси тўловнинг миқдорига таъсир қилади.

(Давомли).

Татар тилидан **Шермурод СУБҲОН**
таржимаси

Кадимий ва қудратли Рим салтанатининг буюк нотиғи ва давлат арбоби Марк Туллий Цицерон таржима ҳақида билдирган мулоҳазалар илм аҳлини доим қизиқтириб келган. Зеро, бу ҳол таржима илми ва амалиёти нуқтаи назаридан жуда долзарб аҳамиятга эга.

Аввало, Цицероннинг илмий-ижодий фаолияти, у яшаган замон ва макон ҳақида қисқача тўхталиб ўтсак. Маълумки, Цицерон юнон-македон ҳукмдорларига тегишли ҳудудлар римликлар тасарруфига ўтаётган, Рим салтанатининг жаҳон миқёсидаги макеи жадал суръатда ошаётган даврда яшаган. Унинг замондоши, буюк саркарда Юлий Цезарнинг (мил. авв. 100-44) куйидаги машҳур сўзлари ҳам шундан далолат беради: “Келдим, кўрдим, энгдим!”

Ўша даврда римликлар ўзгаларнинг моддий бойликларинигина эмас, маънавий бойликларини ҳам ўзлаштиришга астойдил киришганлар. Албатта, бу ҳол таржима ишларига эҳтиёжни анча оширган. Бироқ ўшанда таржимага муносабат турлича бўлган. Бунинг устига таржима кенг қамровли ва анча мураккаб фаолият эканлиги учун, ҳар қандай илм соҳиб-и у ҳақда мулоҳазалар билдиришга журъат эта олмаган. Цицерон бу ҳақда мулоҳазалар билдирганида 60 ёшда бўлган.

Цицерон худди шу йилларда муҳим ишга кўл уради, яъни у икки машҳур юнон нотиқлари Демосфен ва Эсхин нотиқ Ктесифонтни гулчамбар билан тақдир-

лаш масаласи муҳокамасида сўзлаган нутқларини лотинчага ўгиради.

Тахминан мил. авв. 326-йилда Афинада Демосфен Ктесифонтга гулчамбар тақдим этилишини ёқлаб, Эсхин эса бунга қарши нутқ сўзлаган.

“Гулчамбар ҳақида” номи остида эълон қилинган мазкур нутқлар таржимасига Цицерон нотиқликнинг энг яхши усуллари сарлавҳали кириш сўзини (мил. авв. 46-й.) илова қилади ва ўзининг таржимага оид мулоҳазаларини баён этади: “Мен илмга чанқоқларга нафи тегар деган ниятда... Аттика суҳандонлигининг икки буюк вакили, яъни Эсхин ва Демосфен, бир-бирига қарши сўзлаган машҳур нутқларни ўгирдим; бироқ мен уларни таржимон-

сифатида эмас, балки нотиқ сифатида, ўзларининг фикрларига хос нутқ шакллари ва иборалари билан, сўзларини эса ўз одатларимизга мослаштириб ўгирдим. Бунда мен бир сўзни бошқаси билан беришни эмас, балки умумий ҳолдаги ифодалаш усулини ва барча сўзларнинг маъноларини сақлаб қолишни лозим топдим: чунки мен уларни ўқувчига санаб эмас, балки тенг ўлчаб бериш керак, деб билдим”. Цицероннинг нутқларни таржимон сифатида эмас, нотиқ сифатида ўгиргани ҳақидаги мулоҳазаларни икки хил талқин қилиш мумкин:

1. У таржима ишига эркин ҳолда ёндашгани маъносида.
2. Нотиқ сифатида нутқларни ҳар қандай таржимон-

ЦИЦЕРОН

ТАРЖИМА САНЪАТИ ҲАҚИДА

никидан яхшироқ ва тўғрироқ таржима қилганлиги маъносида.

Таржимага оид бир қанча илмий мақолаларда Цицероннинг ушбу мулоҳазаларига эътибор қаратилганининг гувоҳи бўламиз:

Адабиётшунос, адиб ва таржимон В.Россельс эса ўзининг таржима ҳақидаги мақолалар тўпламини “Сўз вазни қанча?” деб атаган. Мазкур тўпламга киритилган мақолалардан бирида у украинча-русча таржима ҳақида мулоҳаза юритиб, “Цицерон таржимада сўзларни санаш эмас, балки уларни ўлчаш керак деган-ку”, – дея уқдиради.

Ўзбек файласуфи, адабиётшуноси, адиби ва таржимони С.Шермухамедов ҳам “Таржима санъати” тўпламида нашр этилган мақоласида, Цицероннинг айнан шу му-

лоҳазасига ишора қилиб, таржимонлар унга риоя қилишлари лозимлигини уқдиради.

Чех таржимашуноси И. Левий «Таржима санъати» китобида бу ҳақда шундай ёзади: “Таржима муаммоси, ҳатто бадиий таржиманики ҳам, янги эмас. Маълумки, унинг илдилари антик Римга бориб тақалади, ўшанда Цицерон таржимада сўзларни санаш эмас, ўлчаш кераклигини уқдирганки, бу ҳол таржима амалиётининг кейинги икки минг йил мобайнидаги аслиятга содиқлик муаммоси ўшандаёқ ҳал қилинганидан далолат беради”.

Олмон таржимашуноси Ҳ.Фермеернинг “Таржима тарихига оид битиклар” китобида антик даврлардаги таржималарни қуйидаги уч типга ажратади: 1. Фалсафий-илмий таржима. 2. Поэтик (ба-

дий) таржима. 3. Риторик таржима.

Хулоса шуки, антик даврларда сўзма-сўз таржима аниқ, тўлиқ, тўғри, аслиятга содиқ таржима сифатида тушунилган. Бироқ бундай таржиманинг моҳиятини ҳеч ким тушунтириб бера олмаган. Шу боис таржимага оид баъзи манбаларда сўзма-сўз таржима нафақат ижобий, балки салбий ҳам тавсифланган ҳоллар кўп учрайди. Цицерон тарихнавис дўсти Атикка “Аристотелнинг шогирдларидан бирини буткул сўзма-сўз таржима қилдим” – деб ёзган. Демак, Цицерон таржима ҳақида билдирган мулоҳазаларга қандай тарихий манба эътиборга олинаётганига қараб тўғри ёндашилиши мақсадга мувофиқ.

Одилжон САФАРОВ
(ЎзДЖТУ доценти)

Санъат бу улкан ва чексиз уммондир. Ундан баҳра олмайдиган инсоннинг ўзи бўлмаса керак. Лекин санъатнинг сиру синоатларидан воқиф инсонларгина унинг ортида не-не машаққатлар, фидокорона меҳнат ётганини идрок эта оладилар. Шу маънода, ҳофизлик санъатига бутун умрини баҳшида этиб, ўзининг самарали фаолияти билан миллий қўшиқчилигимиз ривожланишига салмоқли ҳисса қўшиб келаётган санъаткорларимиздан бири Ўзбекистон халқ ҳофизи Маҳмуджон Тожибоев ҳисобланади.

Маҳмуджон Тожибоев 1957 йилнинг 25 ноябрида Фарғона вилоятининг Кува тумани, Болали Қайрағоч қишлоғида мироб оиласида таваллуд топди. Отаси мумтоз қўшиқчилик санъати шайдоси Ғозибой ота туман сув хўжалиги бошқармасига қарашли ширкатда «бош мироб» вазифасида меҳнат қилган бўлса-да замонасининг номдор ҳофизлари билан тез-тез мулоқотда бўлиб, уларнинг ижроларини ниҳоятда қадрлаган.

Оналари Лобархон ая халқ қўшиқларини ва аллаларини жуда ширали овозда ижро эта олганлар. Бир сўз билан айтганда, Маҳмуджонни санъатсевар оилада камол топган дейиш мумкин. Қолаверса, оналарининг отаси Давронбой ҳофиз Каримов Фарғонада таниқли ҳофизлардан бўлганлар. Боболари Каримқори ҳофиз эса машҳур устоз санъаткор Мулла Тўйчи ҳофизнинг шогирдларидан ҳисобланган.

Карим қори дутор чалиб достон айтиш борасида ҳам уста бўлган. Маҳмуджон илк бор Фарғона-Тошкент мақом йўлларига мансуб баётлар, Дугоҳ Хусайнийлар ва Чоргоҳларни айнан боболари ижроларида эшитиб, бу касбга меҳр қўйган.

Маҳмуджоннинг мумтоз мусиқий намуналар оғушида улғайишига яна бир воқеа муҳим сабаб бўлган. Отаси Ғозибой ота забардаст инсон бўлиб, халқ сайилларида уюштириладиган “Улоқ” маросимларида қатнашган. Шундай кўпкариларнинг бирида омади келиб соврин сифатида “Родина-52” радиоприёмникка сазовор бўлган. Бу воқеани Маҳмуджон катта бир иштиёқ билан хотирлайди. Чунки у онаси билан биргаликда радиоприёмник орқали янграган буюк ҳофизларнинг хонишларини тинглаб чексиз завқ олган. Айниқса, Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов, Расулқори Мамадалиев, Жўраҳон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Акбар Ҳайдаров, Комилжон Отаниёзов, тожикистонлик мақом усталари Шоназар Соҳибов, Фазлиддин Шаҳобов, Барно Исоқоваларнинг хонишлари ёш Маҳмуджонда катта таассурот қолдирган. Устоз Жўраҳон Султонов ижросида илк тинглаган “Кўкарди чаман” ашуласи ҳалигача унинг ёдида сақланади ва бу асар уни катта йўлга бошлаганини фахр билан эътироф этади.

Ёшлик чоғларида Маҳмуджон шу қишлоқда яшаб, халқ маросимларида ўз санъати билан хизмат қилиб танилган ҳамда бобосининг шогирди

ҳисобланган Эгамберди Маматовдан соз ижрочилик санъатини, хонандалик ижро мезонларини ўрганди. Маҳмуджоннинг биринчи устози — Эгамберди Маматов бўлиб, у скрипка ва созда куйларни мукамал ижро эта олган моҳир созанда бўлган. Маҳмуджон мақом йўлларига мансуб ашулаларни ўзининг устози ёрдамида ўзлаштирди ва дўстлар даврасида, халқ сайилларида, тўй-маросимларда ўзининг хонишлари билан қатнашди.

Маҳмуджон ўрта мактабни битириб Тошкент Маданий оқартув техникумига ўқишга кирди. Бу даргоҳда у рубоб синфида Баҳодир Зиёмуҳамедовдан сабоқ олди. Сўнг таниқли мусиқашунос олим Файзулла Кароматов тавсияси билан 1979 йили Тошкент Давлат консерваториясининг Шарқ мусиқаси кафедрасига ўқишга кирди. Кафедрада у мақом ижрочилик санъатидан, мақом илмидан ва хонандаликдан ўз билимини оширди. Таниқли устоз санъаткорлар Турғун Алиматов, Ориф Алимаҳсумов ва Фаттоҳон Мамадалиевлар таълимини олди.

Маҳмуджоннинг қувваи ҳофизаси кучлилиги ўқиш давридаёқ ўз самараларини бера бошлайди. У мақом санъатини кунт билан ўзлаштириш билан бирга илмий асосларига, бастакорлик анъаналарига ҳам катта эътибор қаратади.

1983 йили Юнус Ражабий номидаги ёш мақом ижрочиларининг Республика танловида муваффақиятли қатнашиб, лауреатлик унвонига сазовор бўлди. 1984 йили консерваторияни битириш арафасида устози Ориф Алимаҳсумов Ўзбекистон Радиоси қошидаги Юнус Ражабий номидаги мақомчилар ансамблига ишга таклиф этди. Ушбу мўътабар даргоҳда Маҳмуджон Тожибоев 1984 йилдан бошлаб 17 йил давомида устоз санъаткорлар билан биргаликда фаолият олиб борди. Шу давр ичида у ўзбек ҳофизлик санъати мезонларида мавжуд бўлган барча босқичларни катта иштиёқ, самарали фаолият, жўшқин ижод ва бетакрор ижролар билан олиб боришга ҳаракат қилди. Замонасининг кекса авлод устозлари билан биргаликда Шашмақом таркибидаги 100 дан ортиқ асарларни ижро этиб, радионинг олтин фондига ёздирди муяссар бўлди. Якка ижрода эса 100 га яқин асарларни ижро этиб фондга муҳрлади. Республика миқёсида ўтказиладиган энг нуфузли байрам тантаналари, зиёлилар мушоиралари, танлов ва фестивалларда ижрочи ва устоз сифатида қатнашди. Ўзбек мумтоз санъатини халқаро миқёсда муносиб тарғиб этиш борасида АҚШ, Франция, Германия, Жазоир, Саудия Арабистони, Ҳиндистон, Малайзия каби қатор мамлакатларда жонажон жамоаси билан бир неча бор ижодий сафарда бўлиб қайтди. Унинг ижро-

сида шашмақом тароналаридан “Мустаҳзоди Наво”, “Сарахбори Наво”, Талқинчай Савти калон”, “Сарахбори Дугоҳ” кабилар билан бирга Фаргона-Тошкент мақом йўлларидан “Дугоҳ”, “Чоргоҳ”, “Сеғоҳ”, “Насри Уззол”, “Талқини Уззол”, “Насруллоий”, “Гиря I,II”, “Қўқон Ушшоғи”, “Баёт I-V”, “Сарахбори Оромижон”, Хоразм ижро йўлларидан “Савти Сувора”, “Чавандози Сувора”, “Хоразм Сеғоҳи”, “Хоразм Чоргоҳи” каби ранг-баранг мусиқий намуналар муносиб талқинини топди.

Маълумки, ҳар бир халқ санъаткори мумтоз ижрочилик санъатини мукамал намоён этиш қобилиятига ҳам эга бўлиши керак. Маҳмуджон Тожибоевнинг бу иқтидори консерваториядаги талабалик даврида бошланган эди. Унинг илк асари Эркин Воҳидов сўзига “Ўзимга савол” ашуласидир. Шундан сўнг у бир қатор анъанавий йўлда ашулалар яратиб, ижро этиб радио фондига ёздирди. Миртемир сўзи билан “Тонг”, Файратий сўзига “Тебратма кўп”, Навоий сўзига “Шод айлағай”, М.Тожибоев сўзига “Сумбула”, “Кокимли тебратма”, “Ёлғиз”, “Меҳринг ўти”, “Жавлон қил” каби ашулалар шулар жумласидандир.

2000 йили Маҳмуджон Тожибоевнинг анъанавий мусиқа ижрочилигида эришган ютуқлари давлатимиз томонидан муносиб баҳолашиб, Президентимиз фармони билан “Ўзбекистон халқ ҳофизи” фахрий унвони берилди.

Маҳмуджон Тожибоев 2001 йилдан бошлаб ҳозирги кунга қадар Ўзбекистон Давлат консерваториясининг анъанавий ижрочилик кафедрасида талабаларга «Анъанавий ашула мутахассислиги» бўйича сабоқ бериб, устозлик фаолиятини доцент лавозимида олиб бормоқда. Шу давр давомида бир қатор Республика ёш мақом ижрочилари танловининг совриндорларини тарбиялаб етиштирди. Чунончи, бугун анъанавий ижрочилик бўйича самарали фаолият олиб бораётган аксарият ёшлар Маҳмуджон Тожибоевни ўз устозим деб фахр билан тилга оладилар.

Маҳмуджон Тожибоев ўзбек ҳофизлик санъатини мукамал эгаллаган, ўтмиш хонандаларининг ижрочилик анъаналарини яхши ўзлаштирган, Шашмақом ва Фаргона-Тошкент мақом йўллари билимдони сифатида замонамизнинг етуқ ва билимдон ҳофизидир. Унинг жозибали овози, шиддатли ижроси ўзининг мукамаллиги билан ажралиб туради. Қолаверса, келажак ёш авлод учун ибрат сифатида хизмат қилади.

Маҳфуза КАРИМОВА,
Ўзбекистон Давлат консерваторияси
катта ўқитувчиси

МАРДЛИКНИ УЛУҒЛАБ АЙТДИМ СЎЗ

Қорақалпоқ адабиёти ўзининг бой анъаналарига эга. Бердақ, Ажиниёзнинг халқона йўлдаги ўнгиларини, Ибройим Юсуповнинг оташин шеърларини, Тўлепберган Қайипбергановнинг мағзи тўқ насрий асарларини ким билмайди дейсиз. Илдизи бақувват дарахтнинг танаси ҳам бақувват бўлганидек, изчил анъанага эга бўлган адабиёт ҳам даврга ҳамоҳанг, маънавий эҳтиёжларга яраша бадийий пухта асарлардан бенасиб қолмайди. Бугунги қорақалпоқ шеърлятида фаол ижод қилаётган, шеърлари билан ўқувчилар кўнглига йўл топаётган шоирлар етарли. Ж.Избосканов, К.Реимов, Ш.Сеитов, Ш.Аяпов каби ва бошқа кўпгина ижодкорларнинг номини эслашимиз мумкин. Шу силсилада Бахтиёр Генжамуроднинг ўзига хос шеърый овози алоҳида жаранги билан ажралиб туради. Бахтиёрнинг шеърлари таниқли шоир Рустам Мусурмон таржималарида ўзбек тилида тез-тез босилиб турибди. Иккита шеърый тўплами эълон қилинди. Айниқса, “Ўқуздарё битиклари” (Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2006 й.) ўзбек шеър ихлосмандлари кўнглини қувонтирди. Бу тўплам мисолида замонавий қорақалпоқ шеърляти оҳанглари кенг китобхонлар қалбини чулгади. “Ўқуздарё битиклари”даги мардонавор, шиддатли руҳ, тўпламни ўқиган ҳар бир китобхонга юқиши шубҳасиз. Китобга берилган ном Амурдарёнинг қадимий аталиши, тўплам руҳига мос бўлиб, ўқувчини биринчи сатрларданоқ шоир руҳониятига созлайди. Бахтиёр Генжамурод ўз айтиш йўлига, бошқаларга ўхшамаган шеърый овозга эга. У ўзига ишонч билан куйдагиларни ёзганича бор:

*Бахт — битта
Муҳаббат — битта
Кўксимдаги юрагим — ёлғиз.
Бу дунёда Бахтиёр — битта,
Мени туққан онам ҳам — ёлғиз.
Онам — битта,
Она ер — битта,
Айланади оламда ёлғиз.
Бу дунёда шоир ҳам битта,
Қўшиқ ёзган қалам ҳам ёлғиз...*

Бу “битталиқ” гурурланиш эмас, ўзига хосликка интилиш, шоир сифатида ўз созига эга бўлиш иштиёқи деб

тушунилмоғи керак. Шоир ўзгалар қўшиғига ўхшамаган қўшиқ ёзишга интилади, янгича оҳангларда куйлашни истайди. Янгиликка интилиш Бахтиёр Генжамуроднинг шеърлярида шаклан ҳам кўзга ташланади.

У анъанавий шеърый йўлдан кўра, қолипларга тушмайдиган мисраларда фикр айтишга мойил. Бунинг асоси туйғулар пўртанаси, фикрнинг қобиққа тушиб қолмаслигининг натижаси бўлса керак. Қорақалпоқ шеърлятида эркин шеър ҳақида фикр юритган адабиётшунос Қ.Ўрозимбетов шундай ёзади: “Эркин шеър қорақалпоқ адабиётида янги шакл. У адабиётимизга эндигина кириб келиб, шаклланиш, таъбир жоиз бўлса, жойлашиб олиш жараёнини бошдан кечирмоқда. Шунинг учун ҳам қорақалпоқ адабиётшунослигида эркин шеър ҳақида салмоқли фикрлар айтилганича йўқ”. (ЎзМу хабарлари. 2002.№2). Шунингдек, муаллиф ҳақли равишда Бахтиёр Генжамуродни қорақалпоқ шеърлятида сарбастга мойил шоирларнинг биринчиларидан деб билади. Бахтиёр Генжамурод кичик шеърлярида ҳам, дostonлариди ҳам янги-янги бадийий топилмалар қиладиким, бу унинг асарлари бадиياتини оширган. “Шайтоннинг шаҳрига кириб, кейин сен, фаришта булоғида ювасан қўлинг”, “Митти оёқчангнинг қадалган ўрни, қитиғини келтирар қайроқ тошларнинг”, “Фикримга фикрингни боли томади”, “Минг ўрқачли туялар — қаҳрабо кумлар”, “Шахмат ўйинидай оқ-қора йиллар”, “Донолар — сув, сувсиз элнинг сирлари тез айнийди” каби эҳтиросли, фалсафий мушоҳадаларга чорловчи сатрлар Бахтиёр Генжамурод ижодида анчагина. Шеърлятида бадийий маҳорат ҳамиша қадрланган. Асл шеърлятнинг моҳияти ҳам бадийий маҳоратнинг юксаклиги билан белгиланади.

Бахтиёрнинг яна бир ўзига хослиги шеърлярида замоннинг долзарб муаммоларини бир-икки мисраларида акс эттириб кетишидир:

*Ўқ отиш, портлатиш — одам ўладириш...
Қул Инсон, дунёдан шуми умидинг?
Гар билсанг, одамга қараб ўқ узиш
Тангрига қариши ўқ узиш билан тенг.*

Бугунги талотўп дунёда қанийди, ҳар бир инсон ўзлигини, яъни инсонийлигининг моҳиятини англаб етолса. Ҳар бир халқнинг ўз эътиқоди бўлиши табиий, лекин ҳеч бир

халқда худога қарши туриш, ўқ отиш йўқ. Одамлар шоир айтганидек бир-бирига “ўқ узиш” Тангрига қаршилиқ эканлигини билсалар, шояд бу йўлдан тийилардиларми?!

Бахтиёр Генжамуроднинг сўз қўлаш ва сўзни ўз ўрнида ишлата олиш маҳоратини алоҳида таъкидлаш даркор. Шеъринг асарда наинки бир сўзни, ҳатто урғу беришнинг, ундовнинг ҳам аҳамияти каттадир. Сўзларга янги маъно юклаш ҳар қандай шоирнинг бадиий маҳоратидан далолат. Бахтиёр Генжамуродда сўзларни такрорлаш орқали таъкидни кучайтириш, ундовлар қўйиш билан туйғулар пўртанасини кўрсатиш устиворлиги бор:

**Ватанни қўшиққа сиғдирмоқ... Йўқ! Йўқ!
Наволарга сиғмас саркаш туйғулар.**

Ёки:

**Ҳар нозли қадамингга
тош йўллар яйрагай
танглайн қоқиб:
— Тах, тах, тах!**

Бу тўртинчи қатордаги такрорий сўз, ҳар уч мисрага оид эмоционалликни кўтаришга хизмат қилган. Айрим шеърларда бир сўз бир қаторда такрорланса-да, гализлик йўқ, уқдириш руҳи кучайган:

**Тангри-ёлғиз,
Осмон-ёлғиз,
Кудёш-ёлғиз,
Ой-ёлғиз...**

Шеърларида шева сўзларидан ўринли фойдаланиш, дostonларида қаҳрамон нутқида табиийликни сақлаб қолиш ҳам Б.Генжамуроднинг шоир сифатида ўзига хослигини кўрсатади. Бу жиҳатидан Мадехон сўзлари характерли:

**Судувларни сайлаб суйдим —
тойча белли сағрини,
Бир аёлим — оққуш нозли,
бири товус ишвали.**

Бахтиёр Генжамурод ижодида талмеҳ санъати тез-тез қўлланилади. Шоир тарихий шахсларнинг номини келтириш, уларга мурожаат қилиш орқали шеърдаги эмоционал таъсирчанликни оширади: “Жигарим Ўразан!.. Жигарим Маман!..” каби.

Айниқса, шоирнинг дostonларида бу ҳол яққол намоён бўлган. Бахтиёр Генжамуроднинг “Мадехон сўзи ёхуд Чин ипагидаги битик”, “Қор-Оқ-Алп-Оқ” дostonлари фикримиз далили. Биринчи дostonда туркийлар тарихида ёруғ из қолдирган, эрамизнинг 2-3 юз йилликларида Хунлар империясидаги моҳир йўлбошчилардан бири бўлган Мадехон ҳақида. Дoston Мадехон тилидан сўзланаркан, шоир қўллаган ташбеҳларда давр руҳияти, қаҳрамон характерини яхши очиб беради:

**Мой айниса, туз сепилар,
Эр айниса, не бўлар?!
Чин бўриллар айнимайди.
Айниганлар ит бўлар,
Шоғол бўлар, тулки бўлар,
ликиллатар кетини.
Мардлар элининг тузи бўлар —
Мард айнитмас элини.**

Дostonда ватан қадри, она ер ҳурмати юксак пардаларда куйланган. Чин ҳоқони Мадехоннинг отини сўрай-

ди йўқ, демайди, ёш қизини истаиди, кўнади, аммо Чин подшоси яна:

**Хат ёзибди: Чўп кўкармас,
қақраб ётган ерингдан,
От тўғи, қуш қаноти
куяр сувсиз чўлингдан,
Кунботардан, кунчиқардан,
жануб, яна шимолдан
Юз чақирим тақир ерни
бўлиб бергин элингдан!**

**Кўкрагимга ғазаб тўлди,
Кўзларимга тўлди қон!**

Энди Мадехон ғазабга келади, “тақир ерини-да” беришни истамай хоқонга қарши юриш қилади ва уни асир олиб кўй боқиради. Мадехон ҳақидаги бу ривоят юртни улуглашни, уни асраб-авайлашнинг юксак намунаси эмасми. Ёш авлод аждодлари кимлигини англаса, тарихда ота-боболари кўрсатган қаҳрамонликларни қанчалик кўп билса, шунча сергак тортади. Бундай дostonлар мудраётган туйғуларни уйғотиш учун, енгил йўлга кириб юрт қадрига етмаганлар учун бир танбеҳдир, маънавий ўрнақдир.

Бахтиёр Генжамуроднинг ҳар икки дostonини қаҳрамонлик руҳидаги асарлар дейиш мумкин. “Қар—Оқ—Алп—Оқ” дostonини ўқир экансиз, асар услуби қадимги Ўрхун — Энасой битикларини эслатади. Бахтиёр Билга хоқон, Култегин ёзма ёдгорликлари оҳангини ёдингизга солади. Айтиш услубида, сўз қўлаш тарзида:

**Эр ота бўрини санчди.
Ўғилга юрак берди.
Алп оққа айтти:
“Бўри бўл!”
Эр ота бўрикут отди.
Ўғилга юрак берди.
Алп оққа айтти:
“Бўрикут бўл!”**

**Алп оқни Кўкка —
“Ўт тош”га чўзди.
Тонг Ингир кўрди
Ярлақади.**

Шу зайлда ҳикоя қилиш орқали дostonга яхши шакл топилган. Худди асар ўша даврда яратилган-у шоир уни табдил қилгандек, мазмунга мос руҳ дoston моҳиятига сингиб кетган. Бўрикут — бургут, йўл бўриси — йўлбарс, Ўт Тош — қуёш, уруғолувчи — аёл, ув — заҳар каби сўзларнинг қўлланиши дostonдаги қадимийлик руҳини кучайтирган. Бахтиёр Генжамурод дostonларидаги чатнаб турган руҳ — тарихда ўтган қаҳрамонларни унутмаслик, ватансеварлик руҳидир. Шоирнинг қалбида аждодларга эҳтиром ҳисси баланд бўлмаганда, дostonлари бу қадар эҳтиросли чиқмаган бўларди. Бу туйғуларни шоир асарларида ёниқ ифодалай олган. Шу маънода таниқли шоир Азим Суюн: “Бу дoston — бугуннинг дostonи. Хуррият дostonи! Мустақиллик дostonи!” деганда ҳақдир.

Бахтиёр Генжамурод ижодий гуллаган паллада. Шоирнинг эълон қилаётган асарлари бунга гувоҳ. Биз Бахтиёрни ижодий тугёнлар ҳеч қачон тарк этмаслигини истаб қоламиз.

**Адҳамбек АЛИМБЕКОВ,
ЎзМу доценти**

ТИББИЙ МАДАНИЯТ ҲАЁТ ЗИЙНАТИ

Маданият инсон ҳаётининг зийнати, безаги десак янглишмаймиз. Бу тушунчанинг миллий маданият, аммавий маданият, ҳуқуқий маданият, тиббий маданият каби ўзига хос кўплаб кўринишлари мавжуд. Бугунги шарт-шароит, тараққиёт ҳар биримиздан етарли даражада маданий салоҳиятга эга бўлишни тақозо этмоқда.

Биргина тиббий маданият тушунчасини олайлик. Бир қараганда, фақатгина тиббиётга, шу соҳа ходимларига оид атамадек туюлади. Аслида-чи?...

Саломатлик, соғлом турмуш тарзи ҳар бир инсон учун керак. Тиббий маданият биринчи навбатда ўзининг ва яқинларининг саломатлигига эътибордан бошланади. Бунинг учун эса, инсон организми, саломатлиги борасида зарур тиббий билим ва кўникмалардан хабардорликни талаб этади.

Мамлакатимизда Юртбошимиз ташаббуси билан аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш сифатини ошириш, соғлом турмуш тарзини кенг тарғиб этиш, тиббий маданият ва тиббий саводхонликни ошириш борасида кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада ҳуқуматимиз томонидан зарур ҳуқуқий база ҳам яратилган.

Хусусан, 1996 йилнинг 29 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида”ги қонуни, Вазилар Маҳкамасининг 2002 йил 5 июлдаги “Оилада тиббий маданиятни ошириш, аёллар соғлигини мустақамлаш, соғлом авлод туғилиши ва уни тарбиялашнинг устувор йўналишларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисидаги”ги қарори бу борада муҳим дастуриламал бўлиб хизмат қилаётир.

Таъкидлаш жоизки. Тиббий маданият бизда кеча ёки бугун пайдо бўлиб қолган тушунча эмас. Шарқда хусусан, бизнинг заминимизда тиб илмининг юксак даражада тараққиётгани ортиқча эътирофга муҳтож эмас. Улуғ бобомиз Аби Али Ибн Синонинг тиббиёт соҳаси ривожига қўшган ҳиссасини бугунги кунда бу-

тун дунё аҳли эътироф этади. Ўрта асрлардаёқ унинг “Тиб қонунлари” асари турли Европа тилларига таржима қилинган.

Чунончи, Ибн Сино бобомиз ўз асарларида оилада тиббий маданиятни шакллантириш, фарзандларни соғлом, бақувват вояга етказиш учун шар-шароитлар яратиш, соғлом муҳит барқарорлигини таъминлаш бўйича қимматли тавсиялар бериб ўтганлар. Ота-боболаримиз табиий воситалар, ўт-ўланлар мева ва сабзавотлар ёрдамида саломатликни асраш турли касалликларнинг олдини олиш бўйича етарлича тажрибага эга бўлишган.

Шундай экан, бугун илм-фан, тараққиёт, техника юксак чўққига етган бир пайтда ҳар бир хонадонда тиббий маданиятнинг юқори даражада бўлиши қатъий талаб этилади.

Ҳар бир инсон болагидан бу борада етарлича тушунчаларга эга бўлиши, ўз фарзандларини ҳам шу руҳда тарбияламоғи зарур. Фарзандларнинг ҳар томонлама камолоти борасида туғилганидан бошлаб ғамхўрлик қилиш лозим, дейишади. Аслида бу хусусда ундан ҳам олдинроқ, яъни фарзанд дунёга келмасидан аввалроқ қайғуриш лозим.

Ҳуқуматимиз ташаббуси билан никоҳланувчиларнинг мажбурий тиббий текширувдан ўтказиш тизимининг жорий этилиши ҳам бу масалага қаратилаётган юксак эътибор натижасидир. Юртимизнинг энг чекка ҳудудларида ҳам замонавий шифо масканларининг бунёд этилаётгани, аҳолини тиббий кўриқдан ўтказиш, ташхис қўйиш ва даволаш учун барча имкониятлар яратилётганини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз.

Фарзандларни ёшлигидан бошлаб, ўз соғлиғи ҳақида қайғуришга, шахсий гигиена қоидаларига риоя этиб боришга ўргатиш лозим. Хусусан, кўпинча ота-оналар ўта нозик, “пардали” масала сифатида қарайдиган жинсий тарбия масаласи ҳам ёш авлод келажагида муҳим аҳамият касб этишини унутмаслик керак. Болалар улғайганида бу ҳақда ўқиб-ўрганиб олади, деган қараш унчалик тўғри эмас. Диний қадриятлар ҳам фарзандларни ёшлиқдан оилавий ҳаётга тайёрлаб бориш, нозик масалаларда тушунчалар бериб боришни мақбул топади.

Кашандалик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, маънавий бузуқлик ҳам жисмоний, ҳам маънавий саломатлик кушандаси эканлиги ортиқча изоҳ талаб этмайди. Ана шундай муҳитда тарбия олган фарзандларнинг комил, ақли, жамиятга фойдаси тегадиган инсон бўлиб вояга етиши мушкул. Шу боис, болаларни бундай иллатлардан узоқда сақлаш баробарида бу салбий ҳолатларнинг моҳияти, мутҳиш оқибатлари ҳақида ҳам етарлича хабардор қилиб бориш зарур.

Инсон ҳаётидаги энг қимматли бойлик бу саломатликдир. Аммо, афсуски унинг қимматини, бебаҳолигини кўпинча уни йўқотгандагина англаймиз. Йўқолган нарсани топишдан кўра, уни йўқотмаслик чираларани кўриш, асраб-авайлаш мақбул ва самаралидир. Касалликни тузатишдан кўра унинг олдини олган афзал, деган ҳикмат бежиз айтилмаган.

Тиббий маданият бу йўналишдаги билимларимизни мустақамлашга, ҳаётимизни гўзал, завқли ҳамда Мукаммал бўлишида муҳим ўрин тутади. Шунинг учун оила, маҳаллава таълим муассасаларида тиббий маданиятни юксалтириш борасидаги ишларни янада кучайтириш лозим.

Покиза МАҚСУДОВА,
ЎзДЖТУ Тиббий билим асослари кафедраси ўқитувчиси

(Охири. Боши ўтган сонда).

Аристотел Марияни чинакамига севиб қолган эди. Унга турфа совғалар тақдим этар, унинг шарафига турли қабул маросимлари уюштирар эди. Ва шунингдек, хотини Тина билан ажрашишга ҳам улгурди, мақсади Марияга уйланиш эди. Лекин қутилмаганда тўсиқ пайдо бўлди.

Католик черкови Мариянинг эри Менедженининг зимдан аралашуви билан никоҳни бекор қилишга рухсат бермади. Қутиш керак эди. Майли бир йил, майли беш йил... Чинакам, севган одамга бу муддат нима бўпти, ахир?!

1966 йили Мария Каллас ҳомиладор бўлди. Она-сиснинг бу янгиликка муносабати эса Мария учун қутилмаган ва даҳшатли бўлди. Унинг севгилисидан кутаётган фарзанднинг туғилишини истамас, кескин рад этиб, аборт қилишни талаб этарди. Ўшанда Мария қирқ уч ёшда эди. Бу унинг учун охириги марта она қўлиш имконияти эканлигини яхши биларди. Нима қилсин, фарзанд кўрсинми ёки Онасисни десинми? Нима қилиш керак?

Хасталик туфайли у овозини йўқотиш даражасига етган, энди сўнги умиди гўдагидан ҳам жудо бўлсинми? Яқин орада черков ҳам унга ажрашишга рухсат бериши мумкин эди.

Шунинг учун ҳам Аристотелнинг фармонида кўра иш тутишга қарор қилди. Лекин кўп ўтмай Марияга севгилисидан мактуб олиб келишди. Бу хабарни етказган одам Аристотел қатл этилган Америка президенти Жакин Кеннедига уйланганини маълум қилди. Бу Марияни чалажон қиладиган даҳшатли ҳол эди. Шундай бўлса-да, Мария бор кучи — иродасини жамлаб бу одамга шундай жавоб қайтарди: “Сўзларимга эътибор қилинг. Худолар адолатли. Дунёда олий одил ҳакам бор”...

Шу тарзда Каллас барча орзуларидан мосуво бўлди. Бу ҳодисалар бўлиб ўтганидан сўнг Онасиснинг ўғли автоҳалокат туфайли бу дунёни тарк этди. Бундан азият чеккан миллионер умрининг охирига қадар ўзига келолмай юрди. Кўп ўтмай ўзи ҳам бу олам билан хайрлашди. Қизи Кристинага келсак, у ҳам отасининг ўлимидан сўнг наркотик моддаларни меъеридан кўпроқ истеъмол қилиш оқибатида умрини қисқартириб, жувонмарг бўлди.

ПИАНИНОЧИ КИМ ЭДИ?

Қўшиқ санъатининг буюк намояндаси Мария Калласнинг пиروард кунлари, умрининг хотимаси қандай кечди?

У ҳаётининг сўнги йилларини сокинлик, хилватда ўтказишни маъқул топди. Кун бўйи у хонадан бу хонага ўтиб юрар, кушеткасида китоб мутолаа қиларди. Мулоқот доираси ҳам оз таркиб: хизматкор, ҳайдовчи ва бир неча мусиқачилардан иборат. Улар билан Мария аввал бирга ишлаган, ҳамкор бўлган эди.

Кунлардан бир кун Мария бир қарорга келганидан сўнг, васиятнома ёзар экан, ана шу яхши одамларнинг номини қайд этишни лозим топди. Унинг 10 миллион доллари бу кишиларнинг ҳар бирини бахтиёр қилиши мумкин эди.

... Ва яна унинг ҳаётида пианиночи Васса Девятуй ҳам бор эди. У ҳайратланарли даражада садоқатли аёллигини намоёниш этар ва айни чоғда ҳам мураббия, ҳам сирдош дугона ролини бажарарди. Васса одамни тинглашни ўрнига қўядиган, оғир, ҳаяжонли дақиқаларда инсонни тинчлантириш қобилияти билан ажралиб турарди.

Кўп ўтмай, у Мариянинг энг яқин маслакдоши ва сирдошига айланди, унга келган хатларга жавоб қайтаришни ҳам зиммасига олди. У дугонасининг кун тартиби — режимга амал қилишини назорат қиладиган, белгилаган соатда дориларини бериб турадиган бўлди. Шу тариқа Каллас ҳам унга боғланиб қолди...

Лекин Васса ўзини истейодли, бироқ омадсиз пианиночи ҳисоблаб, ўз тақдирдан ўқинишини, Калласга эса ич-ичидан ҳасад қилиб, уни кўролмайд юришини Мария қайдан ҳам билсин?!

Ва яна васиятномада унинг номи бошқалар қатори санаб ўтилганини Васса кечира олмаслигини ҳам Мария хаёлига келтирмаганди...

Бу мулойим аёлнинг хатларга ва телефон кўнги-роқларига жавоб бераётганида Марияни жуда оз қолган энг яқин дўстларидан жудо қилиши мумкинлигини тасаввур қила олармиди?

Яна ҳам даҳшатлиси, унга дориларни бериб турга-

нида тана (организм)ни емириб борадиган, тез таъсир этувчи, кучли тинчлантирувчи ва уйку дориларини мунтазам суратда қўшиб туришини ва сўнги доза унинг ҳаётига зомин бўлишини англаб етиши мумкинмиди?!

ҚОТИЛНИНГ НОМИ МАЪЛУМ БЎЛДИ

Дзеффирелининг башорат қилиши ва таъкидлашича, айни Васса Мариянинг танасини ёришга монелик кўрсатган ва дарҳол куйдиришга фармойиш берган... Ва буни қўшиқчи аёл ўз ажалидан хабардор бўлиб қолиб, ундан илтимос қилганини сабаб ва рўкач қилишга уринган.

Шундан сўнг пианиночи васиятномани ўзлаштириб, уйдаги нақд пулларга ва баъзи қимматбаҳо буюмларга эга бўлган.

Дзеффиреллининг фаразлари тўғри ёки нотўғрилигини биз ҳеч қачон била олмаймиз. Бинобарин, Мариядан сўнг Васса Девятуй ҳам кўп яшамади. Ҳатто васиятномадан фойдалана олишга ҳам улгурмади. Бундан чиқди, “Худолар адолатли” деганда Каллас ҳақ гапни айтган экан...

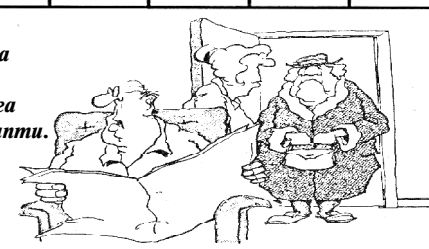
Мариянинг ўн миллион доллари суд қарори билан иккита мункиллаган қарияларга — Мариянинг онаси ва эри Менеджинига насиб этди.

Бундан уч йил аввал “Сатби’с” ким ошди савдоси (аукцион)да Мария Калласнинг буюмлари ким ошдига сотилди: нақ бир ярим миллиондан зиёд долларга: Уларнинг орасида Мария ҳомиласини аборт қилгани эвазига Онасис томонидан тақдим этилган қимматбаҳо мўйнали пўстин ҳам бор эди. Ким ошди савдосида на сотувчиларнинг ва на харидорларнинг номлари маълум қилинди.

Насиба ОЧИЛОВА

					→	Хосил уюми	АҚШ штати		...дон		Ип мато	↘		
	Кеч куз даври		Хуш буй кукат		↘	Чорвадор ман-зили			↑					
					↘	Гўшт булаг-и	Хузур	→						
	Доим яшил дарахт						Кўк-лам таоми		Исм	→				
	Чин...	→		Кумуш-биби ватани	→									
				Иш жони-вори	←		Иш ҳақи	Пичан тўпла-ми	↑		Пайт	Дунё	Қовун нави	
	Хўл мева	Дунё томо-ни	←				Кичик дарё	→						
			<p>– Нима? «Шоҳга мот»?! Тезда тўшагинга бориб ётчи тирранча.</p> 								Юпитер йўл-доши			
	Қу-вонч	Иссиқ давр-га хос												
											Исм	Бўёқ		
	Гиёҳ	→												
			Ривож-ланиш									Егу-лик		
	Даст-лабки	Куриш аъзо-си	Суҳ-бат	Аёл исми		Ман-зил	→						Пар-доз	
Узум тупи	←			Чи-дам	→				Сув тармоғи мутахас-сиси					
				От спор-ти	→				Суз-ғич	→				
Ҳашарот Мато		Фурсат							↓	←	Му-ҳит	Ҳаша-рот		
			←	Та-фов-вут		Катта идиш		Қаз-ноқ		Мўй-сафид	↘	Ўювчи модда		
						Сопол-соз ху-нар-манд				←	Ранг-ба-ранг			
							Муно-сабат					Дарахт қисми		
	↓	Сунъ-ий тола		↓	Уммон тўл-қини		Қовун нави	Ҳажм бир-лиги		Сай-роқи қуш	Қуруқ мева	Сув омбо-ри	↓	
Омма, эл				→	Суюқни бирик-тирув-чи аъзо								→	Ўрмон жони-вори

						Фуқаролик хужжати	Инерт газ					
	Сомса тури		Торли, катта соз	Жанубий Америка дарёси	– Қара, уйдаги ҳамма соатлар бирваракайига тўхтаб қолипти. Ишқилиб яхшиликка бўлсин.							
	Назмий жанр		Етук	Ит зоти								
					Кимёгар шаҳри							
	Абадий						Мукам-мал				Сўзамоллик	
	Пуфлама соз				Сўз туркуми		Чопқирот				Хонадон корхонаси	
Ўзбек соҳибкори			Беғубор	Ўзбек шоири	Россиядаги вилоят							
						Ун маҳсулот	Мучал йили					Миллат
	Тоғуш				Бинокисми					Тошкентдаги майдон		Радиоактив элемент
						Аёл исми	Парранда					
						Синов						
			Баҳор ойи				Қоғурма егулик				Ҳарбий	Ўлжа
Давлат (Америка)		Сутдаги шакар модда		Қон томири	Томон Муносабат							
			Монах аёл		Электр ўлчови	Зилзила ўлчови	Безак	Пайт				
Китоб ўқиш жиҳози							Илмгоҳ					
Мўйнали жонивор	Тантана		Бардош					Француз адибаси	Бирор ёққа жунаш		Тутқин	
			Ёриткич				Миллат (Осиё)					
						Фойда	Муסיқали санъат			"Тоҳир ... Зухра"		
				Шовшув	Мудом	Қўшни юрт пойтахти	Жўмрак					
Хил, тур	Пардоз									Либос қисми		Тансиқ таом

Ёшлик қуввати

Аллақайси бир ўтиришда Ҳаким мақтанди:
— Ёшлигимда қандай бақувват бўлсам, ҳозир кексалигимда ҳам шундайман.
— Буни нима билан исбот қила оласан? — деб сўрашди ундан.
— Ҳовлимизда катта бир тош бор. Ёшлигимда қанчалик тиришиб-тирмашсам ҳам ердан узолмас эдим. Ҳозир ҳам қанчалик уринмай, ўрнидан қўзғатолмайман.

Ёлгоннинг фойдаси

Бир оила поездда сафарга чиққан эди. Ота олти яшар ўғли билан ҳазиллашмоқчи бўлиб, унинг бошидан қалпоғини олиб орқасига яширди-да, деразадан қалпоқни ташлаб юборгандек қўлини силтади. Буни кўриб бола йиғлай бошлади. Ота боласининг йиғлашидан кулиб:

— Йиғлама, ҳечқиси йўқ, ҳозир мен бир хуштак чалсам, қалпоғининг ўзи қайтиб келади! — деди. Ота хуштак чалди, кейин қалпоқни орқасидан олиб болага кўрсатди. Бола пайт пойлаб ўтириб, орадан сал вақт ўтгач, отасининг қалпоғини бошидан юлқиб олиб, деразадан улоқтириб юборди-да:

— Дадажон, йиғламанг, ҳозир бир хуштак чалсангиз, ўзи қайтиб келади, — деди.

Совуққон одам ҳам шамоллайдими?

Бир дўстининг бетобланиб қолганини эшитган Жаҳонгир уни кўргани борди. Гап шундаки, дўсти жуда совуққон эди. Жаҳонгир унинг аҳволини сўради.

— Мени сафройим ошиб кетибди, ўпкамни совуқ олибди, — деди бемор.

— Сафрони-ку билмайман, аммо сендай совуққон одамнинг ўпкасини совуқ олишига сира ақлим бовар қилмай турибди.

Ҳаммаси ўз қўлингизда

Жамшид табиб билан гаплашиб қолди.

— Бир одам шундай жаҳлимни чиқардики, агар қўлимдан келса, ўша ернинг ўзидаёқ, у дунёга жўнатар эдим, — деди табиб.

— Хафа бўлманг! Бунинг қўлингиздан келмаслигини қаёқдан биласиз. Бир марта касал бўлса бас-да, — деди Жамшид.

Эртақ

Зийрак бир қизча онасига:

— Ойижон, бир эртақ айтиб берсам эшитасизми? — деб сўради.

— Айт, айланай қизим.

— Эртагим унча қизиқарли бўлмаса ҳам майлими?

— Майли, жоним қизим, майли!

Қизча онасининг қулогига шивирлади:

— Бир бор экан, бир йўқ экан, бир қимматбаҳо чинни идиш печканинг устида экан, ўша тушиб чил-парчин бўлибди...

— Аррани ўз жойига ўрнатибман-у, маҳкамлаш ёдимдан чиқибди.

— Мана бу ранга нима дейсиз, хоним?

— Хафа бўлмагин-у, агар сен от бўлганигда, сени отиб ташлашга тўғри келарди.

Нигина ҚОДИРОВА,
Комил ЖОНТОВ
тайёрлади